

letnik
številka

4

jezik
in
slovstvo

1957/1958

Jezik in slovstvo

Letnik III, številka 4
Ljubljana, 15. januarja 1958

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številkk)
Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani
Tiska Celjska tiskarna v Celju
Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani
Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Uredniki dr. Tone Bajec, Slovanski inštitut v Ljubljani (NUK), za jezikoslovni del
dr. Lino Legiša, Ljubljana, Vrhovčeva 4, za literarno-zgodovinski del
dr. Joža Mahnič, Ljubljana, Novi bloki 16, za metodološki del in odgovorni urednik

Rokopise in dopise pošiljajte na naslove posameznih urednikov
Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani, Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593, tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani številka 60-KB-1-Z-67

Letna naročnina 450 din, polletna 225 din, posamezna številka 60 din;
za dijake, ki prejemajo list pri poverjeniku, 360 din;
za tužno celoletna naročnina 600 din

Vsebina četrte številke

	A. Bajec Pred novo izdajo SP	145
	Janez Logar Trdinovo literarno delo v letih 1870—1880	148
	Joža Mahnič Pereči problemi slovstvenega pouka v višji	152
	Jože Lokar Vloga in mesto členska tudi	158
Emil Štampar	Panorama hrvatske književnosti ob južnovzhodni slovenski meji	161
	Ivan Kolar Literarni sprehod po Ljubljani	166

Ocene in poročila

	Janko Moder Rebula, Vinograd rimske cesarice	169
	Viktor Smolej Zgodovina slovenske književnosti	172
A. Košir Černič,	Slovenski zdravstveni besednjak	179

Zapiski

	Janez Gradišnik Iz zgodovine udobne slovenščine	183
	Janez Sivec Kako naj v razredu beremo	185
	J. M. Pripomba urednika	187
	Kajetan Gantar Viharjev sila	187
Dušan Ludvik	O daktiloidnosti slovenskega jezika	188
	L. L. Še enkrat Anglež	188

Slovniske in pravopisne drobtine

	Ivan Tominec Tuja lastna imena	189
	Albin Mali Dve drobtini	190
Fr. Jesenovec	Povezan za NOB	190

Pogovori in odgovori

A. B. Še ob Slovenski slovnici	195	190
A. B. Kako pišimo priimke	192	

PRED NOVO IZDAJO SP

Pravopisna komisija pri SAZU je začela pripravljati novo izdajo SP 1950. Knjiga je bila kljub veliki nakladi v nekaj letih razprodana, povpraševanje zanjo pa je še zmeraj živo. Nova izdaja naj bi izšla za desetletnico pri Državni založbi Slovenije.

Spričo Levčevega, Breznikovega in Breznik-Ramovševega pravopisa, ki so bili precej skromnega obsega, se je SP 1950 predstavil kot dokaj zajetna knjiga z 930 stranmi. Bil je vsekakor velik napredek, čeprav še daleč od popolnosti. Nadrobno, mestoma celo žolčno pretresanje ob izidu, nato sedem let rabe pri pisateljih in prevajalcih, v gledališču in radiu, po uredništvih in založbah, vse to je osvetlilo marsikatero nepopolnost in namignilo, v katero smer naj grene nova izdaja. Resda je poglobljena odlika vsakega pravopisa stalnost, vendar s tem ni rečeno, da ga ne kaže izboljšati, izpopolniti in poenostaviti, kadar se pokaže potreba in nanese prilika. Menim, da SP 1960 ob vsestranskem sodelovanju pišoče javnosti lahko sprostí naše precej zamotano pisanje in včasí nekam izumetničeno knjižno izreko približa živi govorici.

Kakor je slišati, se bo komisija v spornih vprašanih obračala na javnost po dnevnem časopisju, seveda z nadrobno razčlenitvijo problemov. Došle pripombe, nasvete in predloge bo skrbno obravnavala, posebno tehtne bo morda priobčil naš list, če bo le dovoljeval obseg. Tako sestavljeni SP bo zares lahko že dokaj popolno in dokončno delo, kolikor pri živem jeziku sploh moremo govoriti o dokončnosti. Razen tega se zdi omenjena pot edina, da bo SP deležen splošnega priznanja in bo tako najbolje rabil svojemu namenu. V čem bi se nova izdaja morala obogatiti, v čem izboljšati, je bilo že marsikaj povedano. Napravimo nekakšen povzetek, tako bo menda tudi pravopisni komisiji ustrezno.

SP 1960 bo moral biti kar se dá popoln, moral bo zadovoljivo odgovarjati na vsa poglobljena vprašanja pravopisnega, pravorečnega in slovarskega značaja. Zatorej ga je treba izpopolniti z besedami, ki jih je sedanji SP izpustil, ker jih pač ni bilo v Pleteršniku, pa tudi s strokovnim izrazjem, kolikor smo ga že ustvarili in priznali. Znatno bo moral obogatiti frazeologijo, opredeliti rabo veznikov in predlogov, manj znane dobre besede prikazati ob značilnih zgledih, a mrtve izraze, samovoljno narejene, brez sentimentalnosti ven pometáti. Besede naj še zmerom ostanejo razvrščene smiselno po pomenskih skupinah, vendar je potrebna samostojna iztočnica, kadar se je podoba besede zaradi delovanja glasoslovnih zakonov le preveč oddaljila od osnovne (tako n. pr. nihče ne bo iskal *danke* pod iztočnico *dno*, pa tudi ne *dekabrista* pod iztočnico *december!*). Za preglednost bo samo koristno, če se bo také pomnožilo število samostojnih iztočnic. To bi bile splošne želje, v naslednjem pa naj bo nanizanih še več perečih vprašanj, razporejenih po pravopisni, pravo-rečni in slovarski plati.

Pravopis. 1. Kako pišemo krajevna imena, sestavljena iz pridevnika in samostalnika? Levčev pravopis pravi: Če je samostalnik že sam zase

lastno ime in se mu pridevnik pristavlja samo zavoljo razločevanja, se piše z veliko, n. pr. Koroška Bela, saj ljudje pravijo, da gredo na Belo. Kadar pa je samostalnik samo občno ime, ga pišemo z malo. Če si v zadregi za pisavo, poskusi dognati, ali ljudstvo drugi del sam zase rabi za lastno ime ali ne. Pišemo Svinja gorica, ker ljudstvo nikoli ne izpušča pridevnika, toda Mala Pristava, ker pravijo, da gredo na Pristavo. — Breznikov pravopis 1920 se popolnoma drži Levca. Breznik-Ramovšev pravopis 1935 ureja pisavo samo po tem, ali je samostalnik lastno ali občno ime, zatorej je opustil prejšnje zglede Bela Krajina, Suha Krajina, Veliki Otok. SP 1950 je pravilo ponovil, vendar se mu pozna neka zadrega, ko govori o samostalniku, ki je ali se čuti lastno ime.

Levčevo pravilo ima zlasti to težavo, da bi morali pri vsakem krajevnem imenu poznati ljudsko rabo, to pa ob današnjih pripomočkih še ne gre. Tudi se ne dá spraviti v sklad z njim današnja dolenska raba, da gredo v Mesto (to je Novo mesto). Z danes veljavnim pravilom pa se nikakor ne sklada pisava Rimske Toplice, Škofja Loka, Gorenja Dobrava itd., saj so vendar toplice, loka, dobrava še danes občna imena. Treba je torej najti rešitev, ki bo pisavo poenostavila in manj filozofirala.

2. Dosti pritožb je bilo zaradi pisave sestavljenih besed. Kolikor se spominjam, so se mi zdele vse neopravičene razen ob prislovih in predložnih zvezah (in to kljub zbadanju in posmehu po šaljivih koticških časopisja). Da se pišejo samostalniške in pridevniške zloženke skupaj (vinograd, golorok), pač nihče ne more oporekati. Isto velja za naslonske tožilniške oblike zaimkov za enozložnim predlogom (name, vanjo, zase). Tudi za števnike bo težko najti boljšo rešitev (štiri sto triinpetdeseti). Res pa je težko s prislovi, vezniki in predložnimi zvezami. Pa saj SP sam to priznava: »Meja med spojenkami in sklopi je včasih nedoločna, zato omahovanje v pisavi.« SP podaja neko objektivno merilo, ne izključuje pa drugačne pisave, če se kdaj avtor hoče s tem pomensko jasneje izraziti.« Pristavim naj, da za to poglavje brez dvoma velja znani rek: kolikor glav, toliko misli (in toliko pisav). SP se je pri določanju objektivnega merila ravnal po vodilih, kakor je naslednje: Beseda, ki nima več samostojnega življenja, vsaj ne v današnji obliki, se piše skupaj. Nekoč je slovenski jezik poznal sklanjatev nedoločne pridevniške oblike (dober sin, dobra sina, dobru sinu . . .), mestnike na -i (leti, konci), danes pozna knjižni jezik samo *dobrega, letu, koncu*; zatorej pišemo skupaj *dodobra, poleti, pokonci*. Kadar čutimo besedno skupino za enoten prislov, radi pišemo skupaj. Edino to bi imel pripomniti k pisavi sestavljenih besed, da bi pač kazalo dovoliti še malo več svobode.

3. Vprašanje vejice pri sestavljenih veznikih smo vsa ta leta tolikanj obdelovali v našem listu, da pravopisna komisija pač ne bo mogla preko nekaterih tehtnih Gradišnikovih in Roševih izsledkov.

4. Naj kdo reče, kar hoče, vendar se bo treba od kraja pogovoriti o pisavi prislovnega primernika (*laže* ali *lažje*), deležnika *zaželen* ali *zaželjen* in pod., kakor piše nekaj priznanih piscev. Zaslišati prizadete, pretehtati in potem odločiti, le tako bomo prišli do enotnosti, seveda, če se bo manjšina »pohvalno uklonila«.

Naše pravorečje je še razmeroma mlado, zatorej menda tudi še ni dokončno izdelano. Novi SP bo moral vgrizniti v kislo jabolko ter spre-

govoriti o pogovornem jeziku. To je storil v skromni obliki že Breznik-Ramovšev pravopis 1935, toda SP 1950 se je kočljivemu vprašanju molče izognil. Nihče ne more terjati, da bi ob vsaki besedi poleg knjižne izreke navajal tudi pogovorno, eno pa je vsekakor potrebno: SP mora določiti razmerje med obema govoroma, dati mora vsaj splošne smernice za pogovorni jezik. Gotovo ne zadostuje samo kratki nedoločnik, spregovoriti je treba o poudarku, o izreki polglasnika in dvoglasnikov, o redukcijah in narečni barvanosti pogovorne izreke, pa tudi o tem, kje je meja med njo in narečjem. V pravorečju bi bilo treba preveriti še tale poglavja:

1. Poudarek pri deležnikih (živeč, hoteč, pišoč, vroč), ali je dolg ali kratek, ali je razloček med prilastno in prislovno rabo, prehajanje deležnikov med pridevnike in zaradi tega razloček v poudarjanju.

2. Poudarek pri glagolu, zlasti poudarne dvojnice, ki nastajajo iz različne poudarne osnove gorenjščine in dolenjščine (bahati : baháti; báhala : bahála itd.).

3. Poudarek in kakovost samoglasnika pri tujkah na -ent in -ant. Ljudske izposojenke so šle po dveh natanko ločenih tipih: študent, študenta in cement, cementa; komandant : komedijant. Kako pa je z drugimi? SP je nedosleden, saj ima poleg abituriënta tudi aliménte. Naše izobraženstvo se je navzelo neke slovenskim glasovnim zakonom nasprotujoče izgovarjave s kratkim srednjim vokalom, najbrž prevzetim po imenovalniku: abstinënta, revidënta itd. Treba se bo odločiti!

4. V gledališču smo opazili, kako nenaraven je izgovor izrazito ozkega gozdóvi ali širokega gozdôvi. Isto velja za méja in mēja. Kako naj navaden zemljan vé, da je o ozek v zglelih gotóva, góvor, kozólca, njegóva, psóvka, zapóved, okóva, osnóva, obnóva, širok pa v zglelih človek, króva, nôvec, óvca, rjôvem, slóves, sóva, vdóvec, zóvem, pokróva, nóva itd. Za večino slovenskih ušes lahko rečemo, da jim je o pred v in e pred j nekako srednji glas. Sicer pa je to pravzaprav priznal že SP 1950 s tem, da ima na str. 55 kot zgled za kratki ozki glas besedi imej in kol.

5. Preveriti je treba, koliko se je spremenil izgovor pisanega l pred soglasnikom v besedah, ki so v zadnjem desetletju močno prišle v rabo (poročevalca, napadalca in pod.); na drugi strani pa tudi, koliko je pisava vplivala na izgovor (tilnik).

6. Določiti je treba izgovor skupin vr, vl, nj, lj. (Prim. Toporišičev članek v 2. št. Jezika in slovstva 1957!)

7. Ali se dovolijo poudarne dvojnice v sklanjatvi in katere: rokó, rôko; na róko, na rokó, na rôko; stəzà, stəza; oblásti, oblastí; na pómlad, na pomlád; na véčer, na večér; v gróbu, v grôbu; na môstu, na móstu; za láse, za lasé; v zóbe, v zobé; ókna, ôkna; rébra, rêbra; hrbət, hřbət; vpitjè, vpitje; morjé, mórje itd.

8. Samostalniki na -aj, pridevniki na -av in -ljiv kažejo nagnjenje k posplošenju končniškega poudarka. Ali bo SP še ostal pri poudarkih máhljaj, mígljaj, potégljaj, primánjkljaj, pripétljaj, skákljaj, spotíkljaj, vzdíhljaj, nezaúpljiv, pohújšljiv, zadúšljiv, zamérljiv; múhav, piškav, žílav, žúljav, hrípav?

9. Ali bo SP še vztrajal pri poudarkih in vokalnih kvalitetah, ki jih splošna raba neče in neče sprejeti: béšen, béda, bédast, bėbast, bódite, dēd, hmělj, lóza, naročnik, nékakšen, nékakov, nékoga, óbčestvo, okóličan,

poníglav, póstaren, póstranec, potepénc, povódec, pozémeljski, préšuštvó, prevéjan, rábota, ráševina, sókrvica, sómrak, sópraznik, stóklasa, šéga, záplata, žrébec? In pri samostalnikih, ki pomenijo les, kožo, meso ali njivo, kjer je kaj raslo: *brézovina, jávorovina, smrékovina; jelénovina, írhovina; koštrúnovina, kúretina, volóvina; dételjišče, ječménišče, krom-pírišče, mákovišče, pšeníčišče, répišče?*

Kar zadeva *besedišče*, naj SP izdatneje zajame tujke, tudi strokovno izrazje, ker je to pač trenutna potreba. Posebnega znamenja jim ni treba, saj vemo, da gre za tujko; le res grdim in nepotrebnim bi dali križec, znamenje prepovedi. Če imamo za tujko dobre slovenske izraze, jih bo SP navedel, pisci pa naj sami odločijo, kaj jim bolj ustreza.

Zvezdica naj bi ne bila več znamenje prepovedi, marveč samo opozorilo, da gre za besedo, ki je ljudska izposojenka, pa si je že izsilila vstop vsaj v del našega leposlovja (mežnar, farovška kuhinja in pod.). Pisec bo že sam presodil, ali takšna beseda sodi v jezik njegove pripovedi.

Pri slovanskih izposojenkah, ki so spodrinile domače besede, je SP dolžan na to opozoriti, nikakor pa naj se ne spušča v presojanje njih vrednosti. V teh primerih naj ne varčuje s prostorom in naj nadrobno razloži, katero besedo in koliko jo je spodrinila. Če bo pisec dobro poučen, mu mirno lahko prepustimo odgovornost za rabo.

Janez Logar

TRDINOVO LITERARNO DELO V LETIH 1870—1880

V desetletju 1870—1880 je napisal Trdina obsežen literarni opus: 39 krajših in daljših spisov, ki so sestavni deli velikega enotnega načrta. To delo je doživelo svojevrstno usodo: pisatelj sam ga ni nikdar natisnil, čeprav se je v poznejših letih ukvarjal z mislijo na definitivno redakcijo in objavo. Založnik in urednik prve izdaje Trdinovih zbranih spisov sta iz tega gradiva samovoljno odbrala nekaj spisov in jih brez reda objavila kot nadaljevanje kasneje nastalih Bajk in povesti o Gorjancih. Tako nista samo zabrisala čas nastanka, marveč sta razbila tudi prvotni koncept dela in zastrla značaj, ki mu ga je hotel dati Trdina. — Šele danes, več kot 80 let po nastanku, so ti spisi v celoti pred nami, objavljeni v VIII., IX., X. knjigi Zbranega dela po rokopisih in v razporedu, kot ga je določil pisatelj. V ta sklop je treba iz prvotne objave v zbranih spisih pritegniti še Sprehod v Belo krajino, ki mu je določeno mesto v XI. knjigi Zbranega dela. Moja razprava ima namen, označiti te spise po vsebini in obliki, jim določiti mesto v pisateljevem življenjskem delu in jih postaviti na pravo mesto v razvojni črti slovenske literature.

Če prebiramo ta dela, opazimo med njimi dve dokaj različni literarni zvrsti: direktno ali indirektno pripoved življenjske zgodbe na eni strani, na drugi pa izrazito etnografsko razpravo oziroma študijo z navajanjem obilnega strokovnega gradiva, številnih praktičnih navodil in nasvetov. Toda razlika je pogosto samo navidezna, kajti tudi večina

tistih del, ki podajajo življenjsko zgodbo kake osebe, je vsa podstavljena s strokovnim razpravljanjem in razsojanjem in z različnimi nasveti, ki se nanašajo na gospodarstvo, življenje, izobraževanje, ljudsko prosveto itd.

Kakšen literarni cilj je Trdina po vsem tem zasledoval? Ali je hotel biti literarni ustvarjalec ali znanstveni raziskovalec ali učitelj ljudstva? Kaj pravi pisatelj sam o svojem delu? Ko v črtici »Kranjska jeza« raziskuje vzroke podivjanosti slovenskega človeka, pravi o sebi: »Narodoznanec ima dolžnost, da take skrivnosti preiskuje, da jim najde klico in jih raztolmači« (ZD VII, 216). Drugje spet označuje značaj svojega dela takole: »Meni je prirojeno, da rajši hvalim kakor grajam, ali kjer dobrih lastnosti ni veliko in deloma čisto nič, jih ne morem ustvarjati, kajti moj namen je, popisovati razne vrste in stanove našega naroda, tako, kakor so, ne pa, kakor bi morale biti po moji želji in poleg zahtevanja nravnosti« (ZD IX, 293). Še drugje trdi, da ga zanima edinole ljudski značaj (Sprehod v Belo krajino, 61).

Trdina po lastnih izjavah nima prvenstveno umetniških ambicij, marveč hoče biti znanstveni raziskovalec ljudskega življenja na Dolenjskem. Njegova dela, kakor so Pri mrliču, Tercijalke, Berači, Cigani Brajdiči, Omika, Rože in trnje, Pri pastirjih na Žabjeku, Sprehod v Belo krajino, nam jasno pričajo o tem njegovem hotenju in prizadevanju. Vsa prinašajo zanesljivo, deloma natančno lokalizirano etnografsko gradivo. Ne moremo pa tega kar brez pridržkov trditi tudi o delih, ki imajo bolj ali manj značaj povesti, novele ali biografije (n. pr. Jetnica, Ptičji svat, Dva zakona, Fortunatov, Franja, Janez Kleščar, Snubač, Vrtilničar, Po-božen mož, Zadnji dan, Jože Lipan idr.). Ali je te pripovedi jemati kot narodopis ali kot leposlovje? Preden moremo odgovoriti na to vprašanje, moramo skušati dognati, ali je Trdina tudi v teh delih podajal resnične zgodbe in usode resničnih ljudi, ali pa so stvaritve njegove fantazije. Kakor je bilo iz Trdinovih zapiskov razmeroma lahko razvideti zanesljivost narodopisnega gradiva v študijah, kot so n. pr. Rože in trnje, Omika, Sprehod v Belo krajino, tako je bilo prizadevanje, priti do resničnih osnov drugih zgodb pogosto skoraj brezupno. Saj je od dogodkov, ki jih opisujejo, preteklo že 80—90 ali še več let. Vendarle so podrobne raziskave prinesle rezultate in izkazalo se je, da je Trdina tudi v teh zgodbah zvesto popisoval resnične ljudi, resnične življenjske usode, resnične življenjske razmere in odnose.

Tako se je n. pr. izkazalo, da je v »Zadnjem dnevu« v vdovi Rekarici opisal svojo dobro znanko Jero Potočar, po domače Čampljo iz Dolenjih Kamenic. S to ugotovitvijo je bil dan ključ za razrešitev še drugih treh »povesti«, v katerih nastopa bolehna krčmarica Lenka v dolnji krčmi pod Žabjekom: Žlahta, Igračica, Polnočni mrak. Podrobne preiskave so dokazale, da je Trdina v vseh teh povestih spremenil imena oseb, sicer pa je zvesto popisal njihove življenjske zgodbe in družinske razmere. Nadaljnja raziskavanja so pokazala, da je v vdovi Brinjski (Jezuitske misije) opisal življenjsko zgodbo Jerine sestre Mice Doberdrug iz Prečne. Življenjske okoliščine vseh teh ljudi je do podrobnosti mogel spoznati v gostilni pri Potočarju, saj je tja posebno rad zahajal in si delal obilne zapiske po pripovedi krčmarice in gostov. — Druga skupina »povesti« opisuje življenje oseb, ki jih je imel priložnost spoznati

v Bršlinu: to so predvsem ljudje iz njegove neposredne sosesčine in pa številni sorodniki njegove gospodinje Ane Virkove, ki so se pogosto ustavljali v krčmi. Franja — v resnici Francka Murn — je bila neposredna sosedka Trdinova; njena lesena rojstna hiša še danes stoji in je prav taka, kot jo je opisal Trdina. Vse hišne razmere je Trdina dobro poznal, v povesti je spremenil imena in premaknil nekatera druga nebitvena dejstva, da bi pač malo zabrisal sled. Tomaž Milutin v Igračici je bil Trdinov sovaščan Anton Turk, njegova žena je prej služila pri Trdinovem prijatelju Karlu Rozmanu v gostilni »Na vratih« v Novem mestu. Trdina je mogel njun značaj in njune življenjske razmere dodobra spoznati in jih je zato lahko zvesto popisal. Tudi Aninega moža Florijana pogosto vpleta v svoje pripovedi. Prizor »Pri mrliču« je napisal po opazovanju na Aninem rojstnem domu na Selu. V Janezu Kleščarju sta popisana svak Ane Virkove Jakob Oklešen iz Podgore in njegov sin Janez. Tudi Oklešene iz Češče vasi, od koder so bili podgorski Oklešeni doma, Trdina pogosto omenja in vpleta v svoje orise. Poleg teh je v štirih letih bivanja v Bršlinu spoznal tam in v okolici še celo vrsto ljudi, katere je opisal in se je zanje dalo ugotoviti, da so popisani po resnici.

Ko se je jeseni 1870 preselil v Novo mesto, se je nastanil v krčmi pri Kraljevki. Tu je spet imel priliko spoznavati ljudi, zlasti Novomeščane in belokranjske krošnjarje, ki so pri Kraljevki prenočevali in ob večerih pripovedovali svoje doživljaje po tujih deželah. Obširne pripovedi in modrovanja enega od krošnjarjev je Trdina porabil v Sprehodu v Belo krajino. Ker je hotel v svojem narodopisnem orisu zajeti vse stanove na Dolenjskem, je uvrstil vanj tudi oris novomeškega obrtnika Franca Papeža, hišnega posestnika in čevljarja iz svoje neposredne sosesčine (Dušica), opisati je hotel tudi očeta svojega prijatelja in sorodnika svoje nove gospodinje, čevljarskega mojstra Janeza Rozmana, a tega načrta ni izvršil. V Jetnici je prikazal novomeškega obrtnika Franca Grma, ki se je povzpел med graščake; življenje po znanih gradovih v novomeški okolici, ki so bili v lasti družin Jelovškov in Langerjev, popisuje zlasti podrobno v črtici Berta. Iz vsega tega je razvidno, da tudi v črticah in povestih, ki imajo na prvi pogled leposloven značaj, popisuje žive, resnične ljudi, njihove resnične življenjske razmere in doživljaje, njihove misli in nazore.

Zato je razumljivo, da pisatelj sam tudi tem pripisuje značaj in vrednost etnografskih orisov in jih uvršča v delo, ki ima namen podati »karakteristiko dolenjskih Slovencev« (ZD VI, 344). Pri tem se pisatelj na več mestih izrečno ločuje od pisateljev literatov; ko opisuje v Ivanu Slobodinu »resnično povest« svojega življenja in svoje ljubezni do dekle Zinke, pravi: »Jako žal mi je, da zvršujem brez efekta. Poleg pravil, veljavnih za novele, bi se bil moral ali srečno oženiti ali pa na nek način brez milosti poginiti iz neprenosnega obupa. Jaz pa se nisem ne oženil ne dobil sle do smrti in se ne čutim celo nesrečnega ne, čeravno sem ljubil Zinko toplo in pošteno. Resnica se ne ujema vselej s poezijo in to je brez dvombe prav in dobro za človeški rod« (ZD VIII, 202). Na drugem mestu prikazuje družno življenje pastirja Marka in Metine rejenke Tinice in prosi bralce, »naj nikar ne pričakujejo, da se bo izcimila iz tega občevanja kaka idilična ljubezen« (ZD VIII, 289). Ko v Sprehodu v Belo

krajino opisuje Langerjevega lovca Lakonška iz Podgrada, pripominja: »Če bi ga poznal ruski pisatelj Turgenjev, bi si ga gotovo izbral za predmet kaké mikavne pripovedke« (ZS X, 56).

Za Trdino je tedaj leposlovje (novela, pripovedka, roman) eno, to, kar sam piše (črtice in povesti), pa nekaj povsem drugega. Svoje delo prvih let življenja na Dolenjskem je Trdina še v zadnjem letu svojega življenja natančno označil, ko je zapisal: »Prišel sem na Dolenjsko z namenom, da študiram v tej glavni in najčvrstejši koreniki Slovenstva našo narodnost in značaj in vsa svojstva našega plemena« (ZD III, 558).

Smer Trdinovih narodopisnih zanimanj in študij je bila za naše tedanje razmere povsem nova. Trdina se n. pr. ni zanimal za produkte človeških rok kot take, ne za ljudsko stavbarstvo, ne za hišno opremo, starinska orodja in druge produkte ljudske obrti in umetnosti, ni ga zanimala noša in zunanost dolenjskega človeka, tudi v ljudskem izročilu ni iskal elementov, ki bi služili znanstveniku za rekonstrukcije pravadne mitologije. Posebno opazno je, da tudi pokrajine nikjer ne opisuje. Trdino je zanimal, kot sam priznava, samo ljudski značaj in vse, kar je z njim v zvezi: živa, sodobna ljudska beseda, ljudska misel o najrazličnejših stvareh in vprašanih, pesem, kakor živi in še vedno nastaja v sodobnosti, ljudska vera in ljudska nevera, skepsa in vraža, odnosi dolenjskega človeka do dela, doma, družine, družbe, oblasti, omike; ljudska medicina, ljudska prehrana, način obdelovanja zemlje, misli o kmetovanju, o donosnosti tega ali onega načina dela, te ali druge kulture. Vsega tega pa Trdina ni raziskoval iz čisto znanstvenih ali muzejsko-konservatorskih nagibov. Svoja opazovanja in izsledke je hotel v privlačni obliki vrniti ljudstvu in ga tako osveščati v nacionalnem in človečanskem pogledu, to se pravi, hotel je s svojim delom vzgajati slovenskega človeka k slovenski in slovanski zavednosti, vzdigati njegovo izobrazbo in omiko, pripomoči k zboljševanju njegovega gmotnega položaja in s tem utrjevati slovenstvo in slovanstvo. S tem delom je Trdina v novih razmerah, v katere ga je postavila predčasna upokojitev, in na nov način izvrševal svojo mladostno zaprisego (ZD III, 514), ki jo je na Reki ganljivo obnovil malo pred upokojitvijo. V tej zaprisegi, ki jo je zapisal v svoj dnevnik, beremo med drugim: »Predraga, presladka naša mamica Slava, sprejmi dobrotljivo moj obet, mojo prisego: tvoje sinčiče, tvoje ljubljene bratce vodili bodemo tudi za naprej vedno v tvoje naročje po poti poštenja, po poti slavj. pravice in narodne svobode. Ne boj se, da ti se izneverimo, na tvoj sveti žrtvenik pokladamo svojo dušo in srce, vse misli in občutke svoje, vso muko in ves trud svoj. Nė plašijo nas nevarnosti, naj reži na nas prekanjeni izdajavec ali hudobni tujec. Navdušeno bodemo peli vedno tvoj himnus, svojo marselêzo: Naprej zastava slave!« (ZD V, 283.)

Na Trdinova raziskovalna in oblikovalna prizadevanja v tej dobi je odločujoče vplival še en činitelj: gospodarska kriza, ki je v tem desetletju gnala že tako bednega kmeta z nezadržno silo v propad. Pavperizacija in proletarizacija slovenskega, zlasti dolenjskega kmečkega ljudstva je v zvezi z naraščanjem nasilnosti nemške buržoazije grozila spodjesti poslednje šibke korenine slovenskega narodnega obstoja. (Prim. o tem več v ZD VIII, 413—431.) Trdina je tedaj videl rešitev slovenskega naroda v povečanem prizadevanju za gospodarsko okrepitev slovenskega

kmeta. Zato je v njegovih spisih te dobe toliko naukov, kako si gospodarsko opomoreš, kako vzdigneš kmetijo, in toliko zgodb o ljudeh, ki so si sami pomagali do bogastva z lastnim trudom, zato Trdina, kot sam pravi, tako »rad sliši razvitek in življenje kakega reveža, ki se je dvignil sam s svojo pridnostjo in razumnostjo do blagostanja« (ZD VIII, 160). Trdina je sicer z Breskvarjem v črtici Služba vred upal, da bodo marsikaterega reveža rešile iz nadlog fabrike, ali dolenjska železnica in od nje odvisne tovarne so bile tedaj še pesem prihodnosti. (Prim. ZD VIII, 160.) Zato je bil po njegovem mnenju obstoj dolenjskega kmeta in z njim obstoj slovenstva na Dolenjskem odvisen predvsem od osebne marljivosti, prizadevnosti in iznajdljivosti posameznika.

Konec prihodnjic

Joža Mahnič

PEREČI PROBLEMI SLOVSTVENEGA POUKA V VIŠJI

Če hočemo biti iskreni, si moramo priznati, da je slovstveni pouk po srednjih šolah še marsikje zelo primitiven, da ostaja na površini ob biografskih in bibliografskih podatkih ter šablonskem navajanju »vsebin«, da se izgublja v pretiranem historiziranju ali izzveneva v cenenem verbalizmu, zanemarja pa bistveno, namreč *ideološko in estetsko pogljobljeno* obravnavanje slovstvenega razvoja, osrednjih osebnosti in njihovih del. Če bi prisostvovali povprečni uri slovstvenega pouka, bi dobili ob koncu pogosto vtis, da smo se gibali med debli samih imen, naslovov in letnic, ne da bi začutili življenjski sok in utrip celotnega gozda — besedne umetnosti; zazdelo bi se nam dalje, kakor da so si pesniki in pisatelji po svojem življenju in delu kar preveč podobni in nekam slabokrvni, ne pa raznolike, samonikle ali celó enkratne, čeprav hkrati tudi časovno in družbeno pogojene osebnosti; poslušali bi v zvezi z njimi ponavljanje *šolsko obrabljenih*, osebno nepreverjenih in *intimno nedoživetih* formulacij, bili bi priče prepodrobnemu in suhoparnemu obravnavanju starejših dob in piscev ali, kot nasprotju tega, žongliranju z vsakdanjimi časnikarskimi frazami ob novejših slovstvenih pojavih. Interpretacija tekstov, na kateri bi pravzaprav ves naš slovstveni pouk moral sloneti, je še bolj klavrna in neredko obstoji iz monotonega, dolgočasnega branja ter suhoparne filološke razlage, kolikor nam zanjo sploh preostaja kaj časa. Docela razumljivo je, da s takšnim načinom dela med dijaki ne moremo vzbuditi posebnega zanimanja za svoj predmet, še manj pa trajno ljubezen do slovenskega slovstva in besedne umetnosti sploh, kar naj bi bil cilj in smisel našega prizadevanja.

Za takšno stanje slovstvenega pouka po srednjih šolah je iskati *krivdo izven nas in v nas samih*. Eden glavnih objektivnih vzrokov je ta, da Slovenci kljub dobremu desetletju življenja v mirni in urejeni državi še vedno nimamo kvalitetnih in standardnih učbenikov za svoj jezik in slovstvo. *Slovenska berila* (SB) za višje razrede srednjih šol so doživela že po nekaj izdaj, toda redka med njimi po izboru tekstov do

kraja ustrezajo, v njih idejno politični in oblikovno estetski vidik nista vedno v zdravem ravnovesju, zato mora predavatelj dobre tekste iz SB v izdatni meri dopolnjevati še s tistimi, ki jih sam prinaša v šolo. Nič manj boleča pomanjkljivost, kar se tiče učbenikov, pa je, da dijakom in profesorjem še do danes nismo mogli dati strokovno neoporečne in metodično uporabne *literarne zgodovine*; zato so predavatelji navezani na osebne zapiske ter šapirografirane in tiskane priročnike zelo različne vrednosti, so tako glede idejno-estetskega vrednotenja in metodične obravnave slovstvenega razvoja v glavnem prepuščeni sami sebi in hkrati tudi prisiljeni, da dijakom snov bolj ali manj narekujejo, kar pomeni izgubljanje dragocenega časa — tega bi sicer lahko bolj izdatno porabili za študij tekstov z razredom — in zavajanje dijakov k mehničnemu, pasivnemu sprejemanju. Med najboljčutnejše ovire pri delu spada tudi dejstvo, da so naši slavisti, zlasti na deželi, še vedno *preveč obremenjeni* s šolskim in izvenšolskim delom (opozarjam le na proslave, ki jih je iz leta v leto več in zato nujno zgubljaajo kvaliteto in smiselnost), z gmotnimi skrbmi za družine in iskanjem drugotnega zaslužka, da bi mogli nemoteno in poglobljeno opravljati temeljne naloge svojega poklica. Zato večina nima dovolj časa, da bi sproti spremljala domače in tuje knjižne novosti, revialno in gledališko življenje ter razvoj slavistične znanosti in tako dopolnjevala svoje znanje iz najnovejših virov, ampak ostaja po sili razmer navezana na fond znanja z univerze, ki pa ob šolski tlaki z leti tudi močno zvedeni in splahni. In če k tej časovno pogojeni *duhovni in strokovni papperizaciji* prištejemo še prav tako časovno pogojen precëj hladen odnos mladine, vsaj mestne in meščanske, do lepovedstva in kulture, zlasti domače, nacionalne, smo, mislim, navedli vse glavne zunanje momente, ki otežujejo delo in hromé vnemo. Toda, da bo podoba na vse strani enako pravično osvetljena: vzroke za pomanjkljivosti pri delu je treba iskati tudi v nas samih! Nekateri po naravi *ležerni in konservativni* tovariši prihajajo v šolo nepripravljeni pogosto po lastni malomarnosti ali pa ženó trmasto svojo starokopitno metodo dalje, čeprav bi se ob vsakoletnih počitniških tečajih (Poljče, Ptuj) in poljudno strokovnem tisku (Jezik in slovstvo) lahko naučili že marsičesa novega in porabnega; drugim spet kljub najboljšemu prizadevanju ni dano, da bi s prikupnostjo svojega nastopa in s sugestivnostjo svoje osebnosti, zlasti pa z idejno pravilno, psihološko prodorno in estetsko prefinjeno razlago *pritegnili mladega človeka*, ki ga v našem času pač bolj privlačujejo tehnika, šport, film in jazz in se mu je prav zato pri slovstvenem pouku treba približati z drugačnimi sredstvi kot v časih pred vojno. Zdi se mi tudi, da slovstveni pouk vse *premalo ponazarjamo in poživljamo* z demonstriranjem pomembnih knjig in rokopisov, glavnih revij ter literarnih albumov; kraji, kjer so višje gimnazije, učiteljišča in srednje strokovne šole, imajo skoraj vsi tudi študijsko knjižnico, tako da je zadeva precëj izvedljiva. Bolj pogosto, zlasti pa bolj načrtno bo treba prirejati za dijake literarne ekskurzije in naše geslo naj bi bilo: Vsak študent naj ob strokovnem vodstvu obišče in spozna Velike Lašče, Vrbo, Vrhniko in Kotlje! Večini izmed nas bo ta minimalni program v sedanjih razmerah, ko nam niso na voljo ugodna prometna sredstva in zveze, včasih pa tudi ne ustrezni krediti, verjetno nekoliko teže izvesti.

Tudi Zavod za šolski in poučni film naj bi čimprej pripravil nekaj najbolj nujnih diafilmov s slovstveno tematiko, zaželeni pa bi bili tudi magnetofonski ali gramofonski posnetki umetniških recitacij in naših narečij.

Če torej hočemo, da bosta slovstveni pouk in vzgoja v višjih razredih srednjih šol potekala v redu in na sodobni ravni, moramo čimprej odstraniti vse naštete objektivne in subjektivne ovire, predvsem pa slavista razbremeniti številnih drugotnih in nepotrebnih »obveznosti« (kaj vse spada dandanes pod ta pojem, o tem bi lahko vsakdo med nami napisal obširen članek!) in mu nuditi možnost mirnega in zbranega študija in pripravljanja, poleg tega pa mu dati v roke dobre in stalne učbenike, zlasti SB in slovstveno zgodovino, tako da bo ob njih s celotnim razredom lahko delal sproščeno, neposredno in intenzivno. Na katere stvari pa naj pri slovstvenem pouku in vzgoji v višjih razredih posebno pazi, katere naj bi bile glavne smernice njegovega prizadevanja? Pravilen odgovor na to vprašanje dobimo, če se zamislimo v duševni ustroj mladega človeka ter upoštevamo izobrazbene in vzgojne cilje naše srednje šole.

1. Vsak dijak višješolec mora poznati *osnovno linijo našega slovstvenega razvoja*, pri čemer je treba novejšim, idejno in estetsko pomembnejšim obdobjem vsekakor posvečati več pažnje kot pa starejšim pred romantiko. Ker je novi učni načrt vskladil delo slavista in zgodovinarja, kar je s stališča medsebojnega notranjega dopolnjevanja sicer docela pravilno, je obravnava vsega novejšega slovstva od Prešerna preko Cankarja do Prežihla žal časovno utesnjena na bori dve leti, na sedmo in osmo. Slovstveno zgodovino moramo predavati tako, da absolventu višje gimnazije ali srednje strokovne šole niso prezentne samo posamezne osebnosti ali časovni izseki, ampak da obvlada celotni tok pojavov, in sicer v njihovi *organski vzročnosti, odbojnosti in povezanosti*. Jasno mu na primer mora biti, v kakšnem medsebojnem dialektičnem razmerju so si dobe srednjeveškega pismenstva in reformacijskega ali celó renesančnega slovstva, katoliškega baroka in razsvetljenstva Linhartovega kova, osebno izpovedne romantike in družbeno pripovednega realizma itd. Vsako dobo mora znati preprosto, a pravilno opredeliti s stališča njenih družbenih razmer, sočasne filozofije in estetike (stila), s stališča socialnega osvobajanja, narodnega osveščanja, splošno kulturnega napredka in rasti estetskih vrednot. Seveda mora biti profesor v oznakah vedno kar najbolj razumljiv in nazoren ter se varovati pretirane abstraktnosti in učenosti, ki dijakom ne imponira, če od nje nimajo nobene koristi.

2. V tvarnem in duhovnem ozračju posamezne dobe, ki smo ga sugestivno poustvarili pred razredom, morajo zaživeti njeni predstavniki, zlasti njene *poglavitne osebnosti, in sicer s svojo človeško in umetniško specifičnostjo*. Če bomo življenje določenega umetnika prikazali le v karakterno bistvenih potezah, nam bo verjetno uspelo osvetliti tudi njegovo enkratno umetnost. Biografska faktografija je važna in smiselna samo toliko, kolikor nam posreduje pesnikov (pisateljev) značaj, čustveno potenco in mišelnost usmerjenost, odnose do ljudi in spopade z družbo, umetnostni nazor in način ustvarjanja. Zato bodo dijaki mimogrede ugotovili, da so besedni umetniki, ki jih družijo razne vnanje biografske podobnosti, kot osebnosti lahko zelo različni: Levstik in Stritar sta bila po rojstvu obadva Laščana, toda prvi je bil elementarno kmečka, drugi

pa salonsko uglajena narava; Gregorčiču in Aškercu je bil, vsaj nekaj časa, skupen duhovniški stan, ali prvi je bil čustveno trpnega, drugi pa miselno bojevitega značaja. Ko od obravnave življenja in značaja pridemo k oznaki umetnosti, se moramo spet varovati golih bibliografskih podatkov. Če navajamo zgolj naslove del z letnico pa morda še njih »vsebinsko«, to je zgodbo, kar navadno delamo, svojo nalogo kaj slabo opravljamo. Dijakom je treba razložiti tudi pisateljevo (pesnikovo) idejno-emocionalno razmerje do življenja in družbe ter njemu lastna oblikovno izrazna sredstva. Pri vsem tem pa jim je treba predočiti še *glavne faze umetnikovega razvoja*, od začetništva do zrelosti in viška ter morebitnega propadanja. Pri Cankarju n. pr. imamo najprej fazo tujih vplivov in idejnega iskanja ob naturalizmu, dekadenci in Nietzscheju, nato dunajsko dobo bojevite družbene kritične umetnosti in končno rožniška leta umirjene dušeslovno izpovedne umetnosti. Posamezna obdobja pa spet obdelajmo, ne morda po striktni kronologiji, ampak po motivih in problemih, konkretno v Cankarjevi dunajski dobi pregledjemo in označimo odnos umetnika do takratne družbe, motiv meščanskega rodoljubja in morale, problem vaških mogotcev in obubožanega ter izseljujočega se ljudstva, tematiko dunajskega predmestnega proletariata in končno pisateljevo kritiko in polemiko, ki sta prav v tej dobi najmočnejši. Zlasti pri tako velikem pisatelju, kakor je Cankar, se moramo v razredu pomuditi tudi ob vprašanih njegove ustvarjalne tehnike in stila, raztolmačiti vsaj njegovo svojevrstno razmerje do realizma in simbolizma ter lirsko muzikalni značaj njegovega sloga.

3. Vse to bomo težko storili in dosegli s samimi predavanji. Če hočemo nekoliko globlje prodreti v bistvo določene umetniške osebnosti, zlasti v njen idejni in estetski svet, in če želimo, da bodo dijaki dobili o njej kar najbolj plastično in trajno predstavo ter se nasploh naučili umevati in uživati besedne umetnine, je treba v razredu in *z razredom čimveč študirati tekste*. To bo, kakor sem že uvodoma omenil, do kraja mogoče šele takrat, ko se profesorju ne bo treba več po nepotrebem ukvarjati z narekovanjem predavanj in bosta on in dijak imela pri roki soliden literarnozgodovinski učbenik. Takrat šele bo slovenist slovstvenemu pouku, to je razlagi literarne zgodovine, lahko sproščen in vzradoščen pridružil še slovstveno vzgojo ter se z mladino vtapljal v intimno analizo besednih umetnin. Teksti bodo morali biti res premišljeno izbrani, vsebinsko zaokroženi in ne predolgi ter pomembni in značilni za posamezne osebnosti in stilna obdobja; za to bodo morala jamčiti SB, ki danes ustrezajo le v zelo skromni meri.

Tak pretehtano izbran tekst je treba najprej pravorečno pravilno, zlasti pa *emocialno doživeto prebrati*; to mora storiti seveda profesor sam s tenkočutnim posluhom recitatorja umetnika: že s prvim branjem bo pričaral v razred skrivnosten fluid, v katerem mu bo posledj prav lahko delati. Nato mora dijakom razložiti neznane izraze, manj jasna mesta in stvarno ozadje, okoliščine nastanka ter čas in kraj dogajanja; kakor je z recitacijo ustvaril v razredu potrebno čustveno razpoloženje, tako s *komentarjem* postavi razumsko bazo za nadaljnjo analizo umetnine. Ta mora potekati ob neposrednem sodelovanju dijakov: v razgovoru z njimi ugotovimo zunanjo zgodbo, nato značaje junakov, njih nagibe in hotenja,

njihov čustveni in idejni svet, tako se dokopljemo do *notranjega stržena* umetnine in avtorja, ko se nam hkrati nudi priložnost za vzgojo dijakov, in sicer naravno, neprisiljeno vzgojo, ki edina more pri mladem človeku roditi uspeh. V Prešernovem Slovesu od mladosti in njegovi Glosi razberemo n. pr. pesnikovo domotožje po mladosti, obsodbo tedanje družbe in poveličanje umetniškega poklica, v Sonetih nesreče občutimo strahotno pezo pesnikovega trpljenja, ki je iskalo sprostitev v smrti, v arhitektonsko mojstrskem Sonetnem vencu srčno pristnost njegove človeške in domovinske ljubezni, v Uvodu h Krstu njegovo pogumno svobodoljubnost in v Krstu dokončno odpoved osebni sreči. Ves Prešernov čustveni in miselni svet, njegove filozofske in socialne nazore ter značilnosti erotičnega čustvovanja spoznamo ob vsestranski in prodorni analizi že iz njegovih umetnin. In končno nas čaka še ena hvaležna naloga, čeprav se ji mnogi previdno izmikajo ali se je zelo nespretno lotevajo: ugotovimo še posebnosti avtorjevega besednega zaklada, sloga in ritma, ustvarjalne tehnike in kompozicije. Vse te *oblikovno izrazne* prvine moramo pojmovati seveda le kot funkcijo tematike in ideje v določeni umetnini in kot organski derivat celotne avtorjeve osebnosti, ne pa kot avtonomno vrednoto v formalističnem smislu. Pri interpretaciji tekstov torej poleg zdravega življenjskega in naprednega družbenega nazora vzgajamo in brusimo v mladini tudi čut za resnično lepoto, da zna ločevati umetnino od mode in plaže.

Zdi se mi, da je poleg idejno poglobljenega prikazovanja literarnozgodovinskega razvoja takšna vsestranska, tematična, idejna in formalna interpretacija izbranih umetnin z dijaki sedaj in v prihodnje naša pogloblitna naloga. Le preko nje bodo dobili dovolj plastično predstavo o posameznih pesnikih in pisateljih, smisel za umevanje in občutenje besednih umetnin ter trajno žejo po plemeniti in lepi knjigi. Poleg tega bomo morali bolj kot dč sedaj slovstveni pouk, kakor sem že uvodoma omenil, poživiti z *vsemi dosegljivimi sodobnimi ponazorili*: z demonstriranjem pomembnih rokopisov, knjig in revij v originalih ali faksimilih, z episkopskim projiciranjem fotografij iz literarnih albumov, s prikazovanjem diafilmov o življenju in delu pomembnih ustvarjalcev, z dobro pripravljenimi in iz leta v leto načrtno razporejenimi literarnimi ekskurzijami in drugim. (Mimogrede: Ali ne bi kazalo ponatisniti, seveda v primerno razširjeni obliki, Albuma slovenskih književnikov in morda tudi Prešernovega albuma?)

Tudi *šolske naloge* so nam lahko imenitno sredstvo slovstvene in splošne vzgoje, če premišljeno izberemo naslove zanje in če tudi popravo z razredom opravimo tako, kakor je treba. Zgoščen portret kake literarne osebnosti, oznaka specifičnih potez njegove umetnosti ali komponent slovstvene dobe, primerjava dveh slovstvenih sodobnikov (žensko čustvenega in nemirnega Murna z moško miselnim in ustaljenim Kettejem itd.), oznaka karakterno pomembnih likov ali idejne problematike v šoli predelanega ali doma prebranega dela (duševne podobe Kalanov, zlasti mrkega starega Polikarpa iz Visoške kronike; trdoživ boj bajtarskih Dihurjev z zemljo v Prežihovi noveli): takšne in podobne teme so lahko izvrstna preskušnja *dijakove intelligence in samostojnosti*, hkrati pa tudi njegovih pogledov na življenje in družbo; nikakor pa ne bi smeli

v višjih razredih dajati t $\acute{e}$ m, ki so zgolj slepa obnova predavanj, ker ob njih dijaki ne morejo razviti aktivnih sposobnosti, ampak le pasivno pridnost. Tudi pri vsakdanjem spraševanju moramo paziti na isto: izogibljimo se stereotipnim in splošnim vprašanjem, bodimo vedno problemski in iznajdljivi ter vsak $\acute{c}$ as terjajmo miselnega sodelovanja od vsega razreda!

In kon $\acute{c}$ no bi bilo treba v okviru slovstvenovzgojnih prizadevanj kar najresneje misliti na *obnovo seminarjev*, ki so bili odpravljeni zaradi prenatrpanega predmetnika, da bi razbremenili mladino, a smo z njih odpravo trpeli hudo škodo. Samo z obnovljenimi seminarji bo slavist spet mogel priti do potrebnega $\acute{c}$ asa, da bo skupno z dijaki razpravljajl o *teko $\acute{c}$ ih in pere $\acute{c}$ ih kulturnih vprašanjih*, o doma $\acute{c}$ ih in tujih knjižnih novostih, o gledaliških premierah in zadnjih filmih. Prav to pa so stvari, ki sodobno mladino zanimajo mnogo bolj kot obvezna šolska snov, zlasti starejša slovstvena obdobja. Prepri $\acute{c}$ an sem, da bi prav z obnovljenimi seminarji, ki jih ponekod za silo nadomeš $\acute{c}$ ajo dijaški literarni krožki, pri mladini najprej vzbudili ve $\acute{c}$ je ali cel $\acute{o}$ splošno zanimanje za slovstvena in estetska vprašanja. Seminarje bo treba za vsako ceno obnoviti tudi zategadelj, da bodo imeli dijaki v njih spet priložnost, vaditi se v samostojnih in ugajenih govornih nastopih, kar bo za njihovo poznejše javno delovanje v druženem življenju zelo koristno.

Med srednješolskimi predmeti zavzemata slovstveni pouk in vzgoja edinstveno mesto, saj sta hkrati *najbolj humanisti $\acute{c}$ en in nacionalen predmet*. Ukvarjata se s slovstvenim in kulturnim razvojem naših narodov, tolma $\acute{c}$ ita mladim rodovom pomembnejše osebnosti in njih umetnine, jim tako širita obzorje, hkrati pa jih vsestransko vzgajata. Noben drug predmet ne nudi tolikšnih možnosti za vzgojo pristne in dejavne $\acute{c}$ love $\acute{c}$ nosti, ljubezni do domovine ter $\acute{c}$ uta za lepoto kakor ravno na $\acute{s}$. V današnji dobi bleš $\acute{c}$ e $\acute{c}$ e zunanje civilizacije, ko je notranja kultura srca zelo redka in malo cenjena vrednota, $\acute{c}$ aka zato slaviste vzgojitelje posebno velika reformatorska naloga. Naša skrb pa ne sme zajemati zgolj gimnazijo, ampak *tudi raznovrstne strokovne šole*, kjer je mladina še nepri- merno bolj izpostavljena nevarnosti brezdušne mehanizacije našega $\acute{c}$ asa, ki mu je življenjski idol vse pogosteje — eleganten avtomobil. Zato bi moral na $\acute{s}$ predmet, ki sedaj zavzema po strokovnih šolah nevažno perifer- no mesto, tudi tam prevzeti vlogo duhovnega vodnika mladega rodu in bi se mu kot takemu moralo odmeriti tudi ve $\acute{c}$ je število tedenskih ur. Slovstvena in splošno umetnostna, torej tudi likovna in glasbena vzgoja naj bi tako postala etično $\acute{z}$ ariš $\acute{c}$ e vseh naših srednjih šol; njeno potreb- nost uvideva in priznava tudi uradni predlog za šolsko reformo, ki pa bi jo bil moral uvrstiti *v obvezni, ne pa izbirni del pouka*. Estetska vzgoja namre $\acute{c}$ ne more in ne sme biti namenjena samo tistim sorazmerno redkim med gimnazijci, ki imajo že sami po sebi in iz doma $\acute{c}$ ega okolja prirojen $\acute{c}$ ut za umetnostne in kulturne vrednote, ampak prav vsem izobražencem, ne glede na njihovo poklicno usmerjenost. Torej tudi teh- nikom raznih panog, komercialistom in zdravstvenim delavcem, $\acute{c}$ e jih no $\acute{c}$ emo prepustiti duhovni plitvosti, sebi $\acute{c}$ nosti in posurovelosti $\acute{c}$ asa, ki je v vsakdanji praksi pogosto zelo dale $\acute{c}$ od *kulture, humanizma in so- cializma*, ki morajo ostati naši vzori in cilji.

VLOGA IN MESTO ČLENKA TUDI

V slavnostnih dneh oktobrske revolucije smo brali tudi tale naslov: *Tudi praznik naših narodov*. Poskusimo dognati smisel naslova! Najprej ga moramo prav brati. Beremo ga pa lahko na več načinov. Iz položaja slovesnosti v tistih dneh bi ga lahko brali tako, da je poudarjen *túdi* sam zase, izgovorjen z razmeroma visokim glasom, za njim je kratek, komaj zaznaven odmor in padec glasu; če bi s pisavo poskušali nakazati izgovor, bi dobili: *túdi praznik naših narodov*. Ob takem branju je smisel naslova ta, da je ob drugih naših narodnih praznikih *tudi* (7. novêMBER) ali: (7. november) *túdi praznik naših narodov*. — Lahko pa bi zgornji naslov brali tudi s poudarkom in zvišanim glasom pri besedi *práznik*, torej *tudi práznik naših narodov*. V tem primeru se spremeni pomen; tak poudarek bi bil umesten, kadar bi poudarili besedo *práznik* proti kaki drugi, n. pr. spomin, če bi rekli: *7. november ni le spomin, ampak tudi práznik naših narodov*. — Vendar se zdi, da časopis ni imel v mislih ne enega ne drugega gornjih dveh pomenov, marveč tretjega, ki ga pa ta besedni red ne more izražati, namreč pomen, ki bi ga bilo treba pisati in brati: *tudi náših narodov praznik* ali pa: *praznik tudi náših narodov*. V tem primeru členek *tudi* s poudarkom ruskim narodom pridružuje naše narode.

Kakor torej kažejo ta razmišljanja, je členek *tudi* zelo občutljiv za pravilno smiselno vezanje, in sicer za *stavčno melodijo* pri govoru in za *mesto* v besednem redu. Njegova prava in osnovna vloga v jeziku je ta, da k temu, kar je že omenjeno, nekaj pridruži, dodaja ali enači in to po navadi s poudarkom. Načinov takega dodajanja je seveda zelo veliko, zato je tudi zvez s *tudi* dosti. Mnogi jeziki za to uporabljajo kar veznik *in*, n. pr. Hrvatje in Srbi *i*, Latinci *et* poleg *etiam* (*et + iam = že*), Grki *kai*; francoščina je razvila iz *áli(u)d si(c)* svoj *aussi*, nemščina svoj *auch* iz osnove *ok*, ki pomeni ‚zraven‘. Naš *tudi* je slovenska posebnost, ki smo si jo razvili šele na tem ozemlju; srečamo jo v 16. stoletju že razvito in v vseh zvezah kakor danes.

Največkrat srečujemo *tudi* pred členom, ki ga dodajamo in poudarjamo. V tem primeru se členek strne z njim v poudarno enoto z izrazitim poudarkom in visoko glasovno lego na odnosnem členu za *tudi*, nato prav kratek odmor in padec glasu. Tako beremo koj v prvi slovenski knjigi, v Trubarjevem Katekizmu 1551 na začetku: *Jeft lem/le te stuke is luetiga pilma... htim tudi to litanio inu ano pridigo... puhtill prepisati vnašh ielig.* — *Zakaj taki imajo vso pripravo in tudi kovačnico* (Fran Levstik, Martin Krpan). *Dokler bo prosta môja roka, bo tudi tvôja* (Finžgar, Divji lovec). Tako vezanje lahko sega tudi preko pike v nov stavek: *Dunajčanje prideró k njemu. Tudi sam cêsar mu pride naproti.* — (*Ječar*) *mu je sklenil ječo polajšati. Tudi réšil bi ga bil rad.* — *Vedno sem služil zvesto... Tudi zdaj sem pripravljen in voljan storiti...* (Vse iz Martina Krpana.) Včasih *tudi* ne stoji neposredno pred poudarjenim členom, pa se zato zveza zabriše in lahko nastanejo dvoumnosti, ki jih je mogoče rešiti samo iz zveze. Tako n. pr. piše Trubar koj za zgornjim

zgle dom: ... *le vlaki lahko nauuzhi to prauo ltaro Vero de lpolna tiga prauiga Boga ... inu tudi lpolna lam lebe ...* Tu bi na prvi pogled sodili, da je treba vezati tudi spozná, kar pa ni res, ker tudi dodaja le prejšnjemu predmetu *prauiga Boga* nov predmet *sam sebe*. Če je poudarna enota med *tudi* in odnosnim členom pretrgana, se izrazitost smisla in izrazna moč členka oslabi, včasih pa se sploh zabriše in sprevrže smisel. — Stava členka *tudi* pred poudarjenim in dodanim členom je tako pogostna, da je postala šolsko pravilo in na kako drugačno sploh ne opozarjamo. Tudi SP ima pod *tudi* v zgledih samo tako stavo.

Vendar je zelo živa in enako stara tudi obrnjena stava, da členek *tudi* stavimo za poudarjeni in dodani člen; tedaj členek *tudi* v poudarni enoti zraste v visoko glasovno lego in dobi izrazit poudarek, tako da se poudarjeni in dodani člen v poudarku in višini podredi. *Če ne bo Krpan Brdavsá premogel, drugi túdi ne.* — *Petnajst se jih nisem bal; samo énega se túdi ne bom.* — *»To je cesta,« pravi Krpan. »Mi imamo túdi ceste ...«* — *»Kako se vam godi?« »Slabo.« »Meni túdi«* (Iv. Cankar). — *Otroci domov, in dekleta túdi!* — *Ti ga (=grunta) nimaš, torej boš túdi zašit* (Finžgar). — Kakor nam zadnji zgled kaže, prevzame *tudi* v takih primerih poudarno moč do te mere, da dodani člen kljub smiselni poudarjenosti lahko odpade; saj bi po prvem vzorcu imeli tu: *torej boš tudi ti zašit*. Janez Svetokriški govori o angelu, ki je z ognjenim mečem stražil raj, in nadaljuje: *S. Martin kadar je bil Sholner je tudi imel en gorezh mezh* (III, 548). Tu je med oba odnosna člena vrinjen odvisnik in trga poudarno enoto na dvoje. Toda stavčna melodija potisne odvisnik na stopnjo vrinjenega dostavka, apozicije, in veže oba dela v melodično enoto z glavnim poudarkom na *túdi*. Krajši, posebno enozložni izrazi pa poudarne enote ne motijo in jih zelo pogosto srečujemo med obema členoma. Tako beremo pri istem pridigarju, ko govori o človeku, kako se pravda in kako bo nasprotnika ugonobil: *Ta drugi nima nič pokazat, priče bodo túdi persegle kakor je meni vušec. Besednikom sim vže túdi dobru usta pomazal ...* (I, 33). *Krade že túdi ta svojat* (Finžgar).

Ali bi smeli to obrnjeno stavo, ki je res manj pogostna od prve, označevati za »slabšo« ali morda celo nepotrebno? Nikakor ne, preživa je in prepogostna v živem razgovoru. Marsikdaj se zdi, da bi je kar ne mogli nadomestiti s prvo rabo, n. pr. v kakem prepiru: *»Hinavec!« »Ti si túdi!«* — *»Hinavec, ti, ti túdi, vsi ste!«* *»Jež, ti si bil túdi zraven.«* — *»Tebi se je túdi štrena zmešala.«* — *»Verjamem.«* *»Jaz túdi.«* — Obrnjena stava ni samo zadeva okusa in živega sloga, včasih bi se celo dalo reči, da rahlo premakne smiselni poudarek. V stavku *Krade že túdi ta svojat!* je bolj poudarjen dodatek nove slabosti k zbirki starih, medtem ko je v stavku *Tudi kráde že ta svojat!* poudarjena predvsem kradljivost sama. Če poskusimo prevračati stavo na enotni kalup, da stoji *tudi* samo pred dodanim členom, se nam pokaže, da marsikaj zarezemo v živost jezika, včasih pa tudi v smisel. Zanimivo je, da ima enako možnost stave pri tem členku *tudi* nemški *auch*, latinski *etiam*, medtem ko francoski *aussi* včasih kar mora stati za poudarjenim členom, n. pr. *moi aussi*.

Pri obrnjeni stavi je poudarek na *túdi* bistvenega pomena za pravilno razčlenjevanje stavka. Ker je ves poudarek usmerjen na členek *túdi* in je ta začel povzemati tudi poudarno podrejene besede, se je po-

vzpel do samostojne pritrdilnice in skrajšanega stavka. Tako beremo v Krpanu razgovor: »Kobilico so ti zastavili.« »Tudi sedlo?« »Túdi.« — »Ali po vodi se túdi vozite?« »O túdi!« — V takih zvezah je torej pravi miselni prislov. — Kot okrajšan stavek je *túdi* zmeraj poudarjen in dodaja (dopušča) kaj posebnega poleg splošnega ali v nasprotju z njim. »Ali bi stopila na polič starine?« »Zdaj ne, po maši.« »Túdi prav.« — »Ali me še sovražite?« »Ne več.« »Ali me obsojate?« »Túdi ne.« (Oboje: Finžgar.) Taki odgovori so zelo pogostni v vsakdanjih razgovorih; *túdi* je izrazito poudarjen v visoki glasovni legi, za njim čisto kratek odmor, nato padec v navadno glasovno lego. Izpuščen je nepoudarjeni del enote, n. pr. (*To je*) *túdi prav*, (*To*) *túdi ne* v zgornjih dveh primerih. Jurčič piše: *Morda ni prav, da ga imam v strahu... Túdi morda ni tebi po volji, da tako živim...* Poudarjeni *túdi* je razumljiv, če si mislimo izpuščeni to, ki je potem razložen v osebkovem odvisniku da...

Primerov, v katerih poudarjeni *túdi* meri na to, kar izraža odvisnik, je bilo v jeziku razmeroma precëj; zato se je poudarjeni *túdi* začel vezati za različnimi vezniki in se slednjič z njimi sprijel kot njih sestavni del: *četúdi*, *akotúdi*, *dasitúdi*, kakor se uvajajo navadno dopustni stavki. Jedro dopustnosti je v tem, da k splošno veljavnemu dodajamo (dopuščamo) kako posebnost. *Videla sem ga dobro, četudi ga nisem gledala v obraz. Dajte mi roko, četudi hladno* (Iv. Cankar). Splošno velja, da gledamo v obraz, če hočemo koga dobro videti, da damo roko pristrčno; tu pa odvisnik dopušča, da kdo koga dobro vidi *tudi* (*tedaj*), če mu ne gleda v obraz, ali: da kdo koga dobro vidi, če *mu túdi* ne gleda v obraz, od koder je potem samo še korak do *četúdi*. Vse tri razvojne stopnje so še žive, v govoru bolj ko v knjigi. Iz takih zvez se je poudarjeni *túdi* razvil v samostojen prislovni izraz kljubovanja nekako v pomenu *na kljub, nalašč* ipd.: *Zdaj pa túdi ne grem... Túdi ga ne premakneš, če se še tako usajaš. Túdi ga ne pogledam več.*

Rekli smo, da ima členek *tudi* predvsem poudarno in dodajno vlogo v najširšem pomenu besede. Ali je v njem tudi kaj protivnega? V njem samem nê, res pa z dodajanjem ali dopuščanjem poudarjeno stvar nekako loči od drugih. Dodajna vloga je tako močna, da včasih protivnost celo premaguje. Tako nam n. pr. veznik *ne le... ampak (temveč) tudi* velja za vezalno in ne protivno priredje, čeprav je *ampak (temveč)* izrazito protivni veznik. Dodajna moč členka *tudi* je torej močnejša od protivne v drugih veznikih; zato lahko povezuje in dodaja k različno povezanim členom: lahko dodaja vezalnemu *in*, kjer ima predvsem poudarno vlogo, n. pr.: *Res je, Krpan, otel si cesarstvo in tudi Dúnaj si otel...*; lahko dodaja sklepalnemu *torej tudi, zakaj tudi*; primerjalnemu *kakor tudi* itd.

Ali se dá določiti, kdaj uporabljamo eno, kdaj drugo teh dveh stav členka *tudi*? Přegled pisateljev kaže, da je ne uporabljajo vsi enako pogosto, mlajši mnogo manj kakor starejši, to se pravi, da je bila pred vplivom šole obrnjena stava bolj razširjena, kakor je danes. Pri Ivanu Cankarju srečujemo členek *tudi* dosti redko in obrnjeno stavo še redkeje; tako ima n. pr. v Jakobu Rudi 17 *tudi* in od tega le 3 v obrnjeni stavi. Pri Finžgarju pa imamo v Divjem lovcu pri 28 *tudi* kar 19 primerov obrnjene stave. Mnogo manj je obrnjene stave v poučni prozi, razpravah in časopisu kakor v leposlovju, tu pa zopet največ v raz-

govoru. Zgledi kažejo, da največ primerov take stave odpade na primere, kjer stoji za zaimki in enozložnimi prislovi. Pri oziralnih zaimkih in prislovih ga je drugače sploh težko postaviti, n. pr.: *Imela je teto, ki je túdi šla in si pridobila moža v Ljubljani* (Pregelj); če bi postavili namesto *ki* kazalni *tá*, bi bila mogoča obojna stava: *ta je túdi ali: tudi tá je šla . . .* Kako domači so primeri, kakor: *Janez, ti si krvav, tebe so túdi.* — »*Za tako kupčijo ne bom nikoli priča.*« »*Jaz túdi ne.*«

V govoru stavčna melodija nedvoumno pokaže, kako je treba vezati členek *tudi*. V pisavi pa zveza pogosto ni tako razvidna, da bi na prvi pogled pogodili pravi poudarek. Zato moramo pisati tako, da bo vezanje členka razvidno iz smiselne zveze, ali meri naprej ali povezuje nazaj, ali pa moramo hoditi varno pot in postaviti členek pred dodano ali poudarjeno besedo. Dalmatin n. pr. piše (Apd 13, 32): *Inu my tudi vam osnanujemo to oblubo . . .* Smiselna zveza ne pove nič določnega, kako je treba vezati *tudi*; brez posebnega opozorila bo vsakdo bral, kakor da je treba vezati *tudi vam*; toda Luther, ki ga je imel Dalmatin za osnovo prevajanja, piše: *Vnd wir auch | verkündigen euch die verheyllung.* Luthrova vejica nam jasno pokaže, da moramo *tudi* v slovenščini vezati *mi túdi*; v takem primeru bi stava *tudi mi* preprečila vsak dvom. Podobno je v stavku *O saj jaz sem tudi pol detektiva* (Iv. Šorli) mogoče brati in vezati na dva smiselno nekoliko drugačna načina: *jaz . . . túdi ali: tudi pol detektiva*. Če pisatelj ostro nakaže smisel po položaju, potem je stvar bralca, da pravilno bere in poudarja; če pa smisel ni jasen iz položaja, je dolžnost pisatelja, da ubere varno in zanesljivo pot in postavi členek pred poudarjeno besedo.

Členek *tudi* pravih soznačnic nima, da bi ga lahko zamenjale v vseh primerih. Po vlogi mu je blizu vezalni *in*, ali *tá* povezuje le isto vrstne stvari in brez poudarka. Včasih naš členek lahko nadomestimo s *celó*, zlasti na mestih z izrazito poudarno vlogo. Enakost poudarja in dodaja *tudi prav tako, ravno tako*; da ga pa ne nadomesti popolnoma. dokazuje raba, ki temu vezniku pogosto dodaja *tudi*. Tudi prislov *še* ima dodajni pomen, toda v drugačnem, največkrat časovnem pomenu, zato le redko more nadomestiti členek *tudi*.

Poskus drobne sintaktične analize naj bi opozoril na potrebno delo, ki ga moramo opraviti, preden smemo upati na dobro slovnico in slovar.

Emil Štampar

PANORAMA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI OB JUŽNOVZHODNI SLOVENSKI MEJI

Te nenavadne téme ni izbrala muhavost avtorja. Pravzaprav se je rodila iz naravne želje organizatorjev zborovanja v Dolenjskih Toplicah, da bi zajeli književnost Dolenjske in Bele krajine in s tem tudi hrvatsko ob teh pokrajinah. Zato so obdelani književni pojavi, zvezani s Samoborom, Žumberkom, Gorjanci čez Karlovac vse do Gorskega Kotarja, od koder je najbolj reprezentativna književna veličina vsega tega področja.

Ta obmejni pas — deloma gorat, povečini gričevnat, a tudi obkrožen z ravnici, polji, gozdovi in vinogradi na gričih — je rodil vrsto pesnikov in navdihnil nekatere prišleke, ki so vzeli za modele ljudi iz teh krajev in se navdušili za pokrajino ali pa vanjo lokalizirali svoja dela. Področje po mentaliteti ni enotno. V glavnem je čutiti štiri skupine: prvo krog Samobora, drugo krog Žumberka, Gorjancev in Jastrebarskega, tretjo, najštevilnejšo s središčem v Karlovcu in četrto v G. Kotarju.

Samobor je bil priljubljeno shajališče ilircev. Vrazu je dal objekt, ki ga opeva *Đulabijah*. Tu so prvič zapeli Gajevo pesem *Još Hrvatska ni propala* z melodijo Ferde Livadića. Tu se je rodil Kranjčevićev prijatelj Josip Milaković, pesnik družinskih in otroških tém in prevajalec iz slovenskih jezikov. Tu sta delovala diletantski dramatik Fran Hrčić in mladinski pesnik Bogumil Toni. Pomiembnejši je Branimir Livadić liberalno-crocejanski kritik in teoretik hrvatske moderne, avtor dobrih študij o Kranjčeviću in Novaku, dolgoletni urednik *Savremenika* in gledališki recenzent *Hrvatske revije*.

Po obmejnih Gorjancih in uskoškem Žumberku ni tavalala samo fantazija Trdine, Šenoe in Jurčića, marveč je tam deloval tudi grško-katoliški duhovnik in lirik Jovan Hranilović, ki je brez večjih pretenzij spesnil *Žumberačke elegije*, prežete s toplimi patriotsko-socialnimi čustvi in z željo, vzdigniti ljudstvo iz revščine in zaostalosti. Razen tega se Žumberak lahko ponaša, da so bistre kritike karlovškega osmošolca Petra Skoka o Kozarcu, Đalskem in Leskovarju odhajale v karlovški literarni časopis *Svijetlo* z lokalizacijo: Jurkovo selo.

A Jastrebarsko, največje mesto tega kraja, je dalo med dvema vojnama najbolj talentiranega lirika tega pasu, razen Gorana, in sicer Vlada Vlasisavljevića, pesnika zbirke *Kruha i srca* (1938) in povprečnega novelista. Njegove intimne pesmi o osamljenosti, notranjih krizah, pisanih podobah pokrajine, a tudi o socialnih motivih in protestih kažejo ne-utrudno iskanje novih metafor za izražanje doživetja. Zato so nekatere pesmi čutiti izumetničene in nalomljene v ritmični liniji, druge, med njimi zlasti ob ljudskem izročilu zapeta *Balada o Tounjčici*, pa ustvarjajo močne plastično-emocionalne vtise.

Još opanci i suknja na lišću leže.
Po njima pauci svilene niti predu,
A ovce strminom bježe
U neredu.

Krik je razbio plavi prozor rijeke.
Zvijezde su zapalile svijeće.
Čuk, čuvar šume daleke,
Sad virove oblijeće.

Vračene ovce ko srušeno brdo snijega
Na putu stoje,
Drščuć ko da se udarca boje
Zbog bijega.

Samo Blaga bijelom glavom maše,
Zvoni klepka, tužnu priču širi.
Iz staje hladna sumnja viri:
Zar nema više pastirice naše?

Mrtva leži mala djevojčica
Na mokrom dlanu kamena.
Slap, što joj pada preko ramena,
Kao da šumi: Tounjčica, Tounjčica.

I kao da biser u grob baca,
Što se dubok crni.
Tužan, kao da mjesec moli:
Dragi, svijetla trni.

Karlovac, največje mesto vsega pasu, je zbral okrog sebe največ književnih imen. Še za ilirizma je imel najbolj nacionalno meščanstvo na Hrvatskem. Tu je v trdem boju z jezikom pisala ilirske pesmi, pozneje

roman *Dva pira*, dramo o *Veroniki Deseniški* in dnevnik osamljene žene nesrečna Dragojla Jarnevićeva. Tudi med prvimi avtorji avtobiografij v hrvatski književnosti je nekaj karlovških imen: Matija Šporer, ki je pisal diletantske drame in je kot zdravnik deloval v Sloveniji, veletrgovec Mijo Krešič in liberalni erudit Imbro Tkalac s *Spomini iz Hrvatske*. Tu je izhajal tednik *Glasonoša*, v katerem so sodelovali Ivan Trnski, Slavonec Josip Eugen Tomić in njegova zaročenka Hermina Prešernova, ki je v šestdesetih letih z recitacijami rodoljubnih pesmi vzdigala nacionalno zavest meščanov in pozneje pisala slabe drame. V karlovški reviji *Slavjanski jug* (1868) je začela izhajati Tavčarjeva novela *Primola*. Zagorec Ante Kovačić je jemal karlovške malomeščane za modele satiričnih tipov v romanu *Među žabari*, zoper katere so prihajali protesti iz raznih mest Hrvatske, kar dokazuje uspešno tipizacijo.

Njegovo delo je v zadnjih desetletjih nadaljeval pisatelj Stjepan Mihalić, ki v novelah, dramah in zlasti v dveh romanih *Rakovac u Vinovrhu* in *Teleći odresci* (1956) z realistično psihologijo, včasih groteskno in v svobodni kompoziciji, slika in biča slabosti karlovških meščanov, zlasti egoistično rodoljubje ali propadle usode prejšnjih »veličin«.

Razen plahega realistično-idealističnega kritika Milivoja Šrepla je imel Karlovac pred prvo svetovno vojno še lirika Milana Vrbanića, ki je slikal topole kot mrtve zublje. V novejšem času pesnita Oto Šolc in mladi modernist Slavko Mihalić, nekateri prozaisti izpred prve vojne, kot Andro in Milan Kovačević, pa so že pozabljeni.

Milan Ratković je znan po razpravah o Gunduliću, Brezovačkem in Anteju Kovačiću. Ljudevit Jonke piše o književnih in jezikovnih vprašanjih. Znan je tudi kot vesten prevajalec in informator o češki književnosti (Němcova, Neruda, Majerova, Čapek, Olbraht, Fučík).

Za karlovški krog so torej značilna mnoga majhna in srednja imena, ne pa vrhovi hrvatske književnosti. A preden odidemo v Gorski Kotar, se ustavimo na Ozlju in se spomnimo Petra Zrinjskega in pesnika *Gartlica* Frankopana, ki je na svojem posestvu pri Brežicah prevajal v slovenščino Molièrovega *Georgesa Dandina*. Na bližnjem gradu Obrhu na Kolpi se spomnimo tragičnega mesija vseslovanstva Jurija Križanića.

Goran Kovačić zahteva večjo pažnjo. Zelo rad je imel svojo ožjo domovino, visoko vzdignjeno nad morje, polno vonja smrekovih gozdov, ki mu je zdravil načeta pljuča — pokrajino na severu, obrobjeno z bistro Kolpo, ki z mnogimi mostovi veže dva bratska naroda, poleg tega zvezano z govoricu in s spomini na skupen boj proti italijanskim fašistom. Zlasti mu je bila draga domača pokrajina, ki tako prisrčno gleda na Župančičevo Belo krajino onstran Kolpe, in še posebej vasica Lukovdol, kjer je pred štiriinštiridesetimi leti zagledal luč sveta. Zato si je tudi vzel književno ime Goran.

Rojen je bil v revščini in se je težko prebijal skozi gimnazijo v Karlovcu in Zagrebu, kjer ni mogel končati slavistike, ampak je moral zaradi kruha prevzeti službo sodnijskega in filmskega poročevalca v uredništvu *Hrvatskega dnevnika* in pozneje urednika kulturne rubrike v *Novostih* (do leta 1941).

Vedno je mislil na svoj kraj, tako v času, ko je pisal prve črtice v *Omladini* in *Mladosti*, kot *Ševina tužaljka*, *Moj prvi lov na srne*, in ko

je iskal motive za odnose med ljudmi in za podobo pokrajine v kajkavski zbirki pesmi *Ognji i rože* ali v knjigi novel *Dani gnjeva*, ki jo je leta 1936 izdala Matica Hrvatska. S tema dvema knjigama je Goran prijetno presenetil bralce in kritiko. Čeprav se čutijo vplivi Vidrića, Domjanića, Krleže in pozneje francoskih ter angleških lirikov, je vendar znal v narčju rojstnega kraja samostojno oživiti pokrajino Gorskega Kotarja, kot v pesmih: *Rodni kraj, D'žd, sonce i mlinar, Potok, Beli most*:

Preskočil je reko,
V hrptu se je svil
Bel ko čisto mleko
I velo od vil.

Kada riba projde,
On tiho zaspi —
Kočijica dojde,
Pa ga probudi;

To su dva se vala
Slila vu jen tren;
Slika je ostala
Od njihove pen.

Strese se od sreće
Da ne more jač;
Popevke okreće
Kočijin kotač:

Srebrna se riba
K njemu pripelja,
Voda se zaziba:
On se v nje smehlja.

Beli beli beli most
Ko slonova kost!

Obenem mu je uspelo s spontano metaforičnostjo zajeti občutke revnih kmetov, kot na primer v pesmi *Drvarska popevka*.

Trdi boj za kruh, ki spričo njega kmetje včasih obupujejo, a se tudi kolektivno uprejo državni oblasti zaradi velikih davkov, nasilja in političnega pritiska velikosrbskih hegemonistov ali žele obračunati z nesramnimi veleindustriji in z župnikom brez srca — to je glavna téma knjige novel s simboličnim naslovom *Dani gnjeva*. Čeprav je Goran v izrazu včasih prenapenjal metaforičnost ter personifikacijo in preveč svobodno ustvarjal nove besede, je vendar ta knjiga s svojo družbeno problematiko, uporom, humanostjo in plastiko ugodno obogatila hrvatsko književnost.

Razen tega je zložil vrsto otroških pesmi. Prevajal je francoske, angleške, ruske in slovenske pesnike: Rimbauda, Keatsa, Shelleya, Jesenina, Gradnika in Golio. Napisal je številne eseje o hrvatskih pisateljih, kot o Ivanu Kozarcu, Krleži, Cesarcu, Velikanoviću, Šimiću, Kolarju, Tadijanoviću, Kalebu, zanimiv pa je zlasti članek o Alojzu Gradniku, »pesniku kmetov«. Pri svoji metodi je pazil na idejno napredno stran dela, zlasti pa na umetniško kvaliteto pisatelja.

Sredi vsestranskega književnega dela, v katerem se čuti počasno prehajanje od navdušenega nacionalizma k levičarstvu, ga je zatekla okupacija. Videl je, da je položaj njegove domovine obupen. Ko je italijanski okupator priznal tako imenovano Nezavisno državo hrvatsko, ji je obenem tudi odtrgal pljuča. Ostala je brez pristaniških mest in Međimurja, Nemci pa so prikrito razpihovali mržnjo med narodi, da bi se med seboj uničevali. Goran je to težko prenašal in že leta 1941 v pesmi *Mračno doba* premišljal, kako se je njegova domovina odtujila in da mora sam oditi v gozdove, v svobodo. Potem so se v njegovi liriki zvrstile še groznejše slike umorjencev, ki plavajo po Savi (na primer v pesmi *Leševi putuju*). V pesmi *Samom sebi* se sprašuje, ali more človek ostati

mirne duše, ko čas teče kot krvava reka. Te grozote so pospešile njegovo in Nazorjevo odločitev, da sta šla v boj proti sovražnikom naših narodov ter ju je neka decembrska noč leta 1942 odvedla med partizane.

Goran je zelo sovražil Nezavisno državo hrvatsko, se boril proti fašizmu nasploh in za poemo *Jama* izbral karakteristične dogodke iz množice fišističnih zločinov, da bi s tem razkrinkal in obsodil okupatorja in njegove hlapce. Oslepitev ujetih žrtev, ki so jih do jame peljali na žici, potegnjeni skozi ušesa, klanje, metanje v jamo, uničevanje življenja z bombami in polivanje z apnom je izrazil zelo močno in pretresljivo. Videl pa je tudi izjemo, da je kak posameznik ostal živ in da so ga iz jame osvobodili partizani. Pri tem je dodal poanto: s svojim bojem za svobodo so partizani simbolično vrnili luč njegovim očem:

Zajecao sam i još i sada plačem	Tko ste? Odakle? Ne znam, al' se grijem
Jedino grlom, jer očiju nemam,	Na vašem svijetlu. Pjevajte. Jer čutim
Jedino srcem, jer su suze mačem	Da sad tek živim, makar možda mrijem.
Krvničkim tekle zadnji puta. Nemam	Svetu Slobodu i Osvetu slutim ...
Zjenice da vas vidim i nemam moći,	Vaša mi pjesma vraća svijetlo oka
A htio bih, tugo! — s vama u boj poći.	Ko narod silna, ko sunce visoka.

Ta snov z razgaljenjem zločinov in z borbena željo za svobodo je prikazana v formalnem okviru poeme, ki je prikladna za sintezo Goranovih epskih in lirskih razpoloženj in za subjektivni izraz razgibanega časa. Izbira in koncentracija detajlov s težnjo, da s plastičnim izrazom v ritmu enajstercev, povezanih v klasične sestine, poudarim idejnost in spontani protest brez preglasnih parol in deklarativnosti, so bistvene umetniške kvalitete te poeme. Žal se pesem ni ohranila v zadnji Goranovi redakciji, zato izraz ponekod ni dovolj dognan in razumljiv ali pa ritem ni dovolj elastičen. Ta poema, ki je prevedena v mnoge evropske jezike, sodi med najboljše kar je ustvarila književnost NOB nasploh.

Druge Goranove pesmi iz tega razdobja, kot *Partizanka*, *Naša pjesma*, *Mrzimo vas!*, niso samo manjše po obsegu, ampak tudi po umetniški strani slabše od *Jame*. Vendar so skupaj z *Jamo* močno vplivale na borbeni zagon partizanov.

Goran je slutil svojo usodo. V pesmi *Moj grob* (1937) je želel, naj mu bo grob skrit v planini tako, da bi ga mogli obiskati samo dragi prijatelji, a naj tudi ti pri vrnitvi zbrišejo svojo sled. In res, njegov grob je v planini, samo ne v gorah Gorskega Kotarja, kot je želel, temveč v Sandžaku. Ni pa slutil, da bo četniška smrt tako cinična, da bo onemogočila prijateljem obisk pri njem mrtvem — pri njem, ki je prav z *Jamo* najbolj umetniško protestiral proti ustaškim zločinom nad srbskim ljudstvom.

Na hitrem sprehodu po tem obmejnem pasu smo ugotovili, da ni dal toliko ustvarjalnih sadov kot hrvatsko in dalmatinsko Zagorje in Primorje; vendar je bil v književnem razvoju Hrvatske pomemben in je z umetniške strani dal razen vrste manjših pisateljev zelo kvalitetna lirika Gorana Kovačića in Vlada Vlasisavljevića, dobrega prozaista Stjepana Mihalića, nekaj vidnejših kritikov in literarnih zgodovinarjev (Šrepla, Skoka, Livadića, Gorana Kovačića in Ratkovića) ter prav dobre prevode Ljudevita Jonkeja s češkega.

To pa ni malo za hrvatsko književnost!

LITERARNI SPREHOD PO LJUBLJANI

NA ZGORNJE POLJANE

Mimo Splošne bolnišnice krenemo čez most preko Ljubljanice na *Poljanski nasip*. Tam stoji poslopje nekdanje Prisilne delavnice, med zadnjo vojno okupatorska mučilnica za aktiviste narodnoosvobodilnega gibanja. Prav zadnje dni je bil tu strahotno mučen in obešen dr. *Vladimir Kante* (Pavel Golia: »Balada o nesrečnem doktorju Vladimiru Kantetu«). Mnogi talcev je našla tu smrt pod rablji. Zadnje talce je tik pred usmrtni-vijo rešila osvoboditev Ljubljane na nedeljo 6. maja 1945. Prav ta večer sta bila med zadnjimi rešena izza zamreženih oken teh zidov tudi dr. Anton Slodnjak in dr. ing. Dušan Avsec.

Blizu šentpeterskega mostu štrli v nebo šestnadstropna gmota nekdanje *Cukrarne*, priča in simbol bohemstva naše pesniške *moderne* ter hkrati smrtna hiša *Ketteju* in *Murnu*. Po potresu se je semkaj zatekla dobra dijaška mamica Polonica *Kalanova* s svojimi dijaki. Vselila se je pri zadnjem vhodu te hiše v drugo nadstropje, v stanovanje z okni na dvorišče. Stopnišče se lomi iz nadstropja v nadstropje, zdaj navzgor, zdaj v stran, da je nevajenemu težko najti pravo pot do tega stanovanja. Celo dr. *Ivan Prijatelj* si ni mogel prav zapomniti teh zavojev do *Murnove sobice*, »ki sem bil pozneje (= ko se je Murn vselil) bogve kolikokrat v nji, pa še danes ne vem, v katerem nadstropju je...« pravi v uvodu k *Aleksandrova Pesmim* in romancam. To sobico, »ki je — lahko se reče — iz nje izšla naša najmlajša literatura«, opisuje *Prijatelj* takole: »Sobica je to kakor zaboj. Do nje se pride skozi temo in prav pred vrati so stopnice navzgor, da čeznje padeš. Sobica ima eno okno, a tako visoko, da samo glava dosega prve šipe. Zato se z ostalim telesom še bolj počutiš v zaboju. Ne vem, kakšna je ta soba sedaj, ali jaz si je ne morem drugače predstavljati kakor z dolgo komisno (= vojaško) mizo, stoječo sredi zglodanega poda in preobloženo s knjigami, s katerimi se čisto mirno družijo različne pipe, škatlice za tobak, ovratniki in ovratnice in vrhu tega še kaka majhna skodelica z ostanki sinočnje večerje. Če pogledaš eno ali drugo teh knjig ali onih po policah, najdeš na tej ime *Cankarja*, na oni *Ketteja*, potem *Župančiča* in *Murna*. Vsi ti niso nikoli stanovali tu skupaj, ali vsi so prihajali semkaj kakor domov.«

Ta soba je zajeta kot prizorišče v *Cankarjevi* »*Lepi Vidi*«.

Pri Polonici *Kalanovi* je prebival *Murn* že od svojega četrtega leta, tedaj na *Poljanski c. 47*. V osnovno šolo je hodil v bližnjo sirotišnico »*Marijanišče*« (zdaj *Dom Ivana Cankarja*) in bil tu v vsej oskrbi še nekaj let kot gimnazijec, potem se je spet vrnil k dobri Polonici in se z njo po potresu kot absolviran petošolec preselil v *Cukrarno*. Postala mu je dom, Polonica *Kalanova* pa dobra krušna mati, ki se je k njej vračal tudi po maturi (1898) od vsepovsod, se shajal tu s pesniškimi prijatelji in ti so izmenoma tudi gostovali pri njem, tako *Kette* kakor *Cankar* in *Župančič*. *Kette* se je po odpustu od vojakov v *Trstu* namenil na *Dunaj*,

a se je bolan zatekel najprej k Murnovi gospodinji v Cukrarno. Deset dni pred smrtjo je še upal, da bo ozdravel, in narekoval prijatelju Murnu pismo, naslovljeno bivšemu novomeškemu sošolcu Juriju Gregorcu, tedaj juristu na Dunaju, naj ga vpiše na univerzo, a sam se je s tresočo se roko le podpisal. Toda kljub skrbni negi gospodinje Kalanove in podpori Pisateljskega društva, ki so mu jo oskrbeli Fran Govekar, Bojan Drenik in A. Aškerc, ter ob podpori narodnega ženstva (Franja Tavčarjeva) je že po malo tednih zdravljenja umrl. Izdihnil je v sobi Polonice Kalanove. Ob smrti je bil pri njem pesnik Aškerc in mu zatisnil oči.

Dve leti potem je na isti postelji, a v sosednji (študentovski) sobi umrl Murn. V marcu 1901 ga je priklenila bolezen na posteljo. V aprilu je včasih še hodil na sprehod pod Rožnik iskat sonca. Njegov prijatelj in član dijaške literarne Zadruge Bojan Drenik je v Slovenskem Narodu (8. maja) pozval rodoljubno občinstvo na pomoč bolnemu mlademu pesniku. A Murna je to razburilo. Pisal je Cvetku Golarju v Celje, da ga ta notica »prav srčno jezi, ker nečem, da bi se na ta način beračilo zame. Rajši v bolnišnico!« (S. Trdina, J. Murna-Aleksandrova IS, 1933, str. XI.) Pisateljsko društvo mu je obljubilo pomoč za zdravljenje v Gradežu ob morju. Toda sam je čutil, da so mu dnevi štet. Sošolcu Ivanu Prijatelju, tedaj študentu slavistike na Dunaju, je pisal 20. maja (bilo je štiri tedne pred smrtjo): »Dragi Prijatelj! Ne bodeva si menda dopisovala več. Jaz sem jako slab in najbrž me vzame že mesec maj.« V tem pismu mu je zaupal skrb za izdajo izbranih svojih pesmi. In tri dni pred smrtjo, že na pragu agonije (15. junija), mu je poslal rokopis pesmi ter ga pooblastil, naj jih popravi, »če bo brez škode šlo«. Med temi je bila tudi poslednja njegova pesem »Balada«, pesem Damjanu. Ta »Damjan« je bil stari čevljar Franc Jezeršek, Murnov sosed v vogalni sobi, tudi jetičen. Z Murnom sta stavila »za pet lepih dišečih mandeljnov, kdo da umrje prvi«. V te besede je zajel Ivan Cankar Murnovo in Damjanovo stavo v prizoru novele »Življenje in smrt Petra Novljana« (Knezova knjižnica 1903, str. 19; — ZS v redakciji Izidorja Cankarja, 1927, str. 156). Murnova labodja pesem »Balada« se glasi:

O Damijan, Damijan,
ne bodi vendar preveč bolan.
    Pošljem rajši ti vinca pit,
    da potolažim soseda te skozi zid.
Meni ni tudi nič kaj lahko,
pa da bi skoro mi že bilo!
    Takrat potrkam, Damijan, ti na zid,
    takrat bom mandeljnov in življenja sit.

In to groteskno stavo je dobil 18. junija 1901.

Obakrat — ob Kettejevem in ob Murnovem pogrebu — je kulturni živelj Ljubljane, zlasti množica dijaštva, spremljal iz te hiše mrtvega pesnika z resničnim spoštovanjem, čeprav so večinoma le bolj slutili kakor vedeli, koga spremljajo v grob k Sv. Krištofu.

Ob glavnem vhodu v ta del hiše je vzdana spominska plošča, odkrita ob 60-letnici slovenske moderne in na šesto obletnico smrti poslednjega pevca iz tega gnezda, Otona Župančiča, 11. junija 1955. Napis na spominski plošči je trodelen:

V tej hiši
so imeli pri
preprosti in
plemeniti ženi
Poloni Kalanovi
dom in zatočišče
MURN KETTE
CANKAR ŽUPANČIČ
in njihovi prijatelji

V tem okolju je
nastajala in zorela
slovenska
moderna

Tu sta izdihnili
DRAGOTIN KETTE
26. IV. 1899 in
JOSIP MURN
18. VI. 1901

Na vzpetini za Cukrarno je stala ob Poljanski cesti nasproti Doma Ivana Cankarja kmetska hiša (Spodnje Poljane 26), rojstni dom naravoslovca in pisatelja Frana *Erjavca* (r. 1834); hiša je bila porušena po potresu. Tu je doživljal štiri otroška leta v ljubezni do narave. Na vrtu je imel rože, nekaj sadnega drevja in materi na ljubo je rastlo tam tudi ameriško zelišče — krompir, a najljubša mu je bila velika mlaka konec vrta; to je bilo njegovo morje. In živo je bilo to morje in živo je ostalo za vselej v sončnem Erjavčevem opisu žabe (Žaba v »Vajah« 1855). Tu je zaživela njegova otroška srečica, tu je bilo rojeno njegovo prijateljstvo z naravo, ko je komaj štiri leta star ob očetovi zgodnji smrti postal popolna sirota, ker materi vdovi ni bilo mar osirotelih otrok in je odšla za drugim možem zdoma. Deček je ostal v tem vrtu pri babici še do svojega 13. leta; potem so ga gimnazijca vklenili pusti mestni zidovi v Špitalski ulici in boril se je z revščino, lakoto in osamelostjo.

»Tako je ubožstvo pahnilo Erjavca v naročje prvemu njegovemu prijatelju in učitelju — naravi. Duša pradedov, katero je bil iztrgal njegov oče iz verige obdelovalcev domače zemlje, je ostala živa tudi v sinu. Pomnožena in oplemenitena z dušo malomestnih proletarcev, je tîrana od bede iz mrzlih sten rojstne hiše — odkrila vesoljni svet vseh živih bitij — prosto naravo« (A. Slodnjak, Erjavčevo ZD I).

Sredi Spodnjih Poljan (Poljanska cesta 46) je bil doma znameniti zgodovinar Ljubljane Ivan *Vrhovec* (1853—1902). Popisal je staro Ljubljano, meščanski »špital« (zavetišče) v Stritarjevi ulici, čolnarje na Savi in Ljubljani, cerkve, zvonove, pokopališča, prebrskal sklade tedaj še neurejenih arhivskih listin in vplival na ustanovitev »Mestnega arhiva«.

Dom Ivana Cankarja. V starem poslopju je bila prej deška sirotišnica »Collegium Marianum«, zgrajena 1888; prvi njen direktor je bil dr. Frančišek Lampe, teolog, filozof in urednik revije *Dom in svet*. Zavod je imel internat in zasebno ljudsko šolo s pravico javnosti. Zdaj je tu Šolski muzej, vodi ga ravnatelj I. Ostanek. Med gojenci zavoda je bil tudi Josip Murn Aleksandrov, kasneje med prefekti dr. A. *Merhar* (Silvin Sardenko), dr. *Izidor Cankar* in drugi. K poznejšemu direktorju kanoniku Andreju Kalanu se je v svoji bohemski revščini kdaj pa kdaj za-tekkel *Ivan Cankar* s podlistki za »Slovenca«.

Novejše poslopje je bilo nekdanj internat za gimnazijce in učiteljiščnike (sezidano 1910). Izmed gojencev se je v literaturi visoko povzpela Miško *Kranjec*. Po osvoboditvi je bil zavod reorganiziran v laiški internat za srednješolsko deško mladino.

Ob *Ambroževem* trgu vzdolž Poljanskega klanca stoji *Dom Anice Černejeve*, internat za dekliško mladino, imenovan po mladinski pesnici

in profesorici na ljubljanskem učiteljišču, ki je bila rojena 1900 ter je umrla v nemškem koncentracijskem taborišču v Auschwitzu 1944. Pred vojno je bila tu dekliška sirotišnica, imenovana *Lichtenthurnov zavod*, ustanovljena 1878 iz zapuščine Marije Mahkotove, ki je to hišo podedovala po svoji sestri Katarini, poročeni z grofom Lichtenthurnom.

Preko šentpeterskega mostu na nasprotnem bregu Ljubljanice stoji v ozadje Vrazovega trga potisnjena nekdanja »šentpeterska vojašnica«. Prvotno pritlično poslopje je bilo sezidano v 16. stoletju kot lazaret za kužne bolezni. Dve sto let kasneje je bilo preurejeno v vojašnico in prezidano v enonadstropno stavbo. V 19. stoletju je bil tu kader kranjskega 17. pešpolka, imenovanega »Kranjski Janezi«.

Za temi zidovi je bilo v dolgih stoletjih kaj groze in tragike. Stoki in umiranje kužnih bolnikov, dresura vojaških novincev, petje prešernih in žalostnih fantov, prignanih na deset-, dvanajst- in še večletno vojaško službo v suknji beli in s sabljico pripasano, vmes bleščeče parade avstro-ogrske vojske, ki je zadnjikrat slavnostno odkorakala leta 1914 na bojišče in se odpeljala proti ruski in srbski fronti. Potem so bili med prvo vojno tu zapori vojnega sodišča, od tod je spremljala vojaška kolona, oborožena s puškami in na njih nasajenimi bajoneti, obsojence v smrt na strelišče na Suhem bajerju ob Dolenjski cesti. Tak prizor je verno in drastično opisal Vladimir Levstik v *Pravici kladiva*.

Med drugo svetovno vojno je tu italijanski fašistični okupator zapiral in mučil sodelavce in simpatizerje narodnoosvobodilnega gibanja ter izmed njih odbiral talce za smrt v Gramozni jami, med prvimi dr. Aleša Stanovnika (1942). V zaporih tu so bili med drugimi: dr. Fran Kidrič, Juš in Ferdo Kozak, dr. Slodnjak, dr. Kreft in drugi.

Zdaj stoji umirjeno to staro poslopje, raztegnjeno v širok pravokotnik s prostornim dvoriščem v sredi, ki vanj držijo glavna vrata skozi pročelje na odsekanem voglu. Po mračni zgodovini je skladna utež nasproti šestnadstropni stari Cukrarni na nasprotnem bregu.

Danes so tu nastanjeni *dekanat medicinske fakultete* in njeni znanstveni inštituti.

Dalje prihodnjič

Ocene in poročila

REBULA, VINOGRAD RIMSKE CESARICE

Rebulova zbirka novel je izšla pri mariborskih Obzorjih že leta 1956, vendar tudi iz te časovne odmaknjenosti še zasluži pažnjo v našem listu. Vanjo je zajet del avtorjeve literarne žetve iz let 1948 do 1955. Novele so razvrščene kronološko in s tem je zbirki dana posrečena slogovna, snovna in ustvarjalna ubranost in pisanost, hkrati pa naravno prikazana avtorjeva nelehna umetniška rast.

V uvodni črtici *Skrivnost severne stene* (1948), napisani manom planinca dr. Klementa Juga, je Rebula še ves »mladostno« zanesen. Namesto jedrih, drobnih besed, ki bi se kot zrno k zrnu zlagale v umetnino o lepoti gora in o radostni grozi smrti v njih, uporablja malce napihnjene, votle, slovesno brneče, velike besede. To zamaknjeno pesem neusmiljeno sekajo bridko resnični, na zemljo pripeti odlomki iz Jugove zapuščine. In mogoče je ravno

v kontrastu med privzdignjenim besedilom pisatelja Rebule in stvarnim jezikom planinca in filozofa dr. Juga največji čar te črtice.

Štiri leta kasneje (1952) se je Rebula vživel v Kosovela in napisal *Uro poklica*. Junak mu je še zmeraj poetiziran, vendar so njegovi obrisi že konkrtni in je njegova osebnost ujeta v značilno trenutno podobo, ki bralcu dopolnjuje in pogloblja njegove lastne (vsaj podzavestne) vtise in sodbe. Rebula se je namreč (skoraj bi lahko rekli: sistematično) lotil opisovanja naših literatov, zakaj v zbirki je še *Lovorov grm* (1955) o štiriperesni deteljici moderne, Ketteju, Murnu, Zupančiču in Cankarju, s povsem stvarnim, realističnim izsekom iz njihovega življenja. Osebe sicer niso vse enako plastično podane (pri tem ne mislim na faktografsko ali fotografsko dokumentarnost, saj je tako rekoč nemogoče zadeti posrečene odtenke v glasu ali posamezne značilnosti v gibanju, ki so sodobnikom zlasti v oporo, če si hočejo priklicati pred oči katero od oseb, ki jo poznajo, temveč na umetniško zajeto trenutno ali trajno, telesno ali duhovno značilnost). Za ilustracijo Rebulovega umetniškega razvoja v osmih letih bi lahko omenil trezni, zreli, po svoje pretresljivi opis trenutkov, ko Kette recitira Murnu svoj sonet Na očetovem grobu. Nič bučnosti, kakor bi bila še osem let prej, zgolj tišina, praznina, v katero udarijo glasovi od zunaj. In prav to posreduje v bralcu več kot cel slap bobnečih besed.

Ob teh treh tako rekoč prigradnih novelah naj omenim še *Srečo*, pesem v prozi (1951), izrazito filozofsko-refleksivno meditacijo, ki jo mirno lahko označimo za avtobiografsko in ji s tem dodamo nov aspekt. Sprožilo jo je sicer doživetje našega Krasa, vendar poje o večnem iskanju — in hkrati že tudi odtegotanju — moškega in ženske. Poje o istem hrepenenju kakor novela *Oddarani vrt* (1951), ki je pisana tako, da bi namesto imen Adam in Eva, Kajn in Abel lahko stala katera koli pretekla, sedanja ali prihodnja, s čimer je pisatelj po svoje poudaril večnost človekovega iskanja in hrepenenja, ljubezni in ljubosumnosti, spoznanja in razočaranja.

Na to novelo se po motivu nasilnosti (davljenje) in strasti (ljubosumnost) navezuje *Deček od Misisipija* (1949) z močno fabulo, vendar še iz prejšnje avtorjeve dobe, tako da ni do kraja izkoriščena mogočna baladna zamisel. Sredina je namreč skoraj bleda (vse šesto poglavje) in razgubljena na preveč oseb. Vse drugače zrela umetnina je *Votel je Kras* (1951), čeprav se za kratek hip nevarno zamaje na meji teze (narodnostni problem), da se potem ob koncu še lepše prelije v čudovito človeško izpoved.

Vrnitev (1952) je roman v malem o študentu Milanu in dogodkih na Primorskem v letu 1943. Rebula je dokazal, da je tema vrnitve lahko še zmeraj sočna in privlačna. Skoda je samo, da je v zgradbi preveliko nesorazmerje: neaktivnemu junaku Milanu je namenjenih preveč retrospektivnih spominskih vložkov v primeri z njegovim baladno odsekanim koncem.

V *Vinogradu rimske cesarice* (1955) je obdelana aktualna tema o dvojezičnih napisnih tablah na tržaškem ozemlju. Rebula si je za junaka izbral nekdanjega Kraševca, trenutnega stoo odstotnega Tržačana, poročnika Uglessicha, z njegovo edino aktualno mislijo: nedelja, nogometna tekma, športna stava. To je zelo nadarjena poteza, zakaj pogled skozi tak periskop na problem dvojezičnosti je groteskno tragikomičen in na prizadetega bralca pošastno učinkuje: ves čas imaš občutek, da ta Uglessich ni Uglešič, temveč zdolgočasen, za naše narodnostne probleme gluhi ameriški (zavezniški) vojak, a zmeraj znova se ti pri tem vsiljuje v zavest, da to vendarle ni tujec, temveč domačin. In misel ti sega naprej: če se tako godi na zelenem lesu, kaj naj potlej pričakujemo šele od suhega...

In to je ravno snovna zanimivost in živa aktualnost Rebulove zbirke: z umetniško močjo nam je odstrl pogled v življenje Slovencev na zahodni meji. Za nas, notranje, »celinske« Slovence, je še posebej zanimivo, kako gleda na ta vprašanja tamkajšnji domačin z očmi in čustvi človeka z onstran, z »otokov«. In kljub porazni perspektivi, ki jo odpira poročnik Uglessich, le čutimo iz vse Rebulove knjige, da narodnost ni zgolj votla beseda.

Kakor v izboru in obdelavi snovi je razločno viden Rebulov osemletni razvoj tudi v slogu in pisavi nasploh. Od začetnih, jurčičevsko naivnih stavkov v *Dečku od Misisipija* (»Kako bi to vprašanje pred nekaj dnevi, še včeraj,

še sinoči bilo osrečilo Gizelo« itd., zlasti na straneh 25—31) pa do cankarjansko grajenih in virtuozno nizanih period (še posebej v Vrnitvi) je dolga pot, ravno tako dolga tudi od časninarsko neslovenskih okornosti (»Kamor koli je vrgel pogled, je s starim, rodbinsko stremečim čutom opazil nedostatek. In ta nenehna zaposlenost z gruntom in družino je dajala njegovi mladosti preuranjeno, skoraj trpečo resnobo«) do slogovne izbrušenosti in dognanosti poznejših novel, kjer je (spet predvsem v Vrnitvi) zanimivo opazovati Rebulovo mojstrstvo v podajanju žive govorice. Žargon: *To vas briga eno figo!* Kmečka tuja učenost: *Mora iti. Absolutno mora.* Župnik: *Knjige so te pokvarile in tiste tvoje knjige so proti Bogu, samo neumne knjige so.* Mati: *Imaš glavnika? Imaš robec? Imaš vse? Partizan: To je mašinca. Fina.* Narečje: *Korčeš (= kakor hočeš). Čete rib?* Starka: *Vi fantje kot roža, vi naši borci, skala je naša mati. Pojdite, benedetti.* Kmetica: *Kaj čete. Samo mi, ki smo zabiti, se imamo za Slovence, mi zarukani Kraševci.* Ali: *Boš ti kahal. Boš ti hodil po Furlaniji. Boš ti beračil sirk.* Ali: *Sem kopal za česen.* Študent: *V italijanščini bi bil rabil množino. V slovenščini je dvojina, kadar sta dva.* In še in še. Ne le v eksotiki krajevne problematike, tudi v sočnosti realne govorice je odgovor na vprašanje, zakaj so se v novejšem času še posebej uveljavili pisatelji z obmejnimi področij.

Lahko bi seveda navajal tudi Rebulove nerodnosti in trdote (bratov pristanek na njeno skupnost z Geomeom je bil tudi pristanek matere; danes, po tolikem času, mu je ves, malce surovi vonj tistih rož še v nosnicah; le nekaj novega, samo nekaj v topli, svetli sobici, nekaj nežnega za nežnimi zastori pospravljenega, mirno razsvetljenega sobice; s torbico, malomarno poveznjeno čez ramo; izjokala sem se, ne da bi več rekla besede; bilo je kruto, čutili se sam sebi smešnega; ne da bi se zapletli niti v najmanjšo prasko; ko bi bil vsaj do neke mere gotov, da je tepec; tudi če sem se z nekom le površno poznal, če sva se na cesti komaj pozdravila, mi ga smrt tako potisne v zavest, kakor ga življenje ni bilo nikoli zmožno). A kje jih ni? Tudi slovničnih, pravopisnih in grafičnih spodrsrljavev je za tako lepo knjigo le preveč; človek se tam okrog pete pole nekje kar oddahne, ko se prijetno začuti blagodejna roka lektorja in korektorja. Nekaj slogovnih primorskih posebnosti sem omenil že prej, zdaj naj opozorim še na precejšnjo bero narečnih besed (kozbec = del voza; pašten = kos obdelane zemlje; skrla = skalica; žordanka = vrsta gobe; lempa = vrsta posode; vahte = verne duše; krembelj = jezik v zvonu; poloh = klopotec, pokvarjeno jajce; rešeličje = neka rastlina; ubožce = revica; plavnik = vrsta posode; borjač = dvorišče itd.). Škoda je, da niso na koncu knjige razložene, saj bi to ne bilo samo v oporo bralcem na drugem koncu slovenskega ozemlja, ker so knjigo izdala mariborska Obzorja, temveč tudi gradivo za besednjakarje, ki jih med drugim zanima, kje vse je kaka beseda živa in kaj vse pomeni. Od nenavadnih glagolskih zvez naj omenim le tri: prepustiti se vznaku = zlekniti se; vzeti se = izginiti, dejati se kam (rodila ga je, nič več, potem pa se vzela s svojo culo v južne dalje; ondan mi je postalo doma pusto, pa sem si rekel, da se moram kam vzeti); poslušati = čutiti (poslušaje njene vgrize na zatilniku). Vsaj zadnji od teh treh ni povsem naš, temveč v narečni rabi preko italijanščine. Seveda pa v dovršni obliki prispeva svojevrstno obogatitev, ki bi jo včasih težko nadomestili z ravno tako pesniško zvenečim glagolom (izgubljeno je prisluhnil kislemu vonju njene polti, samo tako je lahko preslišal izzivanje tistih luči; prisluhnil je njenim prsim, če se še dvigajo).

Ob koncu je treba zapisati, da je *Vinograd rimske cesarice* obetajoča obogatitev slovenske proze in da je prikazala Rebulu zlasti kot mojstra detajla, lahko bi tudi rekel miniature, spretnega in aktualnega v izboru teme, manj pa še izurjenega v kompoziciji in obdelavi. Dva kratka stavka iz njegove zbirke ga lepo označujeta kot pisatelja: *Bil je mehak značaj z nagnjenjem k literaturi in k sanjarijam, malone dekliška duša.* In: *Bila je tema, trudna in vonjiva jesenska tema in kar se je potem godilo v sobi in na vrvečem borjaču, se je godilo kakor v otožni razdalji, na ozadju Milanovih misli.* Z drugimi besedami: Rebula se nagiblje k filozofski meditativnosti, pesniški odmaknjenosti in kljub realizmu k rahli zastrtosti, tako da je celo najstrahotnejši prizor manj grozen in manj krvav, kot bi bil pri marsikom drugem.

Janko Moder

Tako obširno slavistično delo, kakor je Janeževa »Zgodovina« (II., predelana izdaja s sodelovanjem Miroslava Ravbarja. Založba Obzorja, 1957, str. 751), zahteva obširno načelno in nadrobno strokovno oceno. Zaradi omejenega obsega pa more naš list žal tej nalogi le deloma ustreči. V oceni se omejujem najprej na glosiranje stvarnih pomanjkljivosti, v drugem delu pa sem nanzal nekaj problemov, ki so se mi izluščili ob prebiranju Janeževega dela in jih bo poleg drugih moral reševati in upoštevati vsak, ki bo pisal o razvojni poti našega slovstva. Opozarjam na oceno, ki jo je napisal o knjigi v 9. št. lanskih »Obzorij« Fr. Zadavec. Z njegovimi ugotovitvami in ugovori, dasi so napisani zelo obzirno, se strinjam skoraj v celoti; zato tega in onega tu ne bom ponavljal. Moje kritične misli in pripombe naj osvetle še nekatera vprašanja ali naj sodbo o nekaterih straneh Janeževe knjige še bolj izostrijo.

Od nekdanjih 543 je sedaj knjiga narasla na 751 strani. Biti hoče »učni pripomoček srednješolcu, razen tega pa informativen priročnik vsakomur« (5). Avtor »se (knjigi) ne sramuje priznati kompilacijski značaj« (751). Če naj bo knjiga učbenik in priročnik, mora biti najprej zanesljiva in po svoji vsebini pretehtana. Pisec je v primeri s prvo izdajo marsikaj popravil, marsikaj v dobro dodal in marsikaj v dobro črtal. Tako je izdaja boljša, kakor je bila prvotna. Toda Janež je v novi izdaji dodal marsikaj brez potrebe in v novem gradivu zagrešil še nove napake. Zlasti pa je vse gradivo obdelal oziroma kompiliral tako neenakomerno, da izziva spet nove ugovore. Knjiga vsebuje podatke in ocene, ki so neresnični, prenagljeni in predvsem skrajno šablonski, in trpi zaradi obširnosti, ki je že negospodarna. Dijak, ki se bo iz knjige učil, in človek, ki se bo iz nje seznanjal z našim slovstvom, se bo težko znašel v povodnji opisov, trditvev, navedkov, bibliografij, življenjepisov ipd. Knjiga ne pozna gospodarnosti v odbiranju važnega, manj važnega in nevažnega, podobe posameznikov in celotnih pojavov v slovstvu so velikokrat meglene in skrajno plitve, o bistvenih potezah slovstvenih del, kakor je oblika, njihova estetska stran, ne ve povedati tako rekoč ničesar, sodbe in oznake so dnevniško površne in le izjemoma ustrezajoče.

Opomb, ki jih tu dajem, ni mogoče kar vnesti ali posneti za morebitno tretjo izdajo, ker niso izčrpne. Kljub svoji številčni omejenosti pa bodo le pokazale avtorjeve značilne slabosti.

Napačne ali polresnične trditve ne spadajo v priročnik in učni pripomoček, toda vanj ne spada tudi nič takega, kar je nejasno ali dvoumno.

Če se pri nas hrani Supraselski kodeks ali čuvajo glagolski spomeniki iz Berma v hrvatski Istri, ti spomeniki ne predstavljajo »cirilske književnosti na naših tleh« (57) in ne glagolske literature. — Poglavlje o Konstantinu-Cirilu in Metodu, ki ga je J. napisal na pobudo Teplýjeve ocene ob prvi izdaji, je vzorec gostobesednosti brez smisla za važno in nevažno. Preberi na primer samo oddelek pod naslovom »Konstantin v Carigradu« (46). — Kaj naj človek izve iz stavka, da Pohlinovo »Drevo francoske svojbodšene« »odgovarja geslom francoske revolucije« (138)? — Linhart je izdal »pesniško zbirko Blumen aus Krain« (151), ki jo J. pozneje (158) navaja kot »almanah Cvetje s Kranjskega«. Samo tisti, ki že ve, kaj je Linhart napisal, bo razumel, kaj je J. hotel povedati. — Pri Vodniku je stavek: »V Zadovoljnem Kranjcu je prvi pokazal na našega kmečkega človeka« (168). Kaj naj to pomeni? Ali dotlej kmeta nihče ne imenuje, ali ne kažejo nanj ljudska pesem, protestanti, Valvasor, Pohlin...? — Jaka Zupan je »pisal zgodovinsko kroniko, a tudi pesmi brez c in s« (197). Kaj »zgodovinska kronika«, Zupanovi stihii o zgodovinskih osebah in dogodkih, niso »pesem«? — Berem stavek: »Nastajajoča kapitalistična buržoazija (trgovec Andrej Smole) je bila narodno zavedna in revolucionarno-demokratsko usmerjena« (173). Ali naj to v enaki meri velja za vse take ljudi, kakor so bili n. pr. Samassa, Trpinc, Kozler, Kalister, Souvan, Luckmann, Blasnik? — Pri J. Kersniku J. najprej zatrjuje (359), da je pisatelj 1881 »dokončno« zapustil pota romantike, na isti strani pa nekaj niže dopoveduje drugače: da je svoj zadnji dolg plačal romantiki 1882. Je to isto? — Na str. 466 berem, da se je Finžgarjevo delo razvijalo mimo najrazličnejših struj, tudi mimo ekspresionizma, tri strani pozneje pa stoji: »Ekspresionizem

po prvi svetovni vojni je ponekod zajel tudi Finžgarjevo pisanje.« — Meško nikoli ni bil urednik Knezove knjižnice (464). — »Pikantnost«, da je Podlimbarski »zaradi ljubezenskega razmerja moral izstopiti iz gimnazije« (364), pripoveduje SBL precej drugače. — Še kaj iz najnovejšega časa? Stanko Vuk ni študiral v Padovi (530), ampak v Benetkah, in Boris Pahor ne v Trstu (701), ampak predvsem v Kopru (od tod so mogoči notranji konflikti v glavnem junaku romana »Nomadi brez oaze«). Kosmačevo »Prebujanje« ni izšlo prvič 1945 v »Besedi iz naše borbe« (586), ampak že prej v SPor. Branko Rudolf ni napisal knjige z naslovom »Nespodobne cvetlice in vrabčki« (654) in Branko Hofman ne knjige z naslovom »Vrabčki« (694), ker gre tu za eno knjigo obeh imenovanih avtorjev (in jo je izdala ista založba kakor Janežovo slovstveno zgodovino). Sovre ni »Kralja Ojdipa« za izdajo 1944 samo »popravitil« (643), ampak ga je, kakor pravi naslov nove izdaje, »na novo prevedel«. — Itd. itd.

Za relativno zanesljivost podatkov iz tujih slovstev trije dokazi! Sočasno z dobo naših zapiskov naj bi »gojili literaturo v lastnem jeziku« (65) med drugimi Ukrajinci in Belorusi. V resnici so tedaj uporabljali le svojo redakcijo starocerkvenoslovanskega jezika. Svoj jezik so v knjigo uvedli Ukrajinci šele v 18. stoletju, Belorusi pa ga imajo skorajda šele od oktobrske revolucije. Od Slovakov spada Hviezdoslav (411) v dobo poetičnega realizma in ne moderne, Smrek (490) pa nikoli ni bil proletarski pesnik.

Vsekakor se je v priročniku in učnem pripomočku najteže odločiti o tem, kaj bi v knjigo vnesli in koliko naj bi o tej osebi ali o onem slovstvenem pojavu povedali. Naš avtor tu nima jasnega kriterija.

Kaj naj pove navedba, da je Seliškar že na učiteljišču urejal list »Jugoslovanski učiteljski« (512)? V resnici je s sošolko M. Zunovo uredil cele tri številke enega in edinega letnika. Ob tem brezpomembnem navedku pa imamo o »Trbovljah« v celem samo pet vrst! — Stritar, beremo, je bil »uglajenega vedenja, nežnega obraza, visokega čela in valovitih las« (313). Kaj tako — v pozitivnem in negativnem smislu — »zanimivega« za slovensko slovstveno zgodovino bi mogli zapisati tudi ob Prešernu, Vrazu, Jakobu Zupanu, Medvedu, ki je bil najlepši slovenski fant, itd. — V slovstveno zgodovino (in v imenski register v knjigi) je prišel z Vrhnike tudi trški pisar Prosen, ker je z očetom Ivana Cankarja ustanovil v trgu bralno društvo (424). — Nekatere postave so v knjigi opisane obširno in kar dovolj dobro, zlasti naši velikani (tu gre pač hvala naši slavistiki in politični publicistiki, ker sta nudili avtorju dobro, čeprav le delno gradivo): Prešeren, Cankar, Župančič. Slabo pa so opisani — podani skorajda samo biografsko in bibliografsko — ljudje, kakor na primer Valjavec, Meško, Bevk, Gradnik, Kersnik, Levce idr. O njih ceni in značilnostih ne zvemo tako rekoč nič. Naj pokažem to otipljiveje! Dr. Josip Vošnjak (375), »prvi socialni dramatik in najmarljivejši delavec za izvirno slovensko dramo«, kakor ga označuje Koblar (»Starejša slovenska drama«, 164), je podan vsega skupaj v sedmih vrstah. Toliko vrst ima Rado Bordon (696), medtem ko ima Vošnjakov neposredni sosed v knjigi Hinko Dolenc dve vrsti več. Sramotno je podana Kvedrova — o njenem delu govori vsega skupaj 15 vrst! Medtem pa imajo postavim, Ivan Lah 11, Miroslav Vilhar 13, Dušan Mevlja 18 in Jože Kranjc 25 vrst. — Zanimivo je primerjanje, koliko prostora avtor porablja pri tem ali onem delu za pripovedovanje vsebine. Vsebine Linhartovega »Matička« ne izvemo, pri Borisu Pahorju pa je bil avtor menda v zadregi, kako bi o njem pisal, in nadvse navaja vsebino dveh njegovih romanov. Pri Jurčiču imamo o »I. E. Tattenbachu« 10, o »Cvetu in sadu« 12 in o »Doktorju Zobru« 17 vrst. Pri Tavčarju v 17 vrstah pripoveduje vsebino romana »Izza kongresa«, medtem ko se mora zadovoljiti »Cvetje v jeseni« z eno, »V Zali« pa s šestimi vrstami manj. Pri Kersniku ne obravnava posebej nobenega dela. Za opis in oznako vseh meščanskih snovi uporabi pri njem 23 vrst, za »umetniško najlepša in najbolj dognana dela« (360), kakor J. sam imenuje Kersnikovo kmečko prozo, pa mu zadostuje 12 vrst. Mislim, da preštevanje vrstic tu ni gola formalnost, nasprotno, dokazuje, da avtor snovi ni obvladal, ampak ga je snov zagnila. — Še nekaj o nepotrebnem citiranju! Pri zastopnikih moderne so obširni in pogosti navedki stihov in kitic skoraj izključno balast. Pri Cankarju (426) je v celoti citirana njegova hvalnica Vrhniki (25 vrst nonpareja!). Za dokazovanje, kakšna ušesa je imela moderna za

melodiko, navaja J. v izvorniku celo Verlainovo pesem in ji dodaja še šibek prevod Antona Debeljaka. — Zupančič je kot prevajalec opisan na str. 454 in 462, a njegovi prevodi Shakespeara so navedeni v celoti dvakrat (462 in 73). Tudi Goljeve mladinske igre so navedene dvakrat, obakrat samo bibliografsko (506 in 615). Ravno tako Drabosnjakove igre (38 in 164).

Neprijetno je, če naslovi odstavkov ali poglavij pripovedujejo kaj drugega, kakor napovedujejo. Tako so pod naslovom »Pomen Kranjske Čbelice« (198), v odstavku, ki šteje 27 vrstic, bibliografsko nasteti vsi Prešernovi prispevki v KC, kar zavzema 12 vrstic. — Pod naslovom »Književna glasila« (264) J. sicer res razpravlja o tem, kar naslov obljublja, toda med drugim sta tu dolga odstavka posvečena MD in SM. O njiju pisati je več kot nujno, toda zdi se mi, da bi to bilo vredno dati posebej: poseben odstavek naj bi informiral splošno o društvenem življenju, čitalnicah, »Taliji«, gledališču, založništvu itd. — Pod naslovom »Oznaka literarnega preroda« (165) ni duha o tem, kar pravi naslov. — Oddelek »Vpliv partizanske pesmi na ljudstvo« (674) govori o napovedanem samo v prvem odstavku, vse drugo pripoveduje o nastajanju partizanske pesmi med ljudstvom in spada menda k prejšnjemu oddelku.

Plitvo označevanje ljudi in del z vsakdanjimi praznicami zapeljuje samo v namišljeno poznavanje in samovoljno uganjevanje pri dijaku in prizadevnem interesentu. V knjigi mrgoli besed: socialno življenje, socialna vsebina, socialna stvarnost, socialne povesti ipd. Kaj je »doživljanje socialnega življenja« (512)? Kaj je »resnično življenje slovenskega ljudstva« (467) in kaj je »objektivno, stvarno življenje« (466)? Kaj pomeni, da se »Zois kot fevdalec ni vnel za ljudske koristi« (167)? Ali ne zavaja taka formulacija presojanja o Zoisu v smer, ki je v njegovem kulturnem delu ne srečujemo?

Slovstvena zgodovina kajpada ni poetika in stilistika, namreč v tem smislu, da bi morala n. pr. poučevati, kakšen je Petrarcev pomen za sonet. V naši knjigi imamo namreč cel odstavek o tem, kaj je legenda (34), in izvemmo za uganko, da je to »opis, ki v zaviti in dvoumni obliki podaja najpomembnejše značilnosti nekega predmeta« (36). (Poskusi to definicijo uporabiti ob uganki, postavim Vodnikovi: Rojen še oča ni, sin že po strehi leti.) Besede, ki naj označujejo estetsko ali oblikovno vrednost kakega dela, so na primer tudi takele. Seliškar ima »prepričevalne pesniške podobe« (513). Novačan je izdal »debelo zbirko sonetov« (476). Murnikov »Matajev Matija« je »dolga novela« (392). Novačanov »Herman Celjski« je »renesančno-romantična drama« (476). »Dejanje« Vladimira Levstika je »fantastično« (475). Jurčičeva »Kozlovska sodba...« je »imenitna« (324), »Med dvema stoloma« pa »realističen roman« (ib.). Medtem ko ima Boris Pahor »nenavaden slog in tehniko« (702), je Rebula »tradicionalno realističen« (703). Morda kakor Jurčič? Kaj bi pa rekli o Rebulovih sodobnikih Koprivcu, Godini, Grabeljšku? Kakšna »pesnitev« (703) naj bi bila Rebulova »Skrivnost severne stene«? Kako naj bi bila »v vrsti slik« »Prerokovana« »najdaljša povest« (469)?

Jezik obravnavane knjige je povprečen. Knjiga o slovenskem slovstvu bi morala biti čistejša. Huje je, če slabo izražanje povzroča zmete in zmede. Tako se bo treba odločiti za razlikovanje med klerikalizmom in katolicizmom, med naprednostjo in naprednjaštvom (ali naprednjakarstvom), med socialnim in socialističnim. — Splošno se govori in piše o izseljencih in izseljenstvu, toda morali bi razlikovati na primer med tistimi, ki so jih izselili Nemci 1941 s svojega zasedenega področja, in med tistimi, ki so se izselili v Ameriko s trebuhom za kruhom. — Ne uvajajmo novih izrazov oziroma ne uporabljajmo starih za nove pojme, n. pr. severnjaški, vzhodnjaški. Pri M. Kranjcu beremo o »severnjaških realisti« (585). Jaz bi ostal pri stari oznaki: pisatelj severnjaki, saj ima severnjaški realizem lahko tudi Kranjec. — JiS, vidim, še malo vpliva na pisanje slavistov: pri Mešku J. v istem odstavku piše (464) na Selah in v Selih. — Nedopustni so takile in podobni stavki: »Razen izpovedovanja domovinskega čustva... išče Zupančič... odgovor različnim vprašanjem« (457). Ali: »Med vojno so [Meška] obtožili veleizdaje in zapri, zbežal je čez mejo in živel v Ljubljani in na Brezjah« (464). Ali: »Za potrebe uprizorjanja na prostem so priredili: Niko Kuret Romualdov Slovenski pasijon in Drabosnjakovo Igro o izgubljenem sinu« (601). — Tudi v bibliografiji bi se

bilo treba odločiti, kako bomo pisali tuja dela. Pri J. zdaj beremo, da je G. Keller napisal delo »Zeleni Henrik« (346), G. Hauptmann »Vor Sonnenaufgang (Pred sončnim vzhodom)« (382), H. Grimm pa »Volck ohne Raum« (489). Mar to pomeni, da imamo Kellerja v slovenskem tiskanem prevodu, Hauptmanna v rokopisnem prevodu za oder, Grimma pa ne tako in ne tako?

S tem bi sklenil svojo bero drobnih opomb, ki bi jih bilo lahko več. Nisem spregovoril nič o celotnem prijemu, celotnem »konceptu« slovenskega slovstva, kakor ga ima Janež. Janež ga namreč nima, kar sam zatrjuje, ko pravi, da je hotel sestaviti samo kompilirano delo v pomoč dijaku in v informacijo prizadevnemu interesentu. Zato tudi nisem dokazoval, koliko — po pogovoru — »temu konju manjka, da bi bil dober osel«. Kot priročnik in kot učbenik pa smo videli, da ima knjiga tehtne vrzeli in napake, da je napisana brez enotne mere in da trpi za ohlapnostjo. Druga izdaja je prirejena skrbneje kakor prva in v tem vidim piščeve napredek, žal mi je pa, da avtor ne zna biti strožji do sebe in do obravnavanega gradiva. Knjiga, kakršno imamo zdaj v rokah, še vedno zdaleč ne dosega svojega postavljenega namena. Napake, spregledi, šablone, ohlapnosti in izredna plitvost ji jemljejo ceno, ki bi jo imela kot priročnik in pomožni učbenik. Če bi knjiga ostajala med ljudmi, ki bi jo znali kritično uporabljati in bi s svojim znanjem prešli preko njenih napak in nerodnosti, ji ne bi tako ostro ugovarjal. Toda knjiga pojde ponajveč med nekritične bralce. Tu pa bo natrosila mnogo napačnih in skrivljenih sodb in samo še utrdila tisto površinsko vrednotenje slovstvenega ustvarjalnega dela, ki danes vsesplošno vlada.

Za opombami, ki s svojo drobnostjo nehotе delajo vtis »drobnjakarstva«, pristavljam tu niz vprašanj širšega pomena in obsega, ki v knjigi niso upoštevana in obravnavana ali so obdelana površno in nejasno, s čimer so — v opravičilo piscu — premnogokrat samo izraz stanja v naši slavistiki. Gre za vprašanja, ki jih moramo obravnavati ob razlaganju naše slovstvene preteklosti in sedanjosti ter jih mora obravnavati pač tudi vsaka slovenska slovstvena zgodovina.

Končno bo že treba rešiti vprašanje, kaj naj dijak iz splošne izobrazbe dobi pri slovenščini oziroma kaj naj ob spoznavanju slovenske literature spozna iz splošne, svetovne kulture prizadeven amater. Slovenska slovstvena zgodovina *ne more biti omnibus*. V okviru slovstvene zgodovine naj se politično-socialna zgodovina omeji na najnujnejšo mero. Potrebna nam je posebna knjiga o svetovni literaturi, ob katero bo treba postaviti antologijo prevedenih pesniških, proznih in dramskih odlomkov z najnujnejšim seznamom v slovenščini dostopne literature o književnikih in delih iz svetovnega slovstva. Ravno tako nujna je poetika in stilistika. Ker se že nekaj let taka knjiga pri nas »tiska«, smemo upati, da jo bomo v doglednem času tudi pričakali. Če bi imeli knjigo o svetovni literaturi, bi »svetovni okvirji« v naši literarni zgodovini res mogli podajati samo to, kar se nas je dotikalo in na nas vplivalo.

Na pravo mero bo treba spraviti vprašanje našega *zamudništva*. Zdi se mi, da tu pretiravamo. Kakor je naravno, da imajo pomlad pri Neaplju prej kakor mi in da je pomlad pri Laponcih poznejša kakor naša, tako je tudi naše »zamujanje« relativna zadeva. Zdi se mi, da smo se odzivali prej ali slej na vse pomembnejše evropske pobude in pojave. Da pa je bil odmev, recimo, neznatnejši, je »krivda« v naši premajhni »resonanci«: manjši prostor daje šibkejši odmev. Slavisti in komparativisti se bodo morali lotiti vprašanj o našem evropstvu in zamudništvu.

S tem v zvezi bi postavil vprašanje tako imenovanega *tujega jezika* in *tuje kulture* pri nas, naj so jo ustvarjali ljudje slovenskega ali tujega rodu, kakor tudi vprašanje našega deleža *tujim kulturam*. (Janež ima n. pr. Louisa Adamiča v Dodatku.) Vse to smo doslej izločali iz naših obravnav. Če upoštevamo nemško pisana dela protestantov, zakaj naj nam še vedno ostajajo tuja taka dela kakor Herbersteinovi Moskovski zapiski ali Kuripečičevo potovanje v Carigrad? Kako zanimivo bi bilo brati, kaj je v latinščini pisal o Slovincih Goričan Martin Bavčar, kako je enako v »bukovskem« jeziku pred Valvasorjem prvi opisal zgodovino Kranjske Schönleben in kaj je o našem svetu napisal v nemščini F. A. Steinberg s Šteberka pri Cerknici! Kakšen delež

sta dala svetu n. pr. protestantski eksulant zdravnik David Verbec in Mozirčan Matija Brložnik z medicinskimi deli? Ali si moremo razložiti dejavnost operozov brez Dolničarjev? Ali so imena Slatkonja, Gallus, Hvale, Pegius, Preprost ostala brez odmeva v slovenskem svetu oziroma na Slovenskem? Ali če izhajam iz drugega izhodišča! Ali se je mogla uveljavljati pri nas tuja pobuda, ali je moglo vzkaliti pri nas tuje seme, če ni našlo ustreznih tal? Tudi v tujem jeziku na naših tleh pisana dela ter dela naših ljudi v tujini spadajo v krog našega zanimanja, brž ko so kakor koli podpirala rast našega duha, naše miselnosti, naše estetike, našega pogleda na svet. Da to podprem s primerom iz obravnavane knjige: Če naj bralec ali dijak iz knjige izve, da je neki Siemens izumil električno lokomotivo (257), je veliko bolj prav, da izve o pomenu Milana Vidmarja na področju elektrotehnike v svetovnem okviru (648), in ne bi bilo odveč, da izvemo tudi za naslove nekaterih njegovih strokovnih del, ki spadajo v izrazito svetovno znanstveno literaturo. Ali ob istem Siemensu: zakaj ne bi imenovali svetovnega fizika Stefana, ki je bil spočetka tudi sodelavec Vedeža, SB, SG, SPj in N!

Sploh je treba določiti novo razmerje do *tujih jezikov* pri nas. Koliko so ti jeziki res tuji, če jih uporabljajo na naših tleh ljudje našega rodu? Ali niso uporabljali tudi drugod po Evropi istočasno latinski jezik kot kulturni jezik? Kajpada so bila ta dela namenjena fevdalcem, visoki cerkvi, izbranim izobražencem! A kako da naj bi bilo to pri nas drugače? Po mojem mnenju pomeni prenašati današnje kriterije v preteklost, če pričakujemo, da bi bila n. pr. prva zgodovinska pesem na naših tleh napisana v slovenščini. Zdi se mi naravno — brez ozira na jezikovni izvir pisca — da je pesem o ustanovitvi jurkloštrskega samostana napisal Siferid sredi 13. stoletja v latinščini. Zanimalo bi me splošno kulturno stanje pri povprečnih evropskih narodih do 15. ali 16. stoletja, da bi ga mogel vzporediti s slovenskim. Ne morem se otresti vtisa, da je bila slovenščina v javnosti vendarle živa, medtem ko je v pisanju prevladovala tedanja mednarodna latinščina kot skupni jezik evropskih narodov. Kako naj bi se sicer, pa četudi samo kot formalnost, ohranila slovenščina pri vojvodskem ustoličevanju do 1414? Menda prav zato, ker ni bila »kulturni« jezik, kar je bila latinščina — nemščina pa je dobila svojo novo podobo knjižnega jezika tudi šele za Lutra s prevodom biblije 1534. Kako naj si sicer razlagam 1227 slovenski pozdrav Lichtensteinskemu ob obeh skrajnih koncih slovenskega jezikovnega ozemlja v Vratih in ob Murici? In to domala štiri sto let po izgubi državne samostojnosti, po kateri so, kakor trdi naša knjiga (43), slovenski veljaki »kmalu (!!!!) sprejeli jezik in šege nemških fevdalcev«!

Poimenovanje naših slovstvenih razdobij še ni trdno, ne za starejšo in zlasti ne za novejšo in najnovejšo dobo. Tu je med drugim problem: protireformacija, barok, manirizem, doba narodnega prebujenja, doba literarnega preroda, razsvetljenstvo. Nesprejemljivo je Janeževo poimenovanje »Stoletja zapiskov in ljudskega pesništva«. Rahlo sentimentalni naslov »Generacija pred zaprtimi vrati« se pač ne bo uveljavil. Ali si jih niso odpirali Šifrer, Čampa in Rob, ki so padli v osvobodilni vojni? Ali Udovič in Vipotnik še vedno čakata pred »zaprtimi vrati«? Nesprejemljivo je poimenovanje »Rod na prehodu« — kateri rod pa ni na prehodu, če hočemo označiti njegovo časovno prehodnost od včeraj na jutri! Saj »prehodnega«, nepomembnega deleža vendar ne moremo prisoditi v našem slovstvu osebnostim, kakor so v tem »Rodu na prehodu« opisani Bevk, Juš Kozak, Gradnik, Pregelj, Golia idr. Z nazivom »Novi rod« pa so počaščeni Bartol, Šnuderl, Grahor, Kresal, Magajna, Javornik in še nekateri. Zakaj in za koga so ti ljudje »novi«? V Vrbi beremo Župančičeve stihe: »Iz roda v rod... duh išče pot.« Janeževa splošna slabost je, da se zadovoljuje z opisovanjem zunanjih dogodkov in organizacijskih shem ter z bio-bibliografskimi podatki, ne preide pa od pripovedovanja in delnega razlaganja do ugotavljanja, kako se duhovni tokovi vežejo in prelivajo iz človeka v človeka, iz dobe v dobo, iz naroda v narod.

Pri določanju *družbenega izvira* (»socialnega porekla«) ostaja knjiga na pol poti. Drugače tudi biti ne more. Če nočemo, da bo to samo nov mehanični pripomoček za razvrščanje ljudi, moramo to vprašanje prej nadrobneje znanstveno obdelati, takih študij pa doslej še nimamo. Janež je socialni rod po-

nekod zapisal (Jarnik, Prešeren, Trdina, Erjavec, Tavčar, Kersnik, Pugelj itd.), ponekod ne (Cop, Valjavec, Kraigher, Levcevič itd.). Tu in tam se je zadovoljil zgolj z oznako, da je bil kdo »kmečkega rodu« (Stanič, Vraz, Mencinger, Stritar, Gregorčič itd.). Pri Jurčiču je zapisal, da se je rodil »v hiši, ki je stala na majhnem posestvu« (320). Koliko bomo od nadrobnega študija socialnega izvira dobili koristnega za značajsko oznako osebe in njenega dela, ne vem, to bodo šele pokazale sociološke, karakterološke, psihološke ter literarnoestetske študije in razprave. Zdi se mi pa, da moramo biti pri tem zelo previdni. Če sta n. pr. »Ana Jelovškova in Prešeren... trpela zaradi družbenih predsodkov« (209), ali so pri tem sodelovali ali sovplivali tudi vzroki, izhajajoči iz njenega družbenega izvira? Če ob Kajuhu zapišemo, da je imel njegov oče majhen hotel in podeželski kino, stoji pred nami fant tipično malomeščanskega rodu. In vendar širši razgled pokaže nekaj drugega: njegov ded je bil izrazita šoštanjka nacionalna osebnost, iznajdljiv gospodar, župan, pod katerim je mestece dobilo meščansko šolo; Kajuhova teta je bila mati narodnih herojev Boža in dr. Dušana Mravljaka itd. Tako odkrivati družbene in duhovne korenine pa ima pomen, sicer bomo književnikom obešali okoli vratu samo nove razpoznavne tablice. Ali še en primer! Oče in mati Antona Tanca sta bila res zidar in dninarica, toda zamej je pomembnejše to, da sta bila nepismena. In pri Tančevem »gospodarju« slovenskem pisatelju Ivanu Tavčarju je zapisano, da mu je bil oče lastnik koč in tretjine grunta. Potem pa pisec nadaljuje: »Čeprav mu je bilo omogočeno priti v meščansko družbo, je vendar ohranil povezanost s kmečkim življenjem« (348). Da, res, kot nedeljski lovec in obiskovalec sorodnikov ob žegnanjih! Drugače pa je bil meščanski veljak in gori omenjeni slovenski pisatelj Anton Tanc pri njem hišni in osebni strežaj. Čeprav je bil Kersnik fevdalsko-uradniškega rodu, je v svoji kmečki prozi bližji stvarnosti in resničnosti kakor Tavčar, ki je bil iz kočarske družine. Upoštevanje socialnega izvira more biti pač samo eno izmed sredstev za razumevanje človekove podobe, pa ne najpomembnejše.

V zbirko »Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev« bo treba čimprej uvrstiti vsaj naslednje pisatelje oziroma skupine: Jarnika, Vodnika, pisarničarje, Prešerna, vajevece, Cankarja, Kvedrovo in Prežiha. Odprto ostaja vprašanje korespondence slavnih Slovencev, ki jo je pred leti začela izdajati SAZU, pa je ostala torzo. Vsekakor je treba misliti na nadaljevanje in razširitev.

Potrebna nam je zgodovina slovenske *kritične misli in estetike*. Naša knjiga pripoveduje nekaj o kritikih Stritarju in Levstiku in se pri Copu zadovoljuje z opisovanjem, kaj je vse znal in poznal in kaj je cenil. A kaj so ti trije pojmovali pod besedo »lepo«, tega ne vzemo. J. se tu res ni imel tako rekoč na kaj nasloniti in ni mogel dati več, kakor je našel v svojih virih. Potreben nam je znanstven študij razvoja naše kritične misli in našega pojma o »lepem«. Zato nam je potrebna tudi znanstvena zbirka, ki bo podobno kakor »Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev« prinesla zbrane spise naših kritikov in urednikov z njihovo korespondenco.

V slovenski slovstveni zgodovini mora biti opisano tudi *znanstveno prizadevanje*. Janež je to delno storil ob odstavku o SM (266–267) in Levcu (349). Ne zadostuje pa nikakor, kar je povedano v knjigi o pomenu slovenske univerze in vseh znanstvenih družb po 1918. Povprečen izobražen Slovenec mora dalje vedeti tudi o naših prizadevanjih za ustanovitev univerze, o študiju v Pragi, o Zgodovinskem društvu v Mariboru in o Muzejskem društvu v Ljubljani ter o njihovih publikacijah, o pedagoških periodikah, o delu naših slavistov v tujini ipd.

Ena bistvenih sestavin naše kulturne preteklosti je *gledališče*. Knjiga raztrgano tu in tam kaj pove o tem področju (n. pr. 267 o »Slovenski Taliji«, 293–294 o nekaterih prevodih iz svetovne dramatike, 275 ob Vilharju ipd.). »Slovensko gledališče« je omenjeno ob Stritarju (319) in »prva slovenska opera« ob Pesjakovi (377). Ob Govekarju izvemo, da je vodil ljubljansko gledališče »več let« (385), v dobi med dvema vojnama pa je poleg ljubljanskega omenjenih še nekaj drugih gledališč. To pa zdalec ne daje niti zasilne podobe tega izredno pomembnega področja. Prej kakor o iznajditeljih poštnih znamk, prej kakor o izumiteljih parnih strojev in pospeševalcih vojne industrije naj bi naša slovstvena zgodovina kaj povedala o Drobničevem gledališču v Celju ali

o Narodnem domu v Trstu. Da je Ivan Cankar ob prevajanju »Hamleta« imel pred seboj Sauperlov prevod in da je pred Sauperlom prevajal Shakespeara že Ivan Vrban-Zadavrski, to je za slovenskega izobraženca in sploh slovenskega človeka pomembnejše, kakor da izve naslove Lamartinovih pesniških zbirk (183) ali za življenjske letnice Holzapfla Lesničniká (197).

Ena vodilnih idej našega slovstvenega in nacionalnega razvoja je *slovanska misel*. Pisec jo v knjigi raztrgano omenja tu in tam, največ ob Vrazu, vendar daleč premalo. Če že ne vzamem v misel Kocljeve Panonije in husitskega priliva, začnimo pri Bohoriču. Jarnikov »Zber lepih ukov...« je pomemben posebej zato, ker so v njem prevodi iz slavenosrbščine in češčine. Vodnik si je dopisoval z Dobrovským. V zadnjih sto letih smo imeli več listov, ki so propagirali na ta ali oni način slovansko misel. Franc Podgornik, ustanovitelj in urednik »Slovanskega sveta«, ni niti omenjen. Prvi »Slovan« je omenjen ob Tavčarju, ki da mu je bil kratek čas sotrudnik in urednik. Povsem je dalje izpuščen Andrej Gabršček s »Slovansko knjižnico«. Velik prostor so zavzemale slovanske kulturne informacije v DS in LZ. Naši ljudje so dopisovali v Slovanský Přehled, ki je prinašal mnogo prevodov iz našega slovstva in poročil iz slovenskega nacionalnega življenja. Slovanski časnikarji so imeli pred prvo vojno več zborovanj, med njimi tudi v Ljubljani. »Velehradská kuga« je bila naravnost politični pojem. Po prvi vojni je delovala vrsta slovanskih društev. A takoj naj ob vsem tem pristavim, da moramo v slovanski ideji v nekih razdobjih videti izrazito zaviralno idejo, saj je prepegosto zavirala naše korake naprej in nam medla poglede v prihodnost.

Pravkar sem omenil Andreja Gabrščka, goriškega založnika in prevajalca. Ob njem bi opozoril na vprašanje našega *prevajalstva*. Janež je prevajalce precej upošteval. Res mimo njih ne moremo pri obravnavanju naše slovstvene preteklosti. Kakor ni mogoče mimo prevodov »tudi pomembnih« (99) Tulščaka, Schweigerja, Znojilška, Savinca in podobnih protestantskih prizadevnežev, tako pač ne moremo mimo že tudi prej omenjenih prevajalcev Shakespeara. Vsekakor bo treba razredčiti seznam prevajalcev našega časa (498), ki jih je pač preveč, med njimi tudi taki, ki so prevedli dvoje, troje del. Nasprotno se mora Klopčič zadovoljiti z vzdevkom, da je »spreten prevajalec« (521). Vnesti bo treba pač druge, na primer Petra Miklavca, ki je bil naš prvi poklicni prevajalec, je sodeloval v številnih slovanskih listih in si dopisoval s slovanskimi najvidnejšimi pisatelji, n. pr. s Sienkiewiczem. Popolnoma nemogoče je, da bi šli mimo omenjenega A. Gabrščka, ki je v vrsti knjižnih zbirk posredoval slovenskemu bralcu svetovna dela (prim. zbirke Slovanska in Salonska knjižnica, Venec slovanskih povesti; Shakespeare, Sienkiewicz, Verne itd.). Srečanje s tujimi deli mimo nemške knjige in jezika je moralo vplivati na okus bralca ter na njegovo vsebinsko in estetsko presojanje domačega ustvarjanja. V prevodih je dalje tudi jezik dobival novo gibčnost. Za dobo med dvema vojnama bi bilo v poglavju o knjižnih založbah (496 do 497) tudi omeniti tudi SM, ki je med drugim izdala Tolstojevu »Vojno in mir«, Reymontove »Kmete«, Cervantesovega »Don Kihota«, Calderona itd., pa tudi MD, zlasti še, če pri Sovretu med »zglede mojstrskega prevajanja« (643) navaja mohorske izdaje Avgušтина, Horaca, Homerja in Sofokleja. Zdi se, da bi se že dale določiti neke glavne črte našega prevajalstva.

Ljudska besedna tvornost vsekakor spada v zgodovino slovenskega slovstva. Kako naj jo obravnavamo, ali kot *celoto* ali *po dobah* njenega nastanka oziroma spreminjanja? Iz praktičnih razlogov, ko to področje šele začenjamo širše upoštevati v naši literarni zgodovini, se zdi trenutno bolje, da jo obravnavamo kot celoto: v vseh časih, v vseh slovenskih pokrajinah. Kaj, kdaj in kako smo tuje sprejemali in še posebno, kaj smo iz tujega napravili, to je priličilo v času in prostoru, kaj smo ustvarili samo iz svojega, brez tujih pobud, kako živi v ljudski besedni tvornosti naša misel in naše čustvovanje in kako se izkazuje v njej naša tvorna moč, kako sad posameznika v kratkih mesecih ali v dolgih stoletjih postane v različnih delih slovenske zemlje ljudska last, skratka, kako se v svojevrstnem sadu ljudske književnosti izražajo zgodovinske danosti in naše narodne psiho-fizične posebnosti, to so bistvena vprašanja, ki na tem področju še čakajo raziskave. Posebno vprašanje je še pre-

livanje ljudske tvornosti v umetno slovstvo (prim. samo imena Valjavec, va-jevci, Jurčič, Aškerc, Finžgar, moderna!). Tu bi študije odkrile mnogo zelo značilnih potez naše miselnosti in našega oblikovanja.

Misel, kako smo tuje sprejemali in prilikovali svojemu srcu in svoji misli, se nam proži tudi ob *partizanski poeziji*. Jedro problema o tujstvu je v tem, kaj smo sprejemali, a še bolj kako, da je postalo naše. Ali je partizanska pesem ljudska pesem in v kakšnem smislu? Tuja ali domača umetna pesem je ponarodela samo, če je po vsebini, obliki in melodiki ustrezala ljudskemu duhu, ljudskemu pojmovanju, dojemanju in izražanju. Kje se briše razlika med umetnim in ljudskim? Ali povedano z besedami, ki so bližje tradicionalni govorici: Ko izvem za avtorja kake partizanske pesmi, ali se prejšnja ljudska pesem »spremeni« v ponarodelo? Saj se spremeni samo njeno poimevanje, ne njeno bistvo. Kdo mora »pozabiti« ime avtorja, da smemo pesem šteti med ljudske? Ali vsi, ali večina, tudi strokovnjaki etnografi in slavisti? S čim in v čem se izraža naša posebnost, naša slovenska izrazitost v partizanski pesmi, ki je zrasla doma in se oblikovala ob tujih vzorcih? Odgovori na ta in podobna vprašanja nam bodo v pomoč, ko bomo razglabljali pojave v ljudski besedni tvornosti daljne preteklosti.

Viri, kakor jih navaja Janež sproti ob uporabi in še v posebnem dodatku, kajpada ne morejo zadostovati za poglobljen študij slovenske slovstvene zgodovine. Nisem primerjal, koliko Janeževa kompilacija zvesto podaja tuje misli. Tako preiskovanje bi bilo prezamudno, zlasti še, ker je piščev navajanje nepopolno in nejasno. Kaj naj nepoznavalec sodi n. pr. o podpisu Marija Jamar pod odstavkom o »Visoški kroniki« (355)? Ali bo našel njeno izdajo »Visoške kronike« na str. 717? Zapisek »Po V. Smoleju« pod odstavkom o Klusovem Jožetu (672) pač ne bo veljal samo za odstavek o Klusovem, ampak za celo poglavje, ki se z njim sklepa, in še za nadaljevanje o partizanskem pesništvu, kjer je v pomoč privzeto še srednješolsko berilo. Kaj naj povprečen bralec sodi o Kreftovih besedah, da sta Jelovškova in Prešeren »izpila grenko kupo življenja do dna« — tako namreč knjiga navaja (209)? Ne da bi šel kontrolirat, se mi zdi, da so to besede iz Kreftovega članka v Naši ženi 1949. — Navajanje virov oziroma literature je gotovo prijetna novost v Janeževi zgodovini. A navajal naj bi jih še več in na koncu v posebnem oddelku. Kjer pa avtor tuje misli samo posnema ali kompilira, naj bi imena svojih »informatorjev« opuščal. Sicer pa je to moralno in ne metodično vprašanje.

Sklepam svojo oceno z obžalovanjem, da tudi druga izdaja Janeževe slovstvene zgodovine ne ustreza. Boljša je, kakor je bila prva, toda v jedru se piščev prijem ni spremenil in tudi napak in nerodnosti je v njej še vedno daleč nad povprečjem. Tudi dobrih strani ima knjiga dovolj, žal jih nisem zaradi omejenega prostora navajal. Zelel bi si, da bi pisec postal bolj kritičen in v velikanskem gradivu, ki ga skuša urediti, manj pogumen. Slavisti in dijaki bodo knjigo pod silo razmer uporabljali, a v mnogih pogledih jim ne bo nudila ničesar, premalo ali izkrivljeno. Tako bomo še naprej čakali knjige, ki smo je tako potrebni.

Pripis. Ta ocena je bila že v tiskarni, ko je Jože Pogačnik objavil o Janežu povsem negativno kritiko v NR št. 22 (1957). Ocenjevalec načenja nekaj zelo bistvenih vprašanj in označuje načelne pomanjkljivosti te slovstvene zgodovine.

Viktor Smolej

SLOVENSKI ZDRAVSTVENI BESEDNJAK

S Slovenskim zdravstvenim besednjakom (SZB), ki ga je izdala Državna založba Slovenije (1957), smo dobili Slovenci že dolgo pričakovano drugo izdajo precej razširjenega Kliničnega besednjaka. Dolga je bila njegova pot, ker se je rojeval več let: od prvega pregleda v SAZU, kjer je naletel na negativno kritiko, čez drugi pregled, ko so se mnoge napake obrazložile v posameznostih in dali zelo potrebni napotki, tako jezikovni kot strokovni, do končne redakcije, ki jo imamo sedaj v rokah. Malo natančnejši pregled nekaj več ko 100 strani bo pokazal, ali se je pisec držal teh napotkov ali ne.

Vendar je treba že v uvodu pibiti, da je Černič najvidnejši slovenski medicinski terminolog, tako po širini kot po globini, in da velja tudi zanj pravilo: kdor veliko piše, lahko veliko greši. Res je, da je Černič slovenski zdravstveni besedni zaklad tako obogatil kot nihče drug. Še bolj res je — in to je njegova največja zasluga — da je zbudil slovenske zdravstvene pisce iz nekega samozadovoljstva in mrtvila, ko jih je z njemu lastno impulzivnostjo neusmiljeno kritiziral, kar mu seveda nikakor ni prineslo prijateljev. V zgodovini slovenskega medicinskega slovstva bo Černičevo ime na prvem mestu in tega prvenstva mu nihče noče kratiti. Černičevo veljavo naj kdo drugje natanko in jasno oriše, tu se bomo ukvarjali le z njegovo zadnjo knjigo.

Kadar se kdo pripravi na izdajo takó obsežnega dela, kot je SZB, se mora predvsem zavedati, ali bo zmozel to delo ali ne. Tu je zlasti vzrok za številne napake te knjige. Pisec sicer navaja v predgovoru, da so mu pomagali štirje sodelavci, eden kot mikrobiolog, drug kot dermato-venerolog in dva verjetno kot filologa. Vendar kažejo mnoge napake, da se je nezadostna strokovna pomoč hudo maščevala. Bali smo se, da se bodo napake Klības in Zdravstvenega priročnika ponovile; kakor kaže, se je to zares zgodilo. Vse to navzlic vnovičnemu opozorilu, da en sam človek te obilne snovi obvladati ne more. Nepotrebnim strokovnim, a tudi nekaterim jezikovnim napakam so se pridružile še druge, ki bi jih vesten korektor moral popraviti.

Najprej nekaj načelnih opazk:

1. Černiču je bilo nasvetovano, naj opusti nemške izraze. Tega nasveta ni upošteval.

2. Etimološka razlaga izrazov je zelo povečala obseg knjige. Novejša izdaja nemške medicinske terminologije (Guttman-Volkman) jo je opustila, Zetkin-Schaldachova izdaja je pa sploh nima.

3. Avtor se je izneveril pravilu SP, naj ima beseda za piko veliko začetnico, n. pr. *áloa* -e ž (alóe gr.) neka izozemska rastlina. *áloin* -a -o: cvet. *aloín* -a m itd. Tudi sicer se ni v pisavi ravnal vselej po SP.

Konkretne pomanjkljivosti in napake lahko združimo v skupine:

1. *Tiskovne napake*, ki včasih zelo motijo, n. pr. posteljnično beljakovino 37 (namesto posteljično), češariki 40 (češeriki), adenokortikotropni 40 (adrenokortikotropni), adaptibilnost 41 (adaptabilnost), adenoitis 41 (adenoiditis), možganskega podvezka 42 (podveska), adisonka 43 (adizonka), glikosurija 43 (glikozurija), Cimex lectuarius 610 (C. lectularius), telofaza 630 končna stopnja mikoze (mitoze), collun 642 (collum), permeabilnostni 675 (permeabilnostni), mumificatio 699 (mumificatio), bromhidrosis 699 (bromidrosis). Kot je razvidno iz števil, so to napake kakih 115 strani, torej le malo več ko šestine knjige.

2. *Strokovne pomanjkljivosti* ali *napake*: spinalen 601 ni samo hrbteničen in hrbten, temveč tudi hrbtenjačen, nanašajoč se na hrbtni mozeg; spirem 601 naj se doda (zaradi boljšega razumevanja) klobčič kromosomov; rak spiroptera 601 je v resnici rak, ki ga je delal v nekaterih poskusih neki parazit (Spiroptera neoplastica, bolje Gongylonema neoplasticum), s katerim so bili inficirani ščurki; s temi je Fibiger pital podgane, ki so potem obolevale za želodčnim rakom. Nemeč bo dejal temu raku Spiroptera krebs, Slovenec spiropterski rak. Kasneje se je pokazalo, da je vzrok temu raku avitaminoza A; iz odpadkov rdečih krvnič 603 (iz razpadkov); penis = moško spolovilo 603 moški sram, ki je le eno izmed moških spolovil; mišičnih vlaken, ki so deloma prečno progasta 606 (ki so prečno progasta); vnanjo ali perikard 606 vnanja plast srca je epikard; središni 607 ni medialen, temveč centralen (središče = centrum) in sredinski (medialen) ni isto kot središni; črevesna srkalica villum intestinalis 607 villus = resica ni srkalica, srkalica je mezigovnica, Nemeč pravi vsem mezigovnim žilam Saugadern, od tod slovenska srkalica, mezigovna srkalica pa je pleonazem, ker je vsaka mezigovna žila srkalica; križna stoja 608 je nespretno izražena, saj se noge ne križajo; stoja na komolcih in kolenih 608 ni stoja, temveč drža; steapsin 609 je navadno ferment v pankreatičnem soku, a ne v želodčnem ali črevesnem; objektivnik 610 objektnik, ker ima opravka z objektom, a ne z objektivom; sterilizirati 611 ... ali jih (scil. jajcevoda) uničiti z obsevanjem (jajčnika); sublimirati 618 ni isto kot destilirati; medularna substanca hrbtne mozgovina 618 medularna substanca je slovensko sredica (ledvice, timusa itd.), hrbtne

mozgovina bi bila živčina hrbtnega mozga; superfetacija = superfekundacija je napačno. Razlaga velja samo za superfetacijo, medtem ko je superfekundacija oploditev dveh jajčec iste ovulacije; supraduralen 620 nadopenski, bolj izvenopenski; supraduralen dela medicincem preglavice; lobanjski šiv sutura coronaria (venčni šiv, ker je sutura coronaria le eden izmed lobanjskih šivov); talamus 627 pomolek vidnega živca (vidnega povescma, ker tako daleč ne sega vidni živec); papir = nosorog 628 gl. Hadži-Vodnik-Bernotovo zoologijo za višje razrede gimnazije; možganska tekočina 629 bi bila le liquor cerebri (možganskohrbtnjačna t.); telencefalon 630 ... izvor ovojnice velikih možgan. Te ovojnice so nekaj centimetrov debela možganovina; tenija 632 kitasta proga (mišični trak); test 634 (tudi) poskus (samo preizkus); (tetanija) 634 glandulae parathyreoideae = obščitnice, na str. 706 pa piše obščitnice glandulae thyreoideae accessoriae, kar ni prav; tetanija 634 mrtvičavica, saj mišičje ni mrtvo, temveč zelo skrčeno, analogno tudi tetanus = mrtvični krč; (Thiersch) 635 presaditev kožnih krpic iz povrhnjice je nesmisel, ker povrhnjica nima kože, prav je presaditev povrhnjičnih (epitelijskih) krpic; tibialisov fenomen 635 je nejasno obrazložen, bolje: pri krčenju stegna (v kolčnem sklepu) se stopalo flektira dorzarno; trdi tilnik = klonični krč 636 je predvsem tonični krč; otrpnjenje tilnika ni meningitis cerebrosppinalis, marveč le eno znamenje te bolezni; timpanum ni ušesna duplina, temveč bobnična d.; jodova tinktura = jodovica 637 jodovica je voda, ki ima jod; topoglavost 640 stupidnost in topoglavica stupor, kaj poreko k temu psihiatri? Topektomija 641 ni odstranitev možganske skorje, marveč le nekega področja skorje; trabekula 643 ni pretinček, ampak tramič; trias (bazedovski) 646 ima boljšeče oči, manj izstopajo bleščeče oči; trikuspidalna atrezija 648 ni med levim preddvorom in levim prekatom, marveč med desnim preddvorom in desnim prekatom; trohoidni sklep 650 ni kroglast sklep, temveč kolesasti sklep; trup 651 je nemško der Rumpf, ne der Stamm; tuberkulum (pri tuberkulozi) je že od nekdanj buncina, ne grčica; tuljava 652 ni cevka, temveč cela vrsta navojev; tumpast nos 653 ni kumarast; ubi inflammatio ibi incisio 654 je že nekoliko zastarel rek; ulegirija 656 je zlasti bohotanje glije; ultimum moriens 656 je desni preddvor, ne prekat; urikemija 658 Č. dosledno zamenjava sečno kislino (acidum uricum) s sečnino; maternično ustje 661 ni nikdar portio vaginalis, temveč le orificij; vagus 664 živec za pljuca in želodec je bolj reven opis; vakantne hromote 664 so pravilno vakatne hromote; (vegetacija) povečana žrelnica 667 = hypertrophia glandulae pharyngicae; toda žrelnica ni neka žrelna žleza, marveč tonsilla pharyngea; (vitamin B) 675 presnavljanje ogljikovih vodikov (ogljikovih hidratov); (vod) žolčni, jajčni, sečni, solzni in semenski vod 677 so splošni nazivi, medtem ko so žolčevod (ductus choledochus), jajcevod (tuba ovarii), sečevod (ureter), nosni solzovod (ductus nasolacrimalis) in semenovod (vas deferens) specialni vodi; scalna voda 677 je menda odveč, če je že tu scalnica; vretje = vrenje 680 ni die Gärung, temveč das Sieden, saj ima spodaj vrelišče der Siedepunkt; vrhnjica ni epidermis, temveč epitelij; epidermis je kožna vrhnjica ali pokožnica; vzdražiti 683 = zburiti ni prav; vzdražiti je nemški reizen, vzburiti pa erregen (v tem pomenu je rabil besedo tudi Šerko); vzgon 683 ni der Trieb, temveč der Auftrieb; (zakrneti) 688 priželjc zakrni thymus degenerira, pravilno involvira; saj govorimo o involuciji priželjca; zamrtev 689 ni asfikičen, marveč navidezno mrtev; bolezenski zarodek 692 je patološki embrio, ne bolezenska klica; (zaroženeti) roževinska plast 692 pravilno rožena plast, poroženela plast, kajti roževina je die Rosenessenz; zasirek ni koagulacijska nekroza, marveč produkt te nekroze; rentgenski zaslon nas sicer tudi varuje, a glavna njegova funkcija je v tem, da vidimo na njem presvetljeni del; zasnova ni konstitucija, temveč zastava (organa); zgib 697 ni fossa, temveč enkrat en hiter (kloničen) gib, temu pravi Nemeec die Muskelzuckung.

3. *Jezikovne pomanjkljivosti in napake.* Spermatidi 600 v rabi je že od nekdanj spermatide spermatid; polmesečne zaklopke 606 polmesečaste; krvo-držen 606 bolje: zaklopke ne drže krvi; srpasto celična anemija 607 (anemija srpastih celic, krvničk); razkrojnokrven 608 bolje krvorazkrojen, kot piše niže; stereocilije stereocilij 610 (stereociliji -ev), kajti latinsko so to cilia, zatorej stereociliji, kinociliji; obrezkužiti, obrezkužen, obrezkuženje 611 filologi od-

klanjajo; sekretovina 614 za stranišnico je vulgaren in nepotreben izraz; sublimatska preiskava 618 bolje preiskava s sublimatom; kortikalna možganska skorja je pleonazem, dovolj je možganska skorja; podlaktne mišice, SP ima le podlahten, podlahtnica, podlahtničen, Č. pa dosledno podlaktne, podlaktnica, podlaktničen; die Flocke 626 ni kepica, temveč kosem, kosmič; tobačnega prahu, SP ima tobakov prah; posifilitično bolje postsifilitično; leptozomni, evrizomni tip 637, tripanozom 648 bolje leptosomen, evrisomen, tripanosom; tiščalni pulz, bolje pulz zaradi pritiska; vezno tkivo 638 bolje vezivo, veznina je die Bindsesubstanz; krvnjak, vodenjak, zračnjak, gnojnjak 642, mesnjak, mišičnjak 662 zdravniki odklanjajo, tudi drugi narodi se zadovoljujejo s tujim izrazom; translabyrintharen 644 bolje translabyrinthen; trematodesi 646 zoologi govore o trematodih; troficiteta 649 bolje trofičnost; trihocefalus 647 bolje trihokefalus, Č. piše take besede dosledno s c, četudi jih ima SP s k; tušno barvanje 653 barvanje s tušem; urahus 658 ni sečna cev, ker bi to lahko kdo zamenjal z uretro, temveč sečni vod (ne sečevod!); uterinski 662 vsi pravijo uterini; maternična vratna votlina 662 bolje votlina materničnega vratu; grlene krize 664 bolje grlne krize; objarkan 665 obdan z jarkom; vegetabilichen 667 vegetabilen; polkni 671 nepotreben germanizem; vezalica za giht je pač tvegani izraz; vezikalen 671 ni sečen; violetilo 673 bolje violetno -ega; viridanska sepsa bolje sepsa po streptokoku viridans, sedaj sepsis lenta; žarčenje 703 fiziki govore o sevanju; živčna vozlina (za ganglij) 679 je nepotrebna, dovolj je živčni vozle; trzljaj 681 SP ima trzaj; žlak 705 nepotreben germanizem; žoltnjak 706 kdo to razume?

4. -avice, -alice, -ivice, -evice. Seménavica, iskravica 601, splašljivica 602, lažnivica 603, sramežljivica 606, tolaščavica, tolaščavičen 609, ponavljalica, hropalica 611, solzavica, sečavica, stisnjalica (mal de caisson) 612, stopicalica, stopicljavica 613, stresalica 615, sigavica, strniščavica, topoglavica 616, 641, požigalica 618, sušičavica 621, ščegetalica 622, ščetinavica, ščitničavica, šegavica, šepavica, šepetavica 623, škripalica 624, majavica 626, tarnalica, tožbavica, migljavica 629, temnavica 631, trakuljavica 632, 644, togavica, mrtvičavica 634, kopičalica, trzavica, cukavica 635, plinavica, plinavičen 636, tiščalica, tjuljenjavica 638, tožbalica 642, mehčalica 643, lizavica 645, tresavica 646, trepetavica 683, trepetalica, drhtavica, trepavica, stopicavica 646, lasničavica, pšenavica, ikravica 647, glivičavica 648, znojavica 664, 668, slinavica 664, vzdigalica 666, veličalica 668, vezalica (giht) 671, vijavica, vijavičen 672, 676, višnjavica 674, bljuvalica 675, zanesenjavica, vodenoglavica 677, vonjalica 679, vrtavkavica, mencavica 681, lisavica 684, zajedalica, zajedavica (različnega pomena) 694, zanikalica 689, zapiralica 690, zaudarjavica 687, zdehalica 695, zdehavica 696, zemljavica 696, žgaravica, zlatavica 697, piškavica 700, zrnalica 702, žejavica, železavica 703, žgečkalica 704, žiljavica 705, žlebavica (rhachischisis), žlezavica 706, žolčna kamenavica, žoltčena, žoltenica, žolteničnica 706.

O takih besedah je bilo že pred leti napisano strokovno filološko mnenje, ki je zavrnilo večino teh po obliki nerodnih in po pomenu ohlapnih izrazov. Takó jih je tudi ocenil urednik JiS v pripombi k Černičevemu članku v prvem letniku str. 178—179.

5. *Napačen naglas*. Skoraj vse latinske besede na -ia imajo v besednjaku napačen naglas na i, torej -ía. Černič sicer navaja Triepla v seznamu uporabljanege slovstva, a je pozabil prebrati uvod te knjižice. Sicer bi pravilno naglaševal zlog pred i, n. pr. *ne speleo-tómia*, *spermat.úria*, -logía, -megalía, *hypertrophía*, *epilepsía*, *dys.rhaphía*, -phóbía itd., marveč *pravilno*: -stómia, -úria, -lógia, -íkria, -megália, -phóbía itd. Teh napačno naglašanih izrazov je na stotine! Razen tega še *ánticus* 72 (prav *anticus*), *trigonum* 647 (*trigónum*), *pósticus* 512 (*postícus*), *tínnitus* 637 (*tinnítus*) itd.

6. Omenili bi še nenatančno, pomanjkljivo pisavo kot *coniunctiva* (PNA ima *conjunctiva*), *cardiazol* 625, *tarsalgija* 629 *tarsalen*, pač pa (pravilno) *tarsus*, *tarzitis*, *the* namesto *thé*, *basedovoid* 637, *tezavrizmoza* 635, *jonizira*, *Bantin* (*Banting*) 642, *zaapne* 647 (*zapne* kot piše SP pod *apneti*) itd.

Nedosleden je pisec včasih v pisavi tujk, ki jih piše deloma fonetično, deloma etimološko, n. pr. *tunica mukoza*, *ampula recti*, *spiroheta morsus muris*, *substancia granulofilamentosa*, nadalje *adolfaktorius* -a vohalnemu možganskemu centru pripadajoč, to pomeni, da Č. enači substantiv z adjektivom;

sistematična imena pišejo strokovnjaki tako pri rastlinah kot pri živalih z veliko začetnico, Č. pa dosledno z malo. Pripomniti moramo,¹ da smo natančneje pregledali le nekaj čez 100 strani in da bi bilo teh napak in pomanjkljivosti dosti več, če bi sistematično pregledali ves tekst.

Slovenski zdravstveni besednjak bo kot Černičevo življenjsko delo spodbuda za podobna taka nadaljnja dela in je zaradi tega po pravici zbudil zanimanje doma in v tujini. V njem bo našel bralec obilo koristnega, moral ga bo pa uporabljati s primerno kritičnostjo.

A. Košir

¹ Ocena je kolektivno delo članov medicinske sekcije pri terminološki komisiji SAZU.

Zapiski

IZ ZGODOVINE UDOBNE SLOVENŠČINE

Ljubljana, v letu 2057. Čeprav je med bralci močno razširjeno mnenje, da o jezikovnih vprašanjih ni treba pisati, odkar so bile v jeziku porušene vse pregrade in jezovi, se nam zdi to mnenje vendarle pretirano in zato napačno. Če nič drugega, je o teh rečeh mikavno razpravljati že iz gole zvedavosti, ki nas navaja, da želimo poznati preteklost. In ravno slovenščina se je v zadnjih sto letih tako spremenila, da mora biti bežen pogled v njeno zgodovino kratkočasen tudi za tiste, ki se jim zdi pisanje o jeziku mlatenje prazne slame.

Za to, da pravimo današnji slovenščini »udobna«, opozarja misleče ljudi, da je moralo biti nekoč drugače, zakaj današnja slovenščina je udobna očitno v primeri z nekdanjo, ki ni bila udobna, ker se je držala slovniških, pravopisnih in kdo ve kakšnih še pravil. Boj za udobno slovenščino je bil dolgotrajen in dostikrat tudi zelo težaven, in le malo nam lahko povedo o njem vidnejši mejniki na tej dolgi poti, recimo leto 2038, ko je bila slovenščina črtana kot jezik na vseučilišču, ali leto 1998, ko je nehal izhajati zadnji jezikovni časopis. Pot do takih zmag je bila namreč polna manjših bojev in spopadov, v katerih si je udobna slovenščina — neopazno za oči javnosti — počasi, toda vztrajno pridobivala ped za pedjo ozemlja. Tudi po letu 2038 so še trajale manjše praske, dokler ni poseglo v spor pisateljsko društvo samo in se z vso svojo veljavo zavzelo za novodobno spoznanje, po katerem se domačega jezika nikomur ni treba učiti dalj ko do konca ljudske šole. Do tedaj se vsakdo nauči toliko pisati, da lahko zapisuje vse, kar mu prihaja na misel in kar sliši okoli sebe, to pa je za pisanje materinščine popolnoma dovolj. Ne samo, da pišemo tako bogatejši in pristnejši jezik, vrh tega smo dobili obilo časa, da se lahko bolj posvečamo tehniki in drugim panogam, ki so toliko pomembne v našem enaindvajsetem stoletju.

Če zasledujemo razvoj še nekoliko nazaj v zgodovino, bomo opazili prve močnejše zarodke udobne slovenščine tam okoli sredine preteklega stoletja, in če hočemo izbrati kako močnejše poudarjeno letnico, potem se lahko ustavimo v letu 1957, torej ravno pred sto leti. Tedaj je namreč izšlo več knjig, v katerih so pisatelji ali prevajalci vedoma ali ponevedoma prihajali v tako nasprotje s tedaj veljavnimi pravili in omejitvami, da njihova dela upravičeno štejemo med temeljna dela udobne slovenščine. Ker bo naše bralce gotovo zanimalo izvedeti, kakšne so bile posebnosti tedanje slovenščine, jim bomo ponazorili vsaj nekatere ob knjigi »Rimljanka«, ki je izšla tistega leta. Roman je bil preveden iz italijanščine in napisal ga je Alberto Moravia, nekoč zelo slaven in priljubljen, danes pa po pravici močno pozabljen pisatelj. Pogledali bomo, kaj je prevodu očitala tedanja jezikovna kritika, in bomo ob tem lahko najlepše primerjali današnjo slovenščino s tedanjo.

Se najmanj so knjigi očitali uporabo raznih besed, ki so jih tako imenovani »puristi« brez uspeha preganjali tudi iz vrste drugih knjig: neumorno (tedaj so zahtevali namesto tega »neutrudno«), oklevati, prekiniti, uporno

(tedaj so imeli za en pomen te besede »trdovratno«), razgovor (za danes izumrli »pogovor«), čistoča (nekoč so pisali »snaga«), izgleda, predpostavljam, zavisi (tedaj so pravili okorneje »je odvisno«), sestajati se (za zastarelo »shajati se«), posluževati se, potankost, zlokobno in še več podobnega blaga. Bolj pa so jezikovni dlakopecpi zavpili ob spremembah, ki so uvajale novo slovnico in s tem pripravljale čas, ko so slovnico sploh odpravili.

Razkačeni puristi so morali požirati v »Rimljanki« takele izraze: zavedla (tedaj so terjali za neki pomen »zavedela«), s pomočjo svoje lepote (»pomoč« je bila nekoč dovoljena le, kjer je šlo za osebo), kdajkoli (nekoč se je ta »koli« pritikal le prislovu »kadar«), ki me je začudila, čudilo me je (tedaj so terjali »začudil sem se«); nadaljevala sem s poziranjem, prenehali z večerjo (puristi so pisali »še naprej sem pozirala, nehali večerjati«), v primeru sile, ob priliki najinih priprav (tedaj se jim je zdelo dosti »v sili«, »ob najinih pripravah«), po tolikih mesecih (nekoč so razločevali »po toliko« in »po tolikih«), med dvema vrati (to je veljalo nekoč za hudo napako) in »večerja je pripravljena za dvoje« (pri vratih so puristi terjali »dvoja«, tukaj pa »dva«).

Predlog »do« se je tiste čase manj uporabljal, zato so bili puristom strahota takile stavki: stopil je do gramofona, po prstih stopila do peči — po njihovem je bilo tukaj prav le »k peči, h gramofonu«. Glede osebnih in svojilnih zaimkov so imeli nekoč stroga pravila, po katerih se je zdelo narobe, če je kdo zapisal: bila sem za moja res mlada leta, šla sem v mojo ubogo sobo, bedak si s tistimi tvojimi mišicami. Pravila o zaimkih so bila sploh hudo zapletena; tako se jim je zdelo potrebno reči »nobeden izmed nas štirih« namesto »nihče od štirih« in »nobeden izmed vaju« za današnje »nihče od vaju« (to pa beremo že v »Rimljanki«). Močneje je bilo že tedaj razširjeno današnje enačenje moškega in srednjega spola, ki ga kažejo primeri: očala, skozi katere; dejanju, za katerega vedo. Nekoč so razločevali med »poročiti« in »poročiti se«; zasluga »Rimljanke« je med drugim, da je dosledno uporabljala le »poročiti« za oba pomena.

Mikavno je izvedeti, da se je »ne da bi« nekoč vezal s četrtim sklonom, medtem ko v »Rimljanki« že beremo: ne da bi prižgala luči, ne da bi imela pri tem mučnega občutka. Pač pa so nekoč terjali »tisto, česar« v stavkih, kakor: tisto, kar nista nikdar imela... Enako bo marsikateri bralec z začudenjem slišal, da je imela slovenščina nekoč tudi pogojnik preteklega časa. »Rimljanka« se odlikuje s tem, da je skoraj brez izjeme uporabljala samo sedanji pogojnik tudi tam, kjer so tedanja pravila zahtevala preteklega. Tudi sklonc so nekoč močneje razločevali, tako da se jim je zdelo hudo napačno »pri komur hočete«, »o ničemur drugem« ali »v čemur danes vidimo«.

Prav tako je »Rimljanka« močno pripomogla k današnji udobni rabi predlogov, saj lahko vezemo skoraj vsak predlog z vsako obliko, medtem ko so to nekoč ostro ločevali in niso pisali »poslovili sva se z Ginom«, temveč »od Gina«, ne »nisem posumila vanj«, temveč »o njem«, ne »v to sem prepričana«, temveč »o tem«. »Pomanjševalnica od Giacoma je« je kajpada veljala za napačno, »od« se je zdel odveč. Podobno stroga je bila raba krajevnihi prislovov: »ne da bi dvignil oči iznad platna« niste mogli reči namesto »ne da bi odtrgal oči od platna«. Do posebne veljave je pripomogla »Rimljanka« oziralniku »ki«, ker ga je uporabljala v tedaj neznanih zvezah: »tisto krepko, ki zrela leta dahnejo«, »tisto poniževalno, ki sem ga videla«.

Nekoč je veljalo pravilo, da sorodnih besed ni mogoče uporabljati izmenično. Morale so priti knjige, kot je bila »Rimljanka«, da se je začelo pisati »izkušnja« za »preskušnja«, »ovrgla« za »zavrgla«, »otipljivo« za »očitno«, »zanos« za »poudarek«. Puristom, ki so bili vajeni samo zgibati denar, je moralo biti grozno, ko so brali stavke »bankovec zvit v četrtinko« ali »vzela stotak, ga pripognila na štiri... on ga je spet zvil«. Pravi tako jim niso šle v glavo zveze »pohotno lena«, ko so pričakovali »nasladno lena«, ali »hotljiv glas« za »nasladen glas«; da »je z njo ljubkoval« se jim ni zdelo prav za »da je z njo ljubimkal«, kakor niso bili do tedaj nikoli slišali o »urejenih« ljudeh. Vik in krik so zagnali zavoljo besede »vpadljiv«, ki se jim je zdela narejena po hrvaškem »upadljiv«, posebno ko so videli, da nadomešča v »Rimljanki« enkrat besedo »viden« (vistoso), drugič »robot« (grossolano). Enako jih je bodla »poročna srajca« ali danes splošno priljubljena »nekollebljivost«.

Kdor se veseli današnje udobne stave vejic, ko jih pišemo, kakor se komu zazdi, naj se zaveda, da ni bilo zmerom tako. Stavo vejice so določala zelo stroga pravila, in »Rimljanke« se je zelo pogumno zagnala proti njim s takimile stavki: »kot da imam, namesto teh cunj, na sebi...«; »...mi je bil celo všeč, vendar, razen tedaj, ko sem ga videla...«; »ne govoriti, seveda, o poroki«; »živimo samo enkrat in, po smrti, lahko noč«; »ob teh besedah se je, navidez s težavo, dvignil«. Dostikrat pa slovenitelju tudi to še ni bilo dovolj in se je odločno lotil tudi tedaj veljavnega besednega reda. Pri tedanjih zagrizenih puristih je zbudil hudo kri s stavki, kakršni so tile:

»da o Astariti, vsaj za zdaj, je bolje ne govoriti«; »da spremembe, ki so se pokazale, so bile tisto...«; »Zdelo se mi je, da bolj kot ljubiti, ga hočem...«; »da kljub zaslužku... si nisem mogla«; »Kot so ugotovili, orožje... je bil težak obtežilnik«; in v pravi osir sta dregnili stavka, zapisana že čisto v duhu udobne slovenščine: »da bo vsakdo, raje kot iti v zapor, poskušal...« in pa »In bova vedno bila skupaj«. V jezi nad tem so puristi kar prezrli, da je »Rimljanke« vpeljala novo sklanjanje svojilnih pridevnikov, narejenih iz moških osebnih imen, kot »Astarita — Astaritinih« in »Moravia — Moravijin«.

Da so se vse te spremembe, ki so močno načele trho stavbo tedanje slovenščine, tako naglo uveljavile, je pripisati tudi veliki razširjenosti knjige. Prva izdaja je bila brž po izidu razprodana in delo je doživelo še dva natisa, 1963 in 1970. Ko je bil razprodan tretji natis, so bile pridobitve iz »Rimljanke« že splošna last beročih Slovencev, na obzorju se je začela kazati udobna slovenščina.

Janez Gradišnik

KAKO NAJ V RAZREDU BEREMO?

Nekajkrat sem že zasledil v Jeziku in slovstvu članke o obravnavanju literarne zgodovine in branju tekstov v srednji šoli. Različna mnenja so bila pri tem izražena, različne ugotovitve izrečene. Dopolnilo naj bo moje razmišljanje o tem, kako naj se predavatelj literature loti branja, da bo imel pri pouku čimveč uspeha in zadovoljstva.

Nobenega dvoma ni, da je treba literarno zgodovino razlagati samo ob tekstih. Saj bi sicer nujno morali zaiti v golo navajanje biografskih in bibliografskih podatkov, ki seveda nimajo smisla in so za dijake samo balast, če niso podprti z razlago najznačilnejših odlomkov iz del posameznih avtorjev. Mislim, da se pri tem po naših šolah ne greši mnogo. Saj je menda osamljen tisti primer — sam sem bil priča — ko je predavatelj 4. razreda na začetku učne ure navedel nekaj letnic iz Jurčičevega življenja, nato brez reda nametal kopico naslovov njegovih del, za zaključek ure pa, ne vem čemu, prebral odlomek iz Stritarjeve Svetinove Metke. Na mojo pripombo, da bi bilo vsekakor primerneje obravnavati odlomek iz Sosedovega sina ali kakega drugega Jurčičevega dela, mi je odgovoril, da je te odlomke bral že prej. Menda takrat, ko so govorili o Trubarju! Da tako ni mogoče doseči pri literarnem pouku bogve kakšnega uspeha, je seveda popolnoma jasno. Pravilna pot pri pouku slovstvene zgodovine je tej prav nasprotna. Obravnavanju berila naj šele slede podatki o avtorju, njegovem delu itd. Ker se je o obravnavanju beril že dosti pisalo, se bom omejil na to, kako naj se bere.

Otroci v nižjih razredih gimnazije zelo radi bero, in sicer tudi v razredu pri pouku materinščine. Navadno je celo tako, da si žele pri pouku slovenskega jezika samo tistih ur, ko bodo brali. Slovnične ure so jim nadvse zoprne. O tem, zakaj je dijakom slovnica zoprna, bi bilo treba obširneje spregovoriti kdaj drugič. Prepričan pa sem, da je pri tem krivda predvsem na nas samih, ker ne znamo slovničnega pouka povezati z vsem drugim in se ga tudi sami z odporom lotevamo. Bistvo krivde pa je v tem, da pri pouku še vedno razlikujemo slovnično uro od literarne ter nočemo spoznati, da sta slovnična razlaga na eni strani ter idejna in stilna analiza na drugi samo dve poti za pravilno in popolno razumevanje literarne umetnine. Na to bi bilo treba najbolj misliti pri reformi našega pouka, tu je potrebna korenita sprememba.

Dijaki torej najrajši bero. To bi bilo seveda zelo pozitivno in bi njihovo vnemo za branje morali samo pohvaliti, ko se ne bi za tem skrivalo pogosto

pričakovanje, da jim pri uri, ko bodo brali, ne bo treba miselno tako intenzivno delati kakor pri slovnični uri. Saj se dostikrat po šolah bere samo zato, da mine ura, ne pa zato, da bi se dijaki pri branju izobraževali in vzgajali. Sam sem bil pri učni uri, ko je profesor razlagal neko težje poglavje iz sintakse. Deset minut pred koncem ure je menda opazil, da pozornost dijakov po težkem miselnem delu popušča, pa je brez kakršnegakoli prehoda vzel berilo, poiskal kratek odlomek in dejal: »No, bomo pa brali, da si odpočijete.« S tem seveda ni dosegel drugega kot to, da je branju pri urah materinščine vzel pomembnost, češ saj bere se tako samo zato, da ni treba vedno misliti in sploh intenzivno delati. Žal ta primer ni osamljen. Mislim, da se je že po vseh zbornicah lahko slišalo iz ust slavistov n. pr. tole: »Danes imam pet ur pouka, da ne bo prenaporno, bom pa bral.« Ali pa: »Danes nisem razpoložen za težje delo, nič, kar brali bomo.« Branje je torej praktično pogosto le oddih, oddih za dijake kakor tudi za profesorje. Samo tako si lahko razlagam besede prvošolca na neki podeželski gimnaziji. Ko sem ga vprašal, če dosti bero, se mi je, nič hudega sluteč, pohvalil: »O, mi vedno beremo, včeraj smo kar dve berili prebrali.« Mislim, da ni treba poudarjati, da so berili res samo prebrali, niso pa v njihju našli nič, kar bi obogatilo njihovo znanje ali oplemenitilo njihov značaj. Njihov predavatelj — in takih je mnogo — gotovo pozablja na izobrazbeni in vzgojni namen branja v šoli ter ga zato seveda tudi ne more doseči.

Branju v šoli je torej treba posvetiti veliko skrb. Velike in natančne priprave zahteva in je, mislim, za profesorja napornejše kot razlaga kake slovnične zakonitosti. Vsaj moralo bi tako biti. Kako pomembno je že samo to, kako prvič posredujemo kako pesem ali berilce! Kadar beremo kako pesem ali prozo sami zase, si mnogokrat domišljamo, da vse, kar preberemo, vsebinsko in estetsko v celoti dojemamo. Ne pomislimo pa na to, koliko močnih estetskih momentov se še skriva v tekstu, koliko jih še spi v njem, ker so ušli naši amuzičnosti, ali površnosti! Če isto pesem ali prozo bere za nami dober recitator, nas preseneti njena izrazna moč, estetska vrednost in se nam zdi, kot da poslušamo nekaj novega. Dober recitator zna namreč do kraja uveljaviti umetniška sredstva, ki jih je uporabil pisec. Razume se, da pri takem branju ideja, ki je s temi umetniškimi sredstvi izražena, zablešči v vsej moči in doseže pri poslušalcih velik učinek. Vsak profesor literature bi moral znati dobro brati, kajti le dobro prebrano literarno delo lahko dijaku popolnoma posreduje idejo, vsebino in estetsko vrednost besedne umetnine. Na drugi strani pa mora profesor literature pri dijakih tudi vzgajati smisel za estetsko branje, ker bo le pri takem branju dijak umsko in čustveno najbolj zaktiviziran, ker se bo le tako lahko najbolj približal književnim delom in ker se bo tako izpopolnjevala tudi njegova kultura govora.

Nekateri nimajo organskih fizičnih sposobnosti, da bi lahko dobro brali. Zato lahko predavatelj literature, ki sam dobro bere, mnogo več doseže, čeprav tudi on le z vztrajnim delom in velikim trudom, kajti dijaki so nagnjeni k temu, da berejo leno, požirajo zloge in celo besede. Navadno sicer razumejo vsebino, a lepota stila in jezika gre mimo njih, ne da bi jo opazili. Pesmi n. pr. marsikateri dijak ne ljubi samo zato, ker je ne občuti in je ne zna brati. Predavatelj literature bi moral zato ravno branju poezije posvetiti največ pažnje. Pesmi je teže razumeti, zato jih je tudi teže brati. V pesmi avtor z malo besedami mnogo pove, marsikaj samo nakaže, zato je dijakom navadno potreben manjši komentar. Pesmi je zato treba že brati mnogo pazljujev in mnogo bolje kot prozo, vsakemu detajlu je treba dati pravi izraz. Doživel sem nekoč, da je Cankarjeva črtica Pavličkova krona do solz ganila ves razred drugošolcev, ker jo je njihov tovariš lepo in občuteno prebral. Ista črtica pa ni napravila niti najmanjšega vtisa v paralelki, kjer jo je bral dijak, ki je bral pač tako, kot smo navajeni — brez občutka, šolsko monotono in brez upoštevanja ločil. Isto bi lahko dejal za Župančičevo pesem Skoz telefon. V razredu slabo brati takšno umetnino pomeni oropati mladega človeka najplemenitejšega čustva, ki je v umetnini skrito. Dijaki pa niti preproste pesmi ne bodo razumeli, če jo bomo slabo prebrali. Morda prav zato ostaja poezija našemu dijaku tuja, ima jo za nenaravno knjižno vrsto, zato ni prav nič čudnega, če mu tudi po maturi ostane odmaknjena, nedostopna. Tak dijak verjetno ne bo nikdar več v življenju prebral nobene pesmi.

Mnogokrat se je že govorilo, da bi se morali predavatelji literature seznaniti s tem, kako se bere pravilno in estetsko. Kako je n. pr. za to potrebno znati pravilno dihati, pravilno artikulirati glasove, kako glasovom dati pravo barvo, stavkom pravo intonacijo, kakšen tempo branja izbrati, kako določiti začetno višino glasu, kdaj napraviti odmor, kako dolg naj bo ta itd. Mislim, da bi ne bilo nápak, če bi se organizirali razni ustrezni tečajji, ki naj bi jih vodili gledališki strokovnjaki. Takih tečajev naj bi se udeleževali profesorji slavisti, lahko pa bi se organizirali že na univerzi. Menda študentje na slavistiki sedaj že obvezno hospitirajo in tudi nastopajo po ljubljanskih gimnazijah ter si tako pridobivajo osnovno praktično znanje iz metodike in pedagogike. Mar ne bi kazalo, da bi se udeleževali tudi tečajev ali seminarjev za recitacijo?

Estetsko branje naj ima predvsem namen, dijaka vzgajati, ne toliko izobraževati. Torej ne seznanjati ga z novimi podatki, ki bi obogatili njegovo znanje, ampak usposobiti ga za dojemanje in občutenje lepote, vzgojiti ga v ljubezni do domovine in sočloveka, do poštenja in delavnosti, do resnicoljubnosti in požrtvovalnosti ter do drugih vrlin. To je namen, ki ga z malomarnim in neestetskim branjem literarnih umetnin ne bomo nikdar dosegli in ga tudi v resnici ne dosežamo. Vzgoja našega mladega človeka daleč zaostaja za formalnim znanjem, ki mu ga dajemo, tega se prav dobro zavedamo in o tem tudi mnogo pišemo. Pravilno, lepo branje že na najnižji stopnji naj bo eno izmed zdravil za to hudo pomanjkljivost pri našem delu.

Janez Sivec

Pripomba urednika. Tečaj za recitacijo je hotelo Slavistično društvo ob podpori Sveta za šolstvo izvesti že v lanskih zimskih počitnicah, določili smo že natančen program in dobili predavatelje, toda oglasilo se je premalo interesentov, posebno ljubljanski tovariši niso pokazali skoraj nikakega zanimanja. Tudi o tem, da naj bi z recitacijo seznanjali študente slavistike na univerzi, smo že govorili, in sicer na tečaju v Poljčah; do realizacije tega predloga, ki bi ga kazalo razširiti tudi na slušatelje Višje pedagoške šole, pa še ni prišlo; morda bi se dalo za oboje odpreti ustrezen vsakoletni tečaj na Akademiji za igralsko umetnost. Daljši članek o recitaciji, ki bi ga naj za naš list napisal posebej za potrebe naše srednje šole kak gledališki strokovnjak in praktik, imamo v načrtu že od prvega letnika dalje, toda namesto rokopisa smo doslej dobili le lepe obljube ali utemeljena opravičila.

J. M.

VIHARJEV SILA

Intenzivnost kakega naravnega, zgodovinskega ali duševnega pojava Prešeren rad ponazarja z besedo »sila, moč«. Tako n. pr. pravi: Ko je viharjev sila prevelika... Samo njo bogajo viharjev sile... Ne straši moč viharja... ko ugasne smrt moč plamena... zuče nas časov sile... Kar niso jih zatirale časov sile... Al srečno je prestala časov silo... Ur temnih so zatirale jih sile... Sila spomina... Al zdaj ovrgele so jih vojske sile... Atilovi sili...

Še pogostejši kot pri Prešernu je podoben način izražanja pri Homerju, in sicer včasih prav v istih besednih zvezah. Tako je n. pr. pri Homerju zelo pogosto izraz »viharjev sila« (μέγος ἀνέμων Il. V 524, XV 383, Od. V 478, IX 71). Prav tako tudi izraz »moč plamena« (πυρός μέγος Il. XVII 565, XXIII 177, 238, XXIV 792). Zlasti pogosto pa se rabijo izrazi »moč, sila« (μέγος, βίη, ἰς) v zvezi z živimi osebami. Tako n. pr. Homer ne reče »ko pa je to slišal silni Alkinoos«, marveč »ko pa je to slišala sveta sila Alkinoova« (Od. VII 167). Podobnih mest je v obeh epih na stotine.

Pri Homerju je tak način izražanja povsem razumljiv. Homerski človek vidi za vsakim naravnim pojavom, za vsakim živim bitjem delovanje nekih nerazložljivih demonskih ali božanskih sil. μέγος mu je tista življenjska sila, ki prešinja celotno telo (Grottemeyer), od tod preneseno pa tudi vse naravne pojave. Verjetno se je tudi Prešeren ob ponovnem prebiranju Homerja in drugih grških klasikov podzavestno navzel takega načina izražanja.

Pravim »podzavestno«, kajti prav podzavestni vplivi so vse premalo raziskani. Lahko je ugotoviti vplive, ki bodejo v oči, n. pr. prevzemanje tujih pesniških oblik, uporaba antičnega mitološkega aparata, razne očitne remini-

scence ipd. Teže pa je odkriti sledove, ki jih je stik z antičnimi avtorji zapustil v Prešernovi pesniški dikciji, gradnji stavčnih period in celotnem načinu izražanja. Sistematična analiza bi gotovo pokazala, da je teh vplivov precej. Seveda pa zavoljo tega vrednost in čistost Prešernovega pesniškega izraza ni prav nič manjša. Kakor »Prešeren v svojih nesmrtnih pesnitvah nima niti ene izposojenke« (A. Breznik, Jezik naših časnikarjev in pripovednikov 78), tako tudi ni zagrešil jezikovnih barbarizmov. Nasprotno! Ravno v tem se kaže njegov sijajni jezikovni čut in posluš, da je s kongenialnim usvajanjem tujih besednih zvez razširil domačim besedam pomenski obseg.

Kajetan Gantar

O DAKTILOIDNOSTI SLOVENSKEGA JEZIKA

V JiS (III, 37—38) je Kajetan Gantar na podlagi verzov iz Župančičeve Dume podprl Sovretovo tezo, »da je ritmična osnova slovenskega jezika sploh daktiloidna«. Za našo poezijo ta ugotovitev gotovo ni nova, kdorkoli ima posluš za ritem slovenskih pesmi, je opazil n. pr. Vodnikovce »okrogle« poskočne pesmi ali Prešernovo balado Povodnji mož v amfibrahah ali Prešernove enajsterce, ki imajo večkrat samo tri ritmične poudarke ipd. V Vodnikovem času še ni bilo nobenih pravil, kako pisati slovenske verze, pesnik je skladal svoje pesmi v »poskočnem ritmu« pač zaradi tega, ker je pravilno čutil, da se da slovensko besedo najbolj neprisljčno preliti v tako mero, ki ima manjše število poudarjenih kot nepoudarjenih zlogov. S tem pa ni rečeno niti potrjeno, da je ritmična osnova slovenskega jezika *samo daktil*. Ne spuščam se v podrobnosti, menim pa, da za slovensko poezijo in torej tudi za slovenski jezik velja še zmeraj tisto, kar je napisal P. Stanislav Škrabec že pred dobrimi petdesetimi leti: »Ker pa ima v naši slovenščini vsaka beseda le en sam naglašen zlog, nenaglašeni pa mnogo več, in ker imamo tudi pogostoma rabljene besedice, ki so celo brez naglasa, zato je jasno, da ne moremo za vsaki dolgi zlog starih metrov postaviti naglašene in da je torej tista mera najprimernejša naši slovenščini, katera dopušča več nenaglašeni kakor naglašeni zlogov, to je, daktiljska, anapestska in amfibrahiska...« (Podčrtal jaz.) Škrabčev članek je izšel v »Cvetju z vertov sv. Frančiška« (II, 1 bcd, 2 bc) in v njegovih »Jezikoslovnih spisih« (I, 2, 128 do 137, Ljubljana 1917) pod naslovom »Jambi in troheji v naši poeziji«. Ni mi znano, ali je že kdo drug pred njim izrekel tako ali podobno misel. Prof. Sovre je prišel do podobnega zaključka neodvisno od Škrabca, saj sam omenja, da mu je ob branju Mahničevega članka »Slog in ritem Cankarjeve proze« prišla do zavesti njegova stara domneva, »da je ritmična osnova slovenskega jezika daktilska ali vsaj močno daktiloidna« (JiS II, 326). Iz lastnega opažanja bi omenil, da se mi je zlasti pri prevajanju Mickiewicza večkrat povsem neprisljčno zapisal verz, ki je bil ali amfibrahichen ali daktilski, da pa sem se včasih moral precej truditi, da sem dal takemu verzu jambsko mero. Vsekakor so to zanimive ugotovitve, ki bi jih kazalo razširiti in podkrepiti z nadaljnjimi primeri.

Dušan Ludvik

ŠE ENKRAT ANGLEŽ

V prvi številki letošnjega JiS je St. Suhadolnik pokazal, da bo treba raziskovati po zapisih, če hočemo kolikor toliko natanko dognati, kdaj so se začele rabiti nekatere besede ali oblike. Tako je našel, da je Vodnik pisal v Lublanskih novicah med drugim oblike Anglez, Anglejz in angleski, anglejski. Dopolnili bi lahko, da je pridevnik anglejski še v uvodu v Kuharske bukve 1799 in v Abecedo 1811. Pravega Angleža pa dobimo v Primčevi Pravi poti k dobriemu stanu (1812), in sicer v pripombah k prevodu na str. 16 in 22: Anglëshov ali Engléndarjov, Anglëshi (Engléndarji), pridevnik pa v uvodu (4): v' Anglëshkim ali Englendarl'kim jesiki. Angleži so bili tiste čase spričo Napoleonove politike precej živo v naši zavesti. In ker smo prišli z dobrim delom Slovencev pod Francoze — tam so bili tudi Primčevi domači — se je naše ime za Angleža naslonilo na francosko, ki se mu je že prej zelo približalo. L. L.

Slovniske in pravopisne drobtine

TUJA LASTNA IMENA

Biti moraš jezikoslovec, če hočeš pravilno pisati, sklanjati in izrekati tuja lastna imena. Pišeš na primer Dumasov, izgovarjaš pa Dümájev. Tako niti slovenske končnice ne smeš po slovensko izrekati. Kdo naj to razume? Tako nekako mi je tožil prijatelj.

Priznajmo, da je res težko, če ne poznaš natanko izreke tujega imena. Slovenski pravopis določa: Romanska, germanska, angleška imena in imena iz tistih jezikov, ki uporabljajo latinico, pišemo v imenovalniku v nespremenjeni obliki, izgovarjamo pa po približnem izgovoru tistega jezika. Sklonska in pridevniška obrazila dodajamo tujim oblikam v glavnem po slovenskih glasovnih zakonih; to obrazilo pišemo tako, kakor zahteva tuja pisna podoba, izgovarjamo pa tako, kakor zahteva fonetična zveza. Če uporabimo to pravilo za naš primer, moramo pisati ime francoskega pisatelja Dumas, izgovarjati pa Dümá. Sklonska in pridevniška obrazila pišemo, kakor zahteva tuja pisna podoba, ki je v tem primeru Dumas, torej roditelj Dumasa in pridevnik Dumasov. Izrekamo pa, kakor zahteva fonetična zveza. Ker je imenovalnik Dümá, se mora torej roditelj glasiti Dümája, pridevnik pa Dümájev. Tako je torej res, da tudi obrazila ne izrekamo po slovensko, kar pisavo in izreko res komplicira.

Ali bi se ne dalo to poenostaviti? Gotovo je, da bi se mogli zediniti za drugačno pisavo obrazil. Pravopisna pravila so stvar dogovora in do neke mere tudi kompromisa. Ta pravila sicer izpreminjamo in izpopolnjujemo, se pa vendar radi izogibljemo prehitrih in prevelikih sprememb, ker je vprav v pravopisu tradicija zelo močna in bi predaljnosežne reforme povzročile zmedo. Očitno so se tudi prireditelji SP iz 1950 ravnali po tem načelu in so bili pri spremembah zelo previdni.

Tudi pravilo o pisavi in izreki tujih lastnih imen je ostalo v novem pravopisu isto, kot je bilo v Slovenskem pravopisu iz leta 1935, ki sta ga priredila A. Breznik in Fr. Ramovš. Sicer pa bi imeli tudi pri vsaki drugačni pisavi tujih imen podobne težave. Če bi se odločili za pisavo slovenskega obrazila po izreki, bi morali v našem primeru pisati Dumasja in Dumasjev in bi imeli sredi besede nemi s. Če pa bi sprejeli pisno obliko Dumaja, Dumajev, bi tuje ime ne bilo več tako jasno.

Pravopis iz leta 1950 določa dalje: Imena izvenevropskih jezikov, ki se ne pišejo z latinico in jih omikani narodi pišejo vsak s svojim pravopisom, pišemo tudi mi fonetično po približnem izgovoru in jih pregiblujemo po zgledu drugih tujih lastnih imen. Pravilo je jasno, opomniti pa moram, da se sam Pravopis ne ravna vedno po njem. Med primeri na str. 30, kjer beremo navedeno pravilo, imamo pisavo Gandi, -ija, Gandijev, -a, -o, v slovarju na strani 193 pa Gandhi, -ja (Gándi) m l. i. indijskega narodnega voditelja, Gandhijev, -a, -o. Nasprotno beremo v slovarju ustrezno pravilu Buda brez h. Prihodnja izdaja Slovenskega pravopisa bi morala take neskladnosti izravnati.

Težave imamo tudi s pisavo kitajskih imen. Tako berem v nekem dopisu:

»Zakaj pišemo ime kitajskega filozofa in moralista Konfucija z latinsko končnico, ko pa je živel v času, ko klasične latinščine še nikjer ni bilo? Kaj naj ima ta človek opraviti z latinščino? V kitajščini se imenuje Khung-fu-ze, v klasičnih kitajskih knjigah kar na kratko ze in prav ta ze smo polatinili: Confucius. Če ga že ne imenujemo po kitajsko Khungfuze, pa mu pustimo vsaj pravilni konec in ga imenujemo malo napačno: Konfuce, -eja, konfucejski.«

Ta kritična pripomba je kar v redu in tudi v skladu s pravili Slovenskega pravopisa (§ 41). Pravilo je jasno, v praksi pa naletimo na marsikatero težavo. Kitajska imena na primer poznamo povečini le v transkripciji velikih narodov, recimo v angleški, ki pa tudi ni popolna, temveč samo približna. Vrhu tega vemo, da je bila latinščina ves srednji vek pa še dalje jezik učenjakov, ki so imena latinili. V nekaterih znanstvenih panogah jih latinimo še danes. Botaniki na primer, ki uporabljajo latinsko terminologijo, delajo tako. Dve znani rastlini slovenskih Alp se imenujeta Viola Zoisii in Campanula Zoisii, kot da

se je botanik Ljubljčan Karel Zois imenoval Zoisius. A Zois je živel v 18. stoletju. Vzemimo mlajšega Alfonza Paulina! Tudi po njem se imenuje marsikatera rastlina z izrazom, ki ima na drugem mestu Paulini, roditelj polatinjenega imena Paulinus. Tako so evroski narodi pisali tudi ime kitajskega filozofa z latinsko končnico Confucius. Angleži ga pišejo tako še danes, izgovarjajo pa po svoje konfúšos. V našem knjižnem jeziku spreminjamo latinsko končnico -ius v -ij. V tej obliki je sprejel ime tudi Slovenski pravopis v svoj slovar. Zaradi potrebne enotnosti je prav, da se ravnamo po Pravopisu. Vsekakor pa bo morala nova izdaja SP izpopolniti svoja pravila.

Ivan Tominec

DVE DROBTINI

Natančen in točen. Tovarišica profesorica je zelo natančna, ni pa posebno točna. — Natančno sem pregledal prepis in ugotovil, da je točen.

Iz takih in podobnih primerov lahko razvidimo, da sta besedi natančen in točen že dobili pri nas nekoliko različnih pomen. Novejša beseda točen ima pomen skladnosti, ujemanja. Posebno jo uporabljamo v časovnem pomenu. Razlaga, ki smo jo o tej besedi slišali v radijskih jezikovnih pogovorih, ne zadovoljuje. Tudi SP 1950 ne navaja te razlike. Seveda SP v sedanjem obsegu ne more vedno naštevati podrobnih zgledov. Potreben bi bil moderen jezikovni leksikon, saj je slovar ali pravopis brez lepih in značilnih primerov vendarle samo skelet brez mesa. Pleteršnikov slovar pa je težko dostopeč in poleg tega že kolikor toliko zastarel.

Reden in redni. V sedanjih potrdilih o šolanju je treba popraviti izraz reden učenec v redni učenec, kakor rečemo tudi: redni profesor univerze. Vemo, da je marsikak učenec tudi nereden.

Albin Mali

POVEZAN ZA NOB

Glagola povezati v slovenščini nikakor ni mogoče vezati s predlogom za. Lahko povežemo žito v snope, obleko v culo, blago v bale itd., lahko povežemo voz sena ali lonec z vezmi, z vrvmi, s konopci, nikdar pa ne morem biti povezan za nekaj. Torej je bil ta in ta tovariš povezan z NOB.

Fr. Jesenovec

Pogovori in odgovori

ŠE OB SLOVENSKI SLOVNICI 1956

O Slovenski slovnici 1956 je dobilo uredništvo že lepo število pripomb in ocen. Tomšičevo kritiko je objavilo v celoti, članek B. Misja tako, kakor ga je skrajšal avtor sam. Lepo gradivo je v oceni, ki nam jo je poslal J. Toporišič, toda njegovega obravnavanja je bilo za več kakor 40 tiskanih strani. Ker si časopis ne more privoščiti takšnega razkošja s prostorom, je naprosil avtorja, naj bi spis razdrobil v več samostojnih razprav. Obljubil je in del obljube že izpolnil. Na zadnjem kongresu slavistov v Dolenjskih Toplicah je M. Feguš nanizal precej pripomb. Zal jih ne moremo objaviti v celoti, ker nas daje stiska za prostor, so pa nekatere tako tehtne, da jih naši bralci morajo izvedeti in je uredništvo dolžno povedati svoje mnenje o njih. To bomo najlaže storili v obliki odgovorov.

1. Ali ne bi bilo prav, da že prej, ne šele z novo izdajo, avtorji odgovore na pripombe o slovnici, da se bo profesor vedel ravnati? Ali je članek že s tem, da je objavljen v JiS, ki mu je jezikovni urednik eden izmed avtorjev slovnice normativen? — Nikakor ne. Učna knjiga postane normativna šele s potrdilom Sveta za prosveto in kulturo, dotlej pa bodo veljale stare norme.

Res pa je tole: ko bi bila slovnica iz 1947 tako temeljito ocenjena kakor sedanja, nova izdaja v marsikaterem pogledu ne bi bila pomanjkljiva. Tako pa so bili avtorji navezani samo na svoje opazovanje. Ni pa dvoma, da so nekatera poglavja v knjigi znatno izboljšana.

2. Ali ni neprijetno, da si mora dijak na različni šolski stopnji o istem dejstvu zapomniti različno formulirane definicije? — Vsekakor to ni zaželeno. Pisci jezikovnih vadnic so jemali definicije iz Ss 1947. Toda če se je medtem izkazalo, da je bila katera preohlapna ali nepopolna, mar bi bili vendar morali ostati pri starem? Res pa je, da je izrazje včasih neenotno.

3. Ali ne bi bilo umestno pri navajanju raznih jezikovnih zakonitosti pokazati na njih vzroke ob primerjavi s praslovanščino? Razvoj jezika bolj zanima dijaka kot pa gola ugotovitev dejstva. — Sveta resnica! Vendar taka obravnava ne spada v opisno slovnico, marveč v posebno jezikovno vadnico za višje razrede gimnazije, kakor je že bilo povedano v mariborskih Pogovorih o jeziku in slovstvu. Taka vadnica nam je neogibno potrebna, in sicer čimprej!

4. V novi slovnici pogrešam pojav disimilacije, n. pr. *h kovaču, lahka* iz *k kovaču, lagka*. Pri asimilaciji bi bilo dobro omeniti še *brambo, shrambo* iz *braniiti, shraniti*. — Prav imate, to se mora v naslednji izdaji dopolniti.

5. Zakaj ni med ločili oklepaja? Mar oklepaj ni ločilo? Kadar imamo vrstilni števniki ali kako okrajšavo s piko, nato pa sledi vejica oziroma pika, ali uporabljamo dve ločili zapovrstjo? — To ni stvar slovnice, saj se pri stavi ločil natanko drži SP. Tam so omenjeni primeri zanemarjeni, vsekakor pa si jih velja zapomniti za novo izdajo SP.

6. Pisava tujk je prekratko obdelana. Naš sedanji princip se mi zdi nedemokratičen. Koliko Slovencev zna prav izgovarjati na primer angleška, francoska imena? Ali jih zato pišemo originalno, ker jih ne znamo fonetično? Najbolj očiten nesmisel pa je primer, ko moramo v tujem imenu zaradi končnega soglasnika, ki se ne izgovarja, pisati slovensko obrazilo *-ov*, izgovarjati pa *-jev*, n. pr. *Dumasov* — *Dümajev*. Če je že tako treba, naj slovnica še pove, kako se izgovarja z *Deutschom*, s *Fritzom* itd. — Tudi to je stvar SP in slovnica se mora ravnati po njem. Ne vem, kam pravzaprav merite. Mar bi hoteli vpeljati fonetično pisavo? Menda je vsakomur jasno, da bi se s tem zamajala vsa stavba. Menim, da bi se veliki večini upiral izgovor *Zolajov*, drugih mehkih soglasnikov pa SP v tujkah ne priznava, saj predpisuje izgovor bokačov za pisani *Boccacciov*, torej tudi z *dojčom*, s *fricom*. Kar zadeva pisavo *Zois*a, je pa stvar vendar jasna: pišemo s *Zoisom*, izgovarjamo s *cojzom* (čeprav bi bila po furlanščini pravilna izreka z *zojsom*).

7. Pri glagolu so osebne in neosebne oblike obdelane na dveh mestih, kar je nerodno. Sestava deležnikov je razložena v poglavju daleč spredaj, raba in pomen pa zadaj. Marsikaj se mora ponavljati. — Res je, da ne more biti bolj! To je odsev tega, kako je knjiga nastajala, namreč iz vadnic za posamezne razrede, kjer je bila predpisana obdelava snovi v zmerom širših koncentričnih krogih. Mislili smo, da to lahko pustimo kot nekaj pregleden uvod v glagolske oblike, pa smo se pošteno urezali. Takšno, kakršno je sedaj, poglavje neprijetno pada iz celotnega okvira, zato je ga bo treba strniti.

8. Nova slovnica trdi na str. 177, da se deležniki na *-e* izpeljujejo samo od neprehodnih trajnih glagolov, na str. 232 pa to postavlja na laž z zgledoma *prepevaje, prebiraje*. — Trditev slovnice je v tej obliki popolnoma napačna. Izpadel je dostavek *kjer so še živi*. Za knjižni jezik velja samo, da se delajo iz nedovršnikov.

9. Stara in nova slovnica popolnoma enako pravita: »Tako določujemo povedni, velelni, želelni in pogojni naklon.« Pozneje pa so v obeh uporabljeni izrazi velelnik, želelnik, pogojnik, nikjer pa ni rečeno, da je to isto. Ko je govor o posameznih naklonih, so navedeni zgledi, ko beseda po obliki na primer ni velelnik, po pomenu pa je velelni naklon, recimo prihodnjik v pomenu velelnega naklona, velelnik za izražanje želje in želelnik za izraz povelja. Ali o vsem tem ne bi bilo prav, da bi ločili pojem velelni naklon od velelnika itd.? To bi bilo nekako podobno razliki med prislovom in prislovnim določilom. — Ali je tako ločevanje potrebno, naj povedo šolski praktiki!

10. Predlog, naj bi prislove po obliki preimenovali v prislove po izvoru, se mi zdi kar utemeljen in sprejemljiv.

11. Odstavek o predmetu je preskop. Trditev, da nam za predmet lahko rabi tudi nedoločnik, bi morala biti podprta tudi s takimi zgledi: *Smem, vem, morem, moram, hočem pisati* in podčrtati bi bilo, da pri zanikanem povedku rečemo: *Ne morem pisati naloge*, ne pa: *Ne morem pisati nalogo*, vtem ko primer iz slovnice: *Ljudstvo pomaga obnavljati domovino* pri zanikanem povedku obdrži predmet v 4. sklonu. V SP je nedoločnik pri glagolih *smem, vem, moram* itd. pojmovan kot povedno določilo in je tako pojasnjen predmet v 2. sklonu pri zanikanem povedku. Nova slovnica se temu problemu izogne tudi v odstavku o povednem določilu na str. 285. V Mariboru, kjer študirajo dijaki iz različnih krajev severovzhodne Slovenije, sem statistično ugotavljal rabo nedoločniškega predmeta v 4. namesto v 2. sklonu in vselej dobil razmerje 2 : 3 v korist predmetu v 2. sklonu. Ko sem poizvedoval, kje so doma tisti, ki govore predmet v 4. sklonu, sem ugotovil, da so iz bližine nemške meje ali iz trgov, ki so bili pred vojno precej nemčurski. Isti dijaki so tudi rekli, da ne pišejo nalogo ter zamenjavali namenilnik z dolgim nedoločnikom. — Objavljamo kot nov prispevek k dosti obravnavani in dokaj nerazčiščeni rabi predmeta v zanikanem stavku.

12. Slovnica prepoveduje rabo vejice v ločnem priredju. Kako pa je z ločilom, če je več stavkov z *ali*? Taki stavki zbujejo vtis, da gre za naštevanje, pri naštevanju pa pišemo vejico, kadar ni veznika. Kako vpliva prepoved veznika pred *ali*, se vidi tudi v tem, da mnogi izobraženci, ki sicer dosti pišejo za tisk, kratko malo opuščajo vejico pred vsakim *ali*. — Funkcija veznika *ali* v ločnem priredju je prav ista kakor v prostem stavku, zatorej ob njem ni vejice. Jasno pa je, da pišemo vejico pri naštevanju, saj tam ne gre za izključevanje dejanj, n. pr.: *Vprašal ga je, ali se bo poboljšal, ali ne bo več nagajal, ali bo pustil sosedovega Tončka na miru*. Tu ne gre za ločno priredje, marveč za vezalno (asindeton), seveda na položaju odvisnikov prve stopnje.

13. Pogojni odvisnik se v govorih severovzhodne Slovenije začenja s *če*, tudi kadar je pogoj neuresničljiv. *Ali* ne bi njim na ljubo malo manj preganjali tega *če* in ga nadomeščali z veznikom *ko*? Saj jezik želi razliko med časovnim, pogojnim in primerjalnim *ko*. — Predlog bi kazalo premisliti, saj tudi v osrednjih narečjih in celo v knjižnem jeziku močno peša raba veznika *ko* v neuresničljivih pogojnih stavkih.

14. V poglavju o sestavljenem stavku bi bilo potrebno spregovoriti tudi o takih podredjih, ki vsebujejo več odvisnikov iste stopnje, in o medsebojnih odnosih le-teh. Ti odnosi so namreč lahko različni: vezniški z vezniki *in*, *pa*, *ter*, z vejico ločeni vezniški, lahko pa so tudi v ločnem ali protivnem razmerju. V teh primerih sta potrebna pred odvisnikom dva veznika; prvi povezuje odvisnik z nadrednim stavkom, drugi povezuje odvisnik z odvisnikom iste stopnje. Prav posebno moramo pri njih paziti na rabo vejice. Dajmo za zgled: *Oče je rekel, da bo prišel ali pa sporočil, da ga ne bo*. Oče je torej rekel dvoje; 1. da bo prišel, 2. da bo sporočil. V stavku je uporabljen prvi veznik *da* za oba odvisnika prve stopnje, odnos med odvisnikoma je ločni kljub enemu samemu vezniku *ali*, kajti v prvem odvisniku 1. stopnje je izpuščen veznik *ali*, v drugem pa veznik *da*. Stavek bi se lahko glasil v neskrajšani obliki takole: *Oče je rekel, da bo ali prišel ali pa da bo sporočil*. Torej kar trije vezniki na začetku tretjega stavka. Takih stavčnih zvez je mnogo in bi o njih slovnica morala ljudi poučiti. Sploh bi bilo treba posvetiti analizi sestavljenih stavkov dosti več pažnje. Koliko jih je, ki v našem stavkoslovju še niso opredeljeni! — S to točko se popolnoma strinjam.

A. B.

KAKO PIŠIMO PRIIMKE

Tov. S. Z. sprašuje, ali ni dediščina germansko usmerjenih, v našem jeziku premalo podkovanih matičarjev, če pišemo priimke Črnc, Stergar, Vertnik, Skerbinek itd. namesto Črnc, Strgar, Vrtnik, Skrbinek itd. — Nikakor ne. Priimki imajo svoje življenje, neodvisno od pravopisa. Zatorej tudi nikomur ne pride na misel, da bi vstavljal polglasnik v pogostnih priimkih Zajc, Rejc, Dimc, Pirc, Krivic, Gerbic, Primic, Lajovic.

A. B.

V decembru so izšle te knjige

KNJIŽNICA »ČEBELICA«

Indijska pravljica: Miška si izbira ženina

Mira Alečkovič: Lastovice

cena: broš. 50 din, kart. 110 din

KNJIŽNICA »SINJI GALEB«

Aleksander Dumas: Črni tulipan, II. del

cena za naročnike: broš. 90 din, ppl. 150 din, pl. 190 din

cena za druge: broš. 120 din, ppl. 160 din, pl. 198 din

KNJIŽNICA »KONDOR«

Juš Kozak: Rodno mesto (razprodano)

cena za naročnike: broš. 130 din, ppl. 250 din

cena za druge: broš. 150 din, ppl. 290 din

ZBIRKA »IGRA IN DELO«

Smiljan Ogorelec: Elektromotorček (tik pred izidom)

cena posameznega zvezka: 70 din

»CICIBANOVA KNJIŽNICA«

Marija Majerova: Čarobni svet

cena: kart. 490 din

Hans Fallada: Zgodbe o zmešnjavah

cena: kart. 355 din

ZBIRKA NAJLEPŠIH PRAVLJIC »ZLATA PTICA«

Francoske pravljice — cena za naročnike: 300 din

MLADINSKA KNJIGA
Ljubljana, Tomšičeva 2

V decembru 20 izale tele knjiice

STANISLAV CERNAK

Knjiice, ki so izale leta 1920

Knjiice, ki so izale leta 1921

Knjiice, ki so izale leta 1922

Knjiice, ki so izale leta 1923

Knjiice, ki so izale leta 1924

Knjiice, ki so izale leta 1925

Knjiice, ki so izale leta 1926

Knjiice, ki so izale leta 1927

Knjiice, ki so izale leta 1928

Knjiice, ki so izale leta 1929

Knjiice, ki so izale leta 1930

Knjiice, ki so izale leta 1931

Knjiice, ki so izale leta 1932

Knjiice, ki so izale leta 1933

Knjiice, ki so izale leta 1934

Knjiice, ki so izale leta 1935

Knjiice, ki so izale leta 1936

Knjiice, ki so izale leta 1937

Knjiice, ki so izale leta 1938

Knjiice, ki so izale leta 1939

Knjiice, ki so izale leta 1940

Knjiice, ki so izale leta 1941

Knjiice, ki so izale leta 1942

Knjiice, ki so izale leta 1943

Knjiice, ki so izale leta 1944

Knjiice, ki so izale leta 1945

Knjiice, ki so izale leta 1946

Knjiice, ki so izale leta 1947

Knjiice, ki so izale leta 1948

Knjiice, ki so izale leta 1949

Knjiice, ki so izale leta 1950

Knjiice, ki so izale leta 1951

Knjiice, ki so izale leta 1952

Knjiice, ki so izale leta 1953

Knjiice, ki so izale leta 1954

Knjiice, ki so izale leta 1955

Knjiice, ki so izale leta 1956

Knjiice, ki so izale leta 1957

Knjiice, ki so izale leta 1958